

ISSN 2409-9260 (Print)  
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

# НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 1-2 (243-244)

Одеса – 2017

**Науковий вісник Одеського національного економічного університету.** – Науки: економіка, політологія, історія. – 2017. – № 1-2 (243-244). – 204 с. – Мови: укр., рос., англ.

### *Редакційна колегія*

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Технічний редактор: Гейко Людмила Михайлівна – к.е.н., доцент Одеського національного економічного університету

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стюпін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – [http://elibrary.ru/title\\_about.asp?id=51349](http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349)

**Індексування і реферування:** реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

**Адреса редакційної колегії:** Україна, 65082, м. Одеса,  
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ  
тел.: (0487) 32-77-95  
E-mail: [n.visnik.oneu@ukr.net](mailto:n.visnik.oneu@ukr.net)

© Одеський національний економічний університет

## ЗМІСТ

### ***ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ***

|   |            |
|---|------------|
| <i><b>Балджи Марина</b></i><br>Удосконалення розвитку житлово-господарського комплексу (на прикладі міста Одеси).....   | <b>5</b>   |
| <i><b>Бахшалиев Камиль Гахраман оглы</b></i><br>Направления совершенствования управления инновационной деятельности.....  | <b>17</b>  |
| <i><b>Гейко Людмила, Мігелік Марія</b></i><br>Інвестиційний клімат міста Одеса та шляхи його покращення.....  | <b>32</b>  |
| <i><b>Гумбатов Гумбат</b></i><br>Государственное стимулирование частных трансфертов как перспективный механизм повышения благосостояния малоимущего населения Республики Азербайджан..... | <b>46</b>  |
| <i><b>Маммадова Говхар Мехран гызы</b></i><br>Проблемы, возникающие в развитии малого и среднего предпринимательства в сельской местности Азербайджана и пути их решения.....             | <b>56</b>  |
| <i><b>Прохоров Кирило</b></i><br>Ринок інформаційних технологій України: формування попиту і пропозиції.....  | <b>70</b>  |
| <i><b>Sana Imran</b></i><br>Impact of celebrity endorsement towards the brand's image.....  | <b>83</b>  |
| <i><b>Траченко Людмила, Бужилова Анастасія</b></i><br>Дослідження конкурентоспроможності послуг оператора мобільного зв'язку.....   | <b>94</b>  |
| <i><b>Фарат Олександра</b></i><br>Вектори розвитку інноваційних кластерів з позиції інституціональних і суспільних потреб.....  | <b>104</b> |
| <i><b>Халилова Весиле</b></i><br>Правовые аспекты обеспечения социальной защиты и занятости вынужденных переселенцев в Азербайджане.....  | <b>114</b> |

|   |            |
|---|------------|
| <b><i>Хомутенко Алла, Бзова Юлія</i></b>  |            |
| Прогнозування обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до державного бюджету України методом кореляційно-регресійного аналізу..... | <b>133</b> |
| <b><i>Цимбал Людмила</i></b>  |            |
| Теорії розвитку освіти: значення в забезпеченні розвитку національної економіки та її лідерства.....  | <b>145</b> |
| <b><i>Чебан Роман, Гейко Людмила</i></b>  |            |
| Конкурентоспроможність регіонів та методи її оцінки.....  | <b>159</b> |
| <b><i>Яковенко Олена</i></b>  |            |
| Теоретичні аспекти вдосконалення управління оборотними активами.....  | <b>174</b> |
| <br>  |            |
| <b><i>НАШІ АВТОРИ</i></b> .....   | <b>190</b> |

**ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ОДЕСИ)**

В статті розглянуто структуру житлово-господарського комплексу в Україні, досліджено значення розвитку житлово-комунального господарства, проаналізовані переваги створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку. На прикладі міста Одеси визначені шляхи удосконалення розвитку житлово-господарського комплексу.

**Ключові слова:** житлово-комунальне господарство, реформування відносин у житловій сфері, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, розвиток житлового фонду, проблеми міста Одеси.

*Балджи Марина*

**ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ЖИЛИЩНО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ОДЕССЫ)**

В статье рассмотрена структура жилищно-хозяйственного комплекса Украины, исследовано значение развития жилищно-коммунального хозяйства, проанализированы преимущества создания объединений совладельцев многоквартирного дома. На примере города Одессы определены пути усовершенствования развития жилищно-хозяйственного комплекса.

**Ключевые слова:** жилищно-коммунальное хозяйство, реформирование отношений в жилищной сфере, объединения совладельцев многоквартирного дома, развитие жилищного фонда, проблемы города Одессы.

## **WAYS TO IMPROVE THE DEVELOPMENT OF HOUSING AND ECONOMIC COMPLEX (ON THE EXAMPLE OF ODESSA CITY)**

The structure of the housing and economic complex in Ukraine was described in the article; the significance of the development of housing and communal services was investigated; the advantages of association co-owners of an apartment building creation were analyzed. The ways to improve the development of housing and economic complex were identified on the example of Odessa city.

**Keywords:** housing and communal services, the reform of relations in the housing sector, the association co-owners of apartment buildings, housing development, the problems of Odessa city.

**Постанова проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Виділення житлово-комунального господарства в окрему галузь економіки, яка спрямована забезпечувати потреби населення в певних послугах, провокувало виникнення низки проблем, що з часом набувають все більшого розмаху. Інтеграція економіки України до загальноєвропейського простору стимулює підвищення якості послуг підприємств житлово-комунального господарства до рівня європейських, що потребує вдосконалення існуючої системи житлово-господарського комплексу.

Житлово-комунальні послуги, після вартості продуктів харчування, займають друге місце в структурі витрат більшості громадян України. У зв'язку з цим, реформування житлово-комунального господарства (ЖКГ) є однією з найбільш актуальних проблем, адже вона стосується інтересів як населення, так і всього господарства країни. Крім цього, зазначена проблема дуже актуальна для міст-мільйонерів, одним з яких є місто Одеса.

### **Аналіз останніх публікацій по проблемі.**

Проблеми реформування на підприємствах ЖКГ досліджували відомі вітчизняні й зарубіжні економісти: В.Н. Баринов [1]; Г.В.Гутман та ін. [3]; О.В. Димченко [5]; Я.В. Остафійчук [9]; О.М. Тищенко [12]. Але для кожного населеного пункту питання розвитку

житлово-комунального комплексу індивідуальні і потребують суттєвого розгляду.

**Формулювання цілей дослідження.** Метою статті є аналіз досвідів реформування житлово-комунального господарства, визначення основних проблем розвитку житлового господарства загалом в Україні та в місті Одесі, а також обґрунтування можливостей вирішення найбільш актуальних проблем й визначення основних пріоритетів і напрямків вдосконалення комунально-господарського сектору.

**Основні результати дослідження.**

Ю.М. Манцевич (2009) дає визначення житловому господарству як «складової частини продуктивних сил держави» і зазначає, що воно має розвиватись «за всіма законами єдиної системи і відповідно до загальних тенденцій розвитку України» [7, с. 28]. ЖКГ виступає складовою соціального та економічного розвитку будь-якої адміністративно-територіальної одиниці та покриває основні послуги життєзабезпечення населення.

Розглядаючи житлово-комунальне господарство, як соціально-економічну систему, доречно зазначити про його переваги та недоліки. До перших належить: системне обслуговування населення, комплексність в наданні послуг, можливість залучення інвестицій; до других – часовий вимір, значна фондомісткість, недостатня законодавча база.

Для аналізу надходження коштів до зведеного, державного та місцевого бюджетів були простежені темпи зростання окремих видів видатків. Проведення аналізу темпів зростання окремих видів видатків бюджету доводить про суттєву долю ЖКГ, в т.ч. і з місцевих бюджетів (табл. 1).

Наведені дані свідчать про динаміку збільшення видатків на житлово-комунальне господарство, але в реальному світі рішення багатьох проблем залишаються на нульовому рівні. Це пов'язано, на нашу думку, з існуючим підходом в розподілі сфер управління місцевого самоврядування, сформованим ще в радянські часи. Томи виникає чітке питання – переформування системи управління місцевого самоврядування, в якій акцент має бути поставлений на кінцевий результат вирішення існуючих проблем.

Таблиця 1

Темпи зростання окремих видів видатків зведеного, державного та місцевого бюджетів за січень-березень 2013-2014 рр., порівняно з попереднім періодом, % [2, с. 39]

| Видатки, згідно з функціональною класифікацією | 2012 р.  |           |         | 2013 р.  |           |         | 2014 р.  |           |         |
|--|----------|-----------|---------|----------|-----------|---------|----------|-----------|---------|
|  | Бюджет   |           |         |          |           |         |          |           |         |
|  | зведений | державний | місцеві | зведений | державний | місцеві | зведений | державний | місцеві |
| Разом видатків, з них на:                      | 117,2    | 111,8     | 123,7   | 113,2    | 118,3     | 107,6   | 99,6     | 99,2      | 100,1   |
| житлово-комунальне господарство                | 124,8    | 554,3     | 124,1   | 109,1    | 121,1     | 109,0   | 206,8    | 184,4     | 206,9   |
| охорону здоров'я                               | 120,0    | 121,1     | 120,0   | 105,8    | 100,8     | 106,7   | 96,7     | 97,8      | 96,5    |
| духовний і фізичний розвиток                   | 123,3    | 117,2     | 125,5   | 109,5    | 113,9     | 108,0   | 86,9     | 86,0      | 87,2    |
| освіту   | 121,5    | 115,4     | 124,1   | 104,9    | 104,8     | 105,0   | 93,5     | 90,4      | 94,7    |
| соціальний захист і соціальне забезпечення     | 109,2    | 99,4      | 124,3   | 130,5    | 143,5     | 114,6   | 103,6    | 98,9      | 110,9   |

Забезпечення розвитку житлово-комунального господарства повинно базуватись на теоретичних напрацюваннях, що обумовить підґрунтя для реалізації прикладних завдань. Для цього були виділені фактори виробництва і соціального середовища забезпечення розвитку ЖКГ та відповідні механізми. В якості провідних обрані фактори виробництва і соціального середовища, до яких належать:

- наявність і технічний стан житлового фонду та комунальної інфраструктури;
- матеріальна база підприємств ЖКГ;
- демографічна структура;
- соціальна структура.

Механізмами забезпечення розвитку житлово-комунального господарства виступають:

- джерела фінансового забезпечення;
- джерела економіко-організаційного забезпечення;
- джерела управлінського забезпечення;
- джерела правового забезпечення.

Схема взаємозв'язку цих елементів подана на рисунку 1.



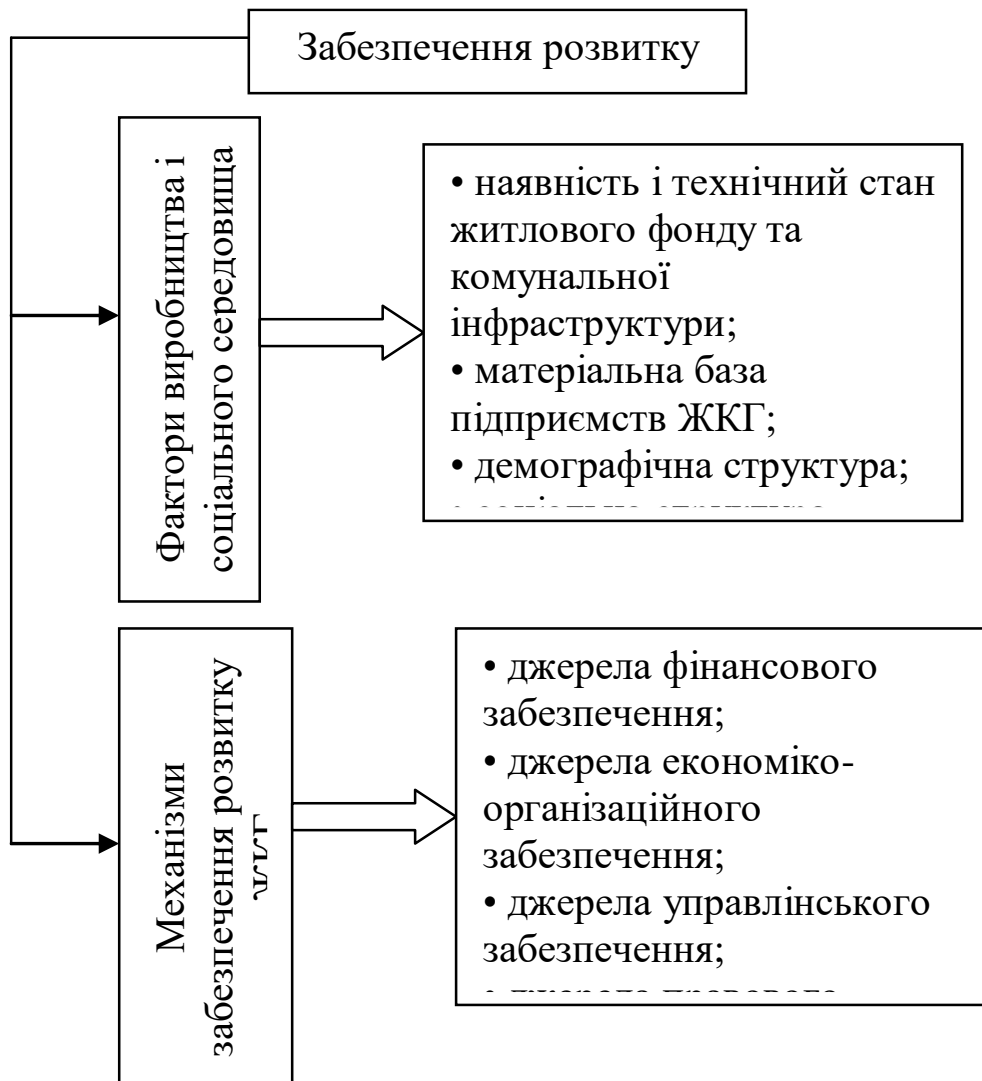


Рис. 1. Структура забезпечення розвитку житлово-комунального господарства міста

В умовах транзитивної економіки забезпечення ефективного функціонування ЖКГ стає одним з ключових аспектів. Поряд з цим, ситуація, що склалася в ЖКГ країни, викликає ряд негативних наслідків, перш за все невдоволення споживачів послуг галузі, що призводить появу значних сум неплатежів населення, борги бюджетних організацій і підприємств. Динаміка обсягів заборгованості населення з оплати житлово-комунальних послуг по регіонах України подана на рисунку 2.

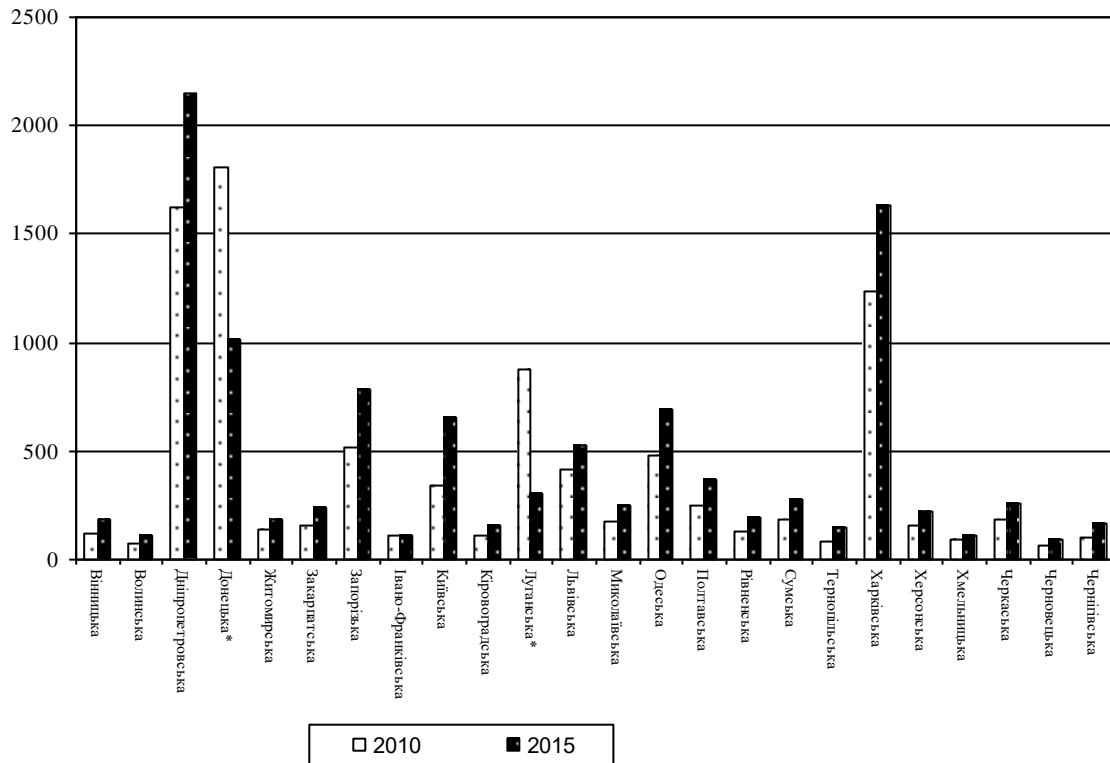


Рис. 2. Динаміка обсягів заборгованості населення з оплати житлово-комунальних послуг по регіонах України станом на 1.01.2010 р. та 1.01.2015 р. (побудовано за даними [10])

Наведені статистичні дані свідчать про тенденцію збільшення заборгованості населення з оплати житлово-комунальних послуг. Виключення складають Донецька та Луганська області (позначені зірочкою), частини яких входять до зони проведення антитерористичної операції. Крім цього, була виключена територія Автономної республіки Крим за відсутністю статистичних даних на 2015 рік.

Розв'язання проблемної ситуації потребує новітніх методів управління ЖКГ, що базуються на принципах самофінансування, державного і громадського контролю, розвитку конкурентоспроможного середовища на основі демонополізації галузі, соціальних гарантій [6, с. 35].

Незважаючи на незадовільний стан діяльності житлово-комунальної галузі, в місті Одесі було реалізовано пілотний проект

«Програма реформування житлово-комунального господарства на 2002-2005 та на період до 2010 рр.», в рамках якого розроблено методичне забезпечення впровадження диференційованих тарифів на утримання будинків та прибудинкової території.

Зараз розроблена «Міська цільова програма із стимулювання створення та діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків у м. Одесі на 2016-2018 роки», метою якої є забезпечення умов для прискорення впровадження інституту ефективного власника житла, підвищення ефективності управління житловим фондом, формування конкурентного середовища на ринку комунальних послуг шляхом створення і сталого функціонування об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) [8].

Згідно «Стратегії соціально-економічного розвитку Одеської області на період до 2022 року», основним завданням діяльності місцевих органів влади є підвищення ефективності та надійності функціонування житлово-комунальних систем життєзабезпечення населення, забезпечення їх сталого розвитку для належного надання споживачам комунальних послуг відповідно до визначених нормативів і стандартів при дотриманні умов економічної обґрунтованості та соціальної справедливості, поліпшення якості житлово-комунальних послуг з одночасним зниженням нераціональних витрат [11].

Крім цього, передбачається виконання Програми поетапного оснащення наявного житлового фонду засобами обліку витрачання та регулювання споживання води і теплової енергії.

Важливою складовою реформи житлово-комунального господарства є розвиток конкуренції у системі управління та обслуговування житлової сфери, що дозволить власникам житла та об'єктів комунального призначення самостійно визначати обслуговуючу організацію для забезпечення необхідного рівня якості робіт і надання послуг [12, с. 249].

В Одесі є безліч невирішених питань у сфері ЖКГ. Проблеми житлово-комунальної сфери, тарифоутворення, якості комунальних послуг потрібно вирішувати і владі, і мешканцям міста разом. В якості суттєвого кроку зі шляхів реформування сфери ЖКГ та надання відповідних послуг може стати створення ОСББ, які ефективні в умовах зацікавленості мешканців та широкої підтримці з боку міської

влади. Зробити ж це можна лише максимально залучаючи мешканців до управління містом, зацікавивши у співпраці підприємців.

На основі існуючої документації та вищевикладеного розроблено рекомендації з розвитку житлово-комунального господарства в місті Одесі, що подані в таблиці 2.

Таблиця 2

Рекомендації з розвитку ЖКГ в м. Одесі  
(авторська розробка)

| Показник                                       | Опис   |
|--|--|
| Цілі   | Нарощування обсягів з надання й покращення якості послуг, відповідно до вимог європейських стандартів, орієнтованих на забезпечення належних умов для введення здорового способу життя населення міста   |
| Пріоритети                                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- підвищення рівня житлової забезпеченості та якості житлового фонду;</li> <li>- розвиток і поліпшення техніко-технологічних і санітарно-гігієнічних характеристик інженерних мереж і санітарного очищення об'єктів водовідведення;</li> <li>- збереження унікальної архітектурно-планувальної структури забудови; запровадження ефективних організаційно-економічних механізмів функціонування ЖКГ</li> </ul>  |
| Заходи щодо розвитку житлового фонду           | <ul style="list-style-type: none"> <li>- проведення модернізації і та реконструкції застарілого житлового фонду;</li> <li>- збільшення житлового фонду для відселення мешканців фізично застарілих будинків;</li> <li>- формування житлового соціального фонду, що має надаватися малозабезпеченим категоріям населення;</li> <li>- стимулювання програм молодіжного житлового будівництва, страхування економічних ризиків в будівництві;</li> <li>- формування єдиної схеми розвитку мікрорайонів та збереження їх унікальності;</li> <li>- формування відповідної інфраструктури для обслуговування житлового фонду та населення</li> </ul>   |
| Заходи щодо розвитку комунального господарства | <ul style="list-style-type: none"> <li>- зміцнення конкурентного середовища експлуатації житлового фонду, заснованого на запровадженні договірних ринкових стосунків між споживачами та виробниками послуг;</li> <li>- завершення передачі до комунальної власності відомчих об'єктів ЖКГ;</li> <li>- реорганізація управлінь ЖКГ до служб замовників, житлово-комунальних управлінь в ремонтно-експлуатаційні організації, а також стимулювання їх розвитку на основі приватної власності й впровадження акціонування;</li> <li>- проведення моніторингу обліку надання та споживання комунальних послуг мешканцям; аудит їх оплати; контроль за якістю;</li> <li>- підготовка до своєчасної та якісної експлуатації інженерних мереж; підвищення надійності їх функціонування</li> </ul> |
| Фінансування                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- залучення можливих засобів інвесторів, кредитів та грантів міжнародних організацій;</li> <li>- формування цільового фонду, кошти якого призначені для вдосконалення інженерних мереж і систем санітарного очищення, цільових витрат</li> </ul>  |

Проведення реформи системи житлово-комунального господарства повинне стати першим кроком у створенні в Одесі клімату соціального партнерства. Необхідно негайно приступити до створення такої системи утримання і обслуговування житла, яка здатна на основі самофінансування, самоврядності та саморегулювання найефективніше утримувати житловий фонд, проводити поточні і капітальні ремонти, активно брати участь в розвитку всієї сфери міського господарства з мінімальними дотаціями з місцевого бюджету. Це дозволить, з одного боку, налагодити якісне обслуговування цього житла створеними самими мешканцями органами управління, а з іншої – вивільнити частину коштів міського бюджету на вирішення не менш важливих проблем міста.

Внаслідок впровадження розроблених пропозицій у ЖКГ підвищиться ефективність функціонування, що забезпечить загальне зниження витрат на утримання цієї сфери та залучення додаткових фінансових ресурсів для модернізації господарства.

Таким чином, перехід до ринку загострив проблему ефективності функціонування галузей житлово-комунального господарства. Процес приватизації житла і нормативні документи, що регулюють його, змінили структуру власників житла, а це перевернуло систему економічних взаємодій в галузі і підвищило відповідальність за ЖКГ муніципальних органів влади.

#### **Висновки та перспективи подальших досліджень.**

Отже, ЖКГ в тому вигляді, в якому воно представлене нині об'єднує дві різні по сенсу і змісту функції. По-перше, надання допомоги незаможним верствам населення і громадянам, що дісталася від колишньої політичної і економічної системи, тобто виконання соціальної функції, а по-друге, реалізація житлово-комунальних послуг населенню, тобто виконання економічної функції. Існуюче положення посилює високий рівень монополізації в системі ЖКГ, безконтрольну тарифну політику на послуги, неефективну систему управління, що потребує суттєвого реформування. Відсутність конкуренції в ЖКГ формує витратну природу функціонування галузі. Демонополізація обумовлюється зміною структури фінансування галузі, яка передбачає поетапний перехід від бюджетного дотування до оплати послуг споживачем за умови адресного соціального захисту низькодохідних верств населення.

В той же час, розвиток ринкових стосунків сприяє виникненню малих підприємств: їх швидка адаптація до ринків, запевнятливість і ініціативність в розвитку інноваційного процесу не вимагають значних матеріальних, кадрових і організаційних витрат. З одного боку спостерігається масовість цього явища і його позитивний вплив на соціально-економічний розвиток – з іншого боку – виникає необхідність теоретичного і практичного узагальнення з боку економічної науки.

### *Література*

1. Барінов В.Н. Методологія совершенствовання управління діяльністю організацій і підприємств жилищного і комунального комплексів: Автореф. дис... доктора екон. наук / В.Н.Барінов / Московський державний будівельний університет. – Москва, 2009. – 40 с.
2. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за січень-березень 2014 року/ Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін. – К.: ІБСЕД, 2014. – 70 с.
3. Гутман Г.В. Совершенствование системы управления жилищно-коммунального комплекса в условиях рыночных реформ: монографія / Г.В.Гутман, А.М. Саралидзе., И.Б. Шатрун. – Владимир: ВГУ, 2001. – 152 с.
4. Данілішин Б. М. Механізми розвитку житлово-комунального господарства: системи управління, ціноутворення, підготовки кадрів: монографія / Б. М. Данілішин, М. А. Хвесик, О. І. Дацій. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 351 с.
5. Димченко О.В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління: монографія / О.В. Димченко. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 356 с.
6. Манцевич Ю.М. Проблеми розвитку житлового господарства України / Ю.М. Манцевич // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 13. – С. 34-38.
7. Манцевич Ю.М. Удосконалення розвитку житлового господарства міст України: автореф. дис. ... доктора екон. наук/ Ю.М.Манцевич. – Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2009. – 42 с.

8. Міські програми // Офіційний сайт міста Одеси [Електронний ресурс] – Режим доступу: [omr.gov.ua](http://omr.gov.ua).

9. Остафійчук Я.В. Сталій розвиток сфери послуг: сутність, тенденції та перспективи: монографія / Я. В. Остафійчук. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 291 с.

10. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг // Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

11. Стратегія соціально-економічного розвитку Одеської області на період до 2022 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: [omr.gov.ua/ru/programmes](http://omr.gov.ua/ru/programmes)

12. Тищенко О.М. Реформування житлово-комунального господарства: теорія, практика, перспективи / О.М. Тищенко, М.О.Кизим, Т.П. Юр'єва, С.Ю. Юр'єва, І.В. Покуца. – Харків: ІНЖЕК, 2008. – 312 с.

1. Barynov V.N. Metodolohyya sovershenstvovanyya upravlenyya deyatelnost'yu orhanyzatsyy u predpryyatyy zhylyshchnoho y kommunal'noho kompleksov: Avtoref. dys... doktora ekon. nauk / V. N. Barynov / Moskovskyy gosudarstvennyy stroitel'nyy unyversytet. – Moskva, 2009. – 40 s.

2. Byudzhetyy monitorynh: analiz vykonannya byudzhetu za sichen'-berezen' 2014 roku/ Zubenko V.V., Samchyns'ka I.V., Rudyk A.Yu. ta in. – К.: IBSED, 2014. – 70 s.

3. Hutman H.V. Sovershenstvovanye systemy upravlenyya zhylyshchno-kommunal'noho kompleksa v uslovyakh rynochnykh reform: monohrafiya / H.V.Hutman, A.M. Saralydze., Y.B. Shatrun. – Vladymyr: VHU, 2001. – 152 s.

4. Danilishyn B. M. Mekhanizmy rozvytku zhytlovo-komunal'noho gospodarstva: systemy upravlinnya, tsinoutvorennya, pidhotovky kadriv: monohrafiya / B. M. Danilishyn, M. A. Khvesyuk, O. I. Datsiy. – Donetsk: Yugo-Vostok, 2009. – 351 s.

5. Dymchenko O.V. Zhytlovo-komunal'ne gospodarstvo v reformatsiynomu protsesi: analiz, proektuvannya, upravlinnya: monohrafiya / O.V. Dymchenko. – Kh.: KhNAMH, 2009. – 356 s.

6. Mantsevych Yu.M. Problemy rozvytku zhytloвого hospodarstva Ukrayiny / Yu.M. Mantsevych // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2009. – # 13. – S. 34-38.

7. Mantsevych Yu.M. Udoskonalennya rozvytku zhytloвого hospodarstva mist Ukrayiny: avtoref. dys. ... doktora ekon. nauk/ Yu.M. Mantsevych. – Kyyiv: Rada po vyvchennyu produktyvnykh syl Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2009. – 42 s.

8. Mis'ki prohramy // Ofitsiyyny sayt mista Odesy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [omr.gov.ua](http://omr.gov.ua).

9. Ostafiychuk Ya.V. Stalyy rozvytok sfery posluh: sutnist', tendentsiyi ta perspektyvy: monohrafiya / Ya. V. Ostafiychuk. – K.: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku NAN Ukrayiny», 2012. – 291 s.

10. Pro oplatu naseleennyam zhytlovo-komunal'nykh posluh // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

11. Stratehiya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Odes'koyi oblasti na period do 2022 roku [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [omr.gov.ua/ru/programmes](http://omr.gov.ua/ru/programmes)

12. Tyshchenko O.M. Reformuvannya zhytlovo-komunal'noho hospodarstva: teoriya, praktyka, perspektyvy / O.M. Tyshchenko, M.O.Kyzym, T.P. Yur"yeva, S.Yu. Yur"yeva, I.V. Pokutsa. – Kharkiv: INZhEK, 2008. – 312 s.

***Рецензент:** Сментина Н.В., д.е.н., доцент кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету*

20.02.2017



## **НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

В статье были выявлены характерные черты управления инновационным развитием машиностроительных предприятий и проанализированы особенности инновационной деятельности. Рассмотрены цели и задачи инновационной политики, обоснованы пути разработки и реализации в построении эффективной инновационной политики на машиностроительных предприятиях.

**Ключевые слова:** машиностроение, предприятие, инновационное развитие, управление, инновационная личность, инновационная политика.

*Бахшалиев Камиль Гахраман оглы*

## **НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті були виявлені характерні риси управління інноваційним розвитком машинобудівних підприємств і проаналізовані особливості інноваційної особистості. Були розглянуті цілі й завдання інноваційної політики, обґрунтовані шляхи розробки та реалізації в побудові ефективної інноваційної політики машинобудівних підприємств.

**Ключові слова:** машинобудування, підприємство, інноваційний розвиток, управління, інноваційна особистість, інноваційна політика.

*Baxshaliev Kamil Gahraman*

## **AREAS OF IMPROVEMENT OF INNOVATION ACTIVITIES**

The article revealed the characteristic features of management of innovative development of engineering enterprises and analyzed the

features of the innovative personality, goals and objectives of innovation policy were discussed, justified the development and implementation of the construction of an effective innovation policy in the machine-building enterprises.

**Keywords:** engineering, enterprise, innovation development, management, innovative personality, innovation policy.

**Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами.** Непрерывное применение инноваций считается одним из основных отраслей сферы развития любого государства в целом. Будущие перспективы экономики Азербайджанской Республики связаны с инновационной деятельностью, что непосредственно влияет на уровень жизни населения, социально-экономические темпы роста, конкурентоспособность и т.д. В это время, в переходе от экспортно-сырьевого производства к инновационной экономике знаний, решающее значение играют знание и человеческий капитал. Так что, в результате увеличения преимуществ конкуренции за счет развития инновационной деятельности, возникает необходимость расширения существующих потенциалов сфер экономики.

**Целью статьи** выступает усовершенствование управления инновационным развитием машиностроительных предприятий.

**Основной материал исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.**

Машиностроительная отрасль обладает значительным потенциалом для инновационного развития. Как известно, данные отрасли этого предприятия производя оборудования, машины, приборы, транспортные средства, создают определённую основу для развития всех остальных сфер экономики.

Переход на инновационный путь развития предприятий машиностроения позволяет Азербайджанской Республике и его регионам обеспечить устойчивое развитие и повышение уровня жизни населения.

По классификации на международном уровне, машиностроение объединяет в себе целый комплекс таких подсфер, как химия, сельское хозяйство, энергетика, металлургическое машиностроение, ракетостроение, приборостроение, автомобильный,

железнодорожный транспорты.

В Азербайджане доля машиностроения в продукции перерабатывающей промышленности очень мала. Возможности обеспечения развития этой сферы за счет внутреннего рынка ограничены, потому, что объём внутреннего рынка не обеспечивает минимальный эффективный размер производства продукции машиностроения. В 2015 году общий объем продукции машиностроительной отрасли составил всего 479,1 млн манатов. В то же время, небольшая часть стоимости, созданной в стране, была низкая и произведена за счет части импортируемой продукции, в основном из зарубежных стран. Например, в объёме производства транспортных средств и оборудования преобладают нефтепромысловые резервуары, автомобили, прицепы и полуприцепы. Производимые в стране автомобили собираются на основе импортируемых из зарубежных стран компонентов и уровень локализации их производства незначителен. Нефтепромышленные резервуары, производство прицепов и полуприцепов организованы для удовлетворения внутренних потребностей. Для развития отрасли машиностроения уровень технологии играет важное значение. Отсутствие в стране предприятий с прогрессивной технологией полностью ограничивает использование имеющихся возможностей в этой области.

От уровня развития отраслей машиностроения зависят несколько показателей страны и его регионов, в том числе, ввп, производительность труда, зависимые от отраслей машиностроения уровень развития других сфер, обороноспособность государства, обеспечение населения транспортом, уровень экологической безопасности производства, уровень жизни населения и т.д.

Это определяет необходимость перехода отраслей экономики Азербайджанской Республики на инновационный путь развития. В связи с этим, необходимо рассмотреть возникшие представления в научной среде о сути инновационного развития машиностроительных предприятий. В рамках исследования под предприятиями машиностроения понимаются всевозможные машины, орудия труда, предметы потребления, приборы, в рамках субъектов Азербайджанской Республики, отрасль, производящая продукции оборонного назначения. Высокотехнологичные предприятия

машиностроения используют самые новые и современные технологии. В это время на современном этапе используются научно-исследовательские деятельности и опытно-конструкторские работы, отвечающие на развитие науки.

*1. Суть развития инновационного управления машиностроительных предприятий.* Высокотехнологичные предприятия машиностроения – это предприятия, обладающие минимальным ручным трудом, использующие в производстве продукции преимущественно технологии, программы.

В экономических словарях субъекты управления интерпретируются как целенаправленные воздействия со стороны органов населения и экономическим объектам с целью управления их влияния и получения желаемых результатов [1]. Исходя из этого, можно сказать, что, управление инновационным развитием машиностроительных предприятий содержит в себе сознательную деятельность в воздействии машиностроительных предприятий по инновационным процессам на основе эффективного использования человеческого капитала с целью повышения их инновационной деятельности.

Для разъяснения сути управления инновационного развития машиностроительных предприятий нами были выделены следующие особенности:

- для развития инновационного процесса к этой цели можно достичь путём различных методов;
- на региональном уровне для осуществления инновационного процесса развития сферы необходимо наличие региональной инновационной системы;
- эффективность инновационного развития машиностроительных предприятий зависит от их внутренней мотивации к инновационной активности;
- в области машиностроения на инновационное развитие влияет управляющее воздействие инновационной политики государства;
- способность инновационного развития предприятия характеризуется его потенциальным инновационным уровнем, а, инновационное развитие, в свою очередь, насколько выше, настолько будет полным и эффективным использование существующего

инновационного потенциала.

– для эффективного управления инновационным развитием нужно заранее рассмотреть инновационные возможности и вовремя сосредоточить в нужном направлении ресурсы развития;

– в процессе инновационного развития происходят формирования управленческих структур, основанные на государственно-частном партнёрстве.

Процесс инновационного развития характеризуется неповторимостью, невозможностью определения выводов и сроков получения эффекта и точной оценкой затрат. В это время к одинаковым целям достигаются различными методами и формами. В процессе инновационного развития машиностроительных предприятий важным считается определение более эффективного метода для достижения более лучшей положительной цели.

Главной целью инновационного развития машиностроительных комплексов Азербайджанской Республики является повышение уровня, входящих в его состав предприятий, а также, модернизация машиностроительной продукции, расширение её экспорта. Достичь к этой цели возможно на основе эффективного использования интеллектуального потенциала, возникновения, развития, реализации знаний новых видов конкурентоспособных продуктов и услуг. Это одна из функций инновационных систем.

Главная цель этой системы заключается в снижении доли ресурсно-сырьевого сектора и объёма ресурсов производства товаров и услуг на основе интенсификации экономики, тем самым повышая качество жизни и окружающей среды, обеспечивая развитие экономики страны.

*2. Исследование особенностей инновационной личности.* В процессе перехода к постиндустриальному обществу создаются необходимые условия и возможности заменить старые производственные средства, оборудования, технологии на более эффективные. Человек, по своей природе, отнюдь, не всегда в состоянии принять эти изменения. В связи с этим, возникает актуальная проблема формирования личности, чувствительный к инновациям.

Освоение инноваций, адаптация к ним позволяет повысить требования инновационных продуктов. В частности, это относится к

промышленности, потому что объем и стоимость товаров, произведенных в этой сфере, по сути своей отличаются.

Исследования особенностей личностей, чувствительных к инновациям (инновационная личность), детально описаны в трудах как местных, так и зарубежных учёных.

В западной литературе к инновационным личностям, прежде всего, относят лиц, работающих в промышленных отраслях и занимающихся предпринимательством [2,3]. В 70 годы XX века в результате проведенных исследований были установлены модели инновационной личности, основные особенности которой заключаются в следующем:

- открытость к инновациям и изменениям;
- принятие существования различных аспектов;
- ориентирование на будущее и на сегодняшний день;
- высокая стоимость образования;
- вера в устранение препятствий и наличие способности и т.д. [4].

В Азербайджане подобные исследования стали проводиться, начиная с 1990 года. В настоящее время с позиции личности разрабатываются инновационные инструменты исследования. Большинство азербайджанских экономистов и социологов, занимающиеся схожими проблемами, отмечают следующие особенности инновационной личности:

- спрос на изменения;
- наличие творческого мышления;
- умение найти идею;
- быть готовым к устранению препятствий;
- умение принимать решения в условиях риска;
- саморазвитие и др. [5, 6, 7, 8, 9].

Переход на инновационный путь развития предусматривает внедрение новых технологий, новых идей, социальных и управленческих инноваций. В это время, главная задача состоит из максимального упрощения новых знаний в преобразовании новых видов товаров и услуг. Решение этой задачи возможно в условиях повышения уровня и качества образования. Иными словами, только на основе знаний можно развивать способность принятия, производства и внедрения инновационных разработок и продукций.

Развитие инновационной активности, за счёт внутренней мотивации субъектов экономических отношений, выступает как обязательное условие инновационного развития экономической системы [10].

В машиностроении чувствительность к инновациям можно определить с одной стороны, как усвоение уровня сферы, а с другой стороны, как возможность будущих процессов инновационного развития.

Таким образом, одной из самых важных задач в управлении инновационным развитием машиностроительных предприятий является создание системы мотивации инновационной активности хозяйствующих субъектов. О качественном улучшении показателей инновационного развития можно говорить только в том случае, если оно будет принято всеми субъектами инновационной деятельности.

*3. Цели и задачи инновационной политики в машиностроительных предприятиях.* Управляющее воздействие на инновационное развитие машиностроительного комплекса осуществляется посредством инновационной политики государства. Государство посредством политики оказывает поддержку инновационной деятельности, определяет основные направления его развития, разрабатывает меры, направленные на эффективное использование потенциала, помогает развитию экономики Азербайджана.

По отношению к отраслям экономики, цели и задачи инновационной политики определяются их особенностью, уровнем, потенциалом развития. На мировом рынке машиностроение относится к сферам, близким по конкурентоспособности в производстве продукции. На международном уровне машиностроение, по своей значимости, превзойдя другие отрасли, смог безраздельно занять свое место на мировом рынке переработки. В составе этого сектора на первом плане выделяют, обладающий высоким развитием, производство электроники и электрооборудования, а также, посредством этого оборудования, производимую продукцию, создающую добавленную стоимость. В то же время, также следует подчеркнуть важное значение транспортного машиностроения, приборостроения и аэрокосмической промышленности.

Обладающие высокой квалификацией внутренние сферы

машиностроительной промышленности представлены сложностью и вместительностью труда. К выделенным сферам, с точки зрения привлечения трудовых ресурсов, больше всего относят: приборостроение, производство электрооборудования, аэрокосмическую промышленность и машиностроение ядерной промышленности. Поэтому, при сооружении машиностроительных центров следует уделить особое внимание избранному месту, чтобы можно было учитывать точно, обладает ли он высокой квалификацией трудовой силы, промышленной культурой, научно-исследовательскими центрами. Мировой опыт показывает, что фактор близости сырьевой базы не так уж важен и, иногда, только в некоторых подсферах тяжёлого машиностроения этому критерию отдаётся предпочтение. Наряду с этим, в постановке сырья наблюдаем снижение объема черной металлургии и увеличение объема производства цветной металлургии и нефти-химии.

Таким образом, инновационная политика в области машиностроительного предприятия направлена на интенсивное освоение местных и зарубежных научных и технических достижений промышленности на мировом уровне, дающим возможность отраслям повысить потенциал и на равных уровнях стать полноценным участником рынка с развитыми странами.

Цель инновационной политики Азербайджанской Республики в сфере машиностроения определена в долгосрочных стратегиях, программах, концепциях, нормативно-правовых актах и т.д. К их числу можно отнести программы социально-экономического развития регионов Азербайджанской Республики (2004-2008; 2009-2013; 2014-2018 годы), утверждённый распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 26 декабря 2014 года, государственную программу «О развитии в 2015-2020 годах в Азербайджанской Республике промышленности», распоряжение от 16 марта 2016 года об «Основных направлениях стратегической дорожной карты по национальной экономике и основным секторам экономики», указ от 8 октября 2014 года о «Создании и организации деятельности промышленных кварталов», указ от 24 апреля 2013 года о «Положении промышленных парков», указ от 6 марта 2007 года о «создании особых экономических зон в Азербайджанской Республике» и др.



Утверждённый Указом от 16-го марта 2016 года о «Национальной экономики и стратегической дорожной карты по основным секторам экономики», одним из 8 приоритетных секторов, составляющих важную часть экономики Азербайджана, является тяжелое машиностроение.

Для каждого из этих основных секторов, в том числе и для машиностроительного комплекса планируется отдельное составление отчета (диагностический отчет, и еще дорожная карта). Мы считаем, что для обеспечения цели инновационного развития в машиностроительной промышленности есть необходимость в разработке комплексной программы развития государства по машиностроительной промышленности до 2025-го года. В этой программе должны найти свои отражения такие вопросы, как связанные с инновационными работами, ресурсами и энергосберегающими технологиями, с применением технических и технологических вооружений предприятия, реализация и стимулирование проектов; развитие механизмов государственно-частного партнерства, включая разработку и реализацию важнейших инновационных проектов.

В ряде отраслей машиностроения, определяющим фактором экономического роста, должна стать государственная поддержка. С целью диверсификации экономики Азербайджана и обеспечения комплексного развития, интенсивное развитие высокотехнологических отраслей, энергетических и транспортных инфраструктур должно осуществляться за счёт высшего использования машиностроительной продукции. Реализация этого принципа создаст условия для обеспечения безопасности системного и пропорционального развития национальной экономики и обеспечение технологической безопасности страны.

Следует отметить, что важную роль в образовании и повышении квалификации промышленности и кластеров играет создание особых экономических зон. Целью создания особых экономических зон является поддержка развития в стране приоритетных сфер, повышение инвестиционной деятельности, организация конкурентоспособных и эффективных сфер производства и услуг. С этой точки зрения, подписанный указ Президента Азербайджанской Республики от 6 марта 2007 года, о «Создании

особых экономических зон в Азербайджанской Республике» имеет важное значение. Закон Азербайджанской Республики об «Особых экономических зонах» вступил в силу 14 апреля 2009-го года и, в связи с применением этого закона, со стороны Президента Азербайджанской Республики 3-го июня 2009-го года был издан указ. В связи с созданием в Азербайджане особых экономических зон уже сформирована необходимая нормативно-правовая база. Одним из ключевых шагов в этом направлении, согласно распоряжению президента страны от 2-го февраля 2015-го года о «Создании Нефтчалинского Промышленного Квартала», в городе Нефтечала с территории Государственного Земельного Фонда 10 га участка земли на правовой аренде было передано на использование «Азербайджанской Инвестиционной Компании» ОАО. На начальном этапе со стороны компаний на промышленные кварталы по 7-ми проектам будут вложены инвестиции в размере 15,6 миллионов манатов, в результате чего ожидается открытие 380 рабочих мест.

Одной из возможных сфер развития в стране считается производство газовых, энергетических и жидкостных счётчиков и их частей. В этой области осуществляют деятельность приборостроительное предприятие «Гянджа-Джихаз», научно-производственное предприятие «Сенайеджихаз» и др. Мы считаем, что, из-за большого оптимального размера производства машиностроительной продукции, необходимо принять меры и в этой области для упрочения производства. Одним словом, как научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы, так и обеспечение экспорта продукции делают целесообразным создание крупных компаний в этой сфере. Поэтому, целесообразно объединение действующих в этой сфере предприятий в одну компанию, создание их научно-исследовательских, опытно-конструкторских и поставочно-продажных структур. После этого, по развитию инвестиционной компании может быть определена инвестиционная потребность и эта потребность финансируется за счёт привлечения банковских кредитов, государственных и иностранных финансовых средств.

В Азербайджане имеется большой опыт в области производства электрических двигателей. В таких условиях объединения «Новых ВМЕЗ» ОАО и «Электромашин» ОАО в одну

компанию было бы правильно для развития этой сферы. Так, только «Новый ВМЕЗ» ОАО имеет производственный участок площадью 80 тысяч квадратных метров, а площадь 16 гектаров. В свое время этот завод в производстве 1,5-100 КВ-х электродвигателей в бывшем СССР занимал первое место и экспортировал свои продукции в 54 страны. В настоящее время материально-техническая база и производимые продукции этих учреждений устарели. Например, возраст большинства оборудований «Новый ВМЕЗ» ОАО превышает 15 лет, а некоторых 30 лет. Поэтому, для развития этих предприятий требуется определение долгосрочных мероприятий и оказание поддержки со стороны государства.

Мы считаем, что создание специальных экономических зон должно охватывать не только предоставление льгот, а определение производств, подлежащих развитию, а для этого создание инфраструктур (дорога, обеспечение электроэнергией, газом, водой и др), вопросы подготовки кадров. В развитии отдельных регионов страны для обеспечения кластерного подхода особо значение имеет создание промышленных зон. Создание таких зон может способствовать возникновению диффузии инновации, увеличению объёма производства (сравнительно небольших производств за счет размещения на одной территории) и экономии масштаба, созданию снабжения и быта предприятия. И это, в особых промышленных зонах может способствовать к увеличению качества производимых продукции и снижению цен на них.

*4. Разработка эффективной инновационной политики и пути их реализации.* Наряду с этим, следует отметить также создание и реализацию эффективной инновационной политики и, с целью их исправления, проведение постоянного мониторинга инновационного потенциала.

Суть инновационного потенциала, в широком смысле, рассматривается как совокупность условий, факторов и ресурсов для осуществления инновационных процессов.

Инновационный потенциал машиностроительной отрасли следует рассматривать с двух позиций. С одной стороны, это является частью потенциала отрасли машиностроения, а с другой стороны, инновационный потенциал машиностроения содержит часть инновационного потенциала экономики.

Управление любым процессом возможно лишь тогда, когда основные направления его развития известны, а особенности и закономерности понятны. Так что, для эффективного управления инновационным развитием машиностроительных предприятий необходимо заранее рассмотреть инновационные возможности, вовремя сконцентрировать ресурсы в нужном направлении, быстро и комплексно управлять инновационными процессами, при этом, минимизировать возникающие риски.

В настоящее время, в ходе управления инновационным развитием, одна из возникающих проблем заключается в том, что, государственный бюджет, далеко не всегда, способен самостоятельно финансировать машиностроительную промышленность и, в целом, имеющие очень важное значение для экономики страны, крупные и долгосрочные проекты. В связи с этим, на основе принципов государственно-частного партнерства появляется необходимость привлечения финансовых ресурсов специальных инвесторов. В процессе реализации инновационных проектов, представляющих важное значение с точки зрения общественного значения, в том числе в машиностроении, в результате взаимодействия государства, общества, науки и бизнеса, все участники имеют возможность получить определенные результаты. В перспективе государственно-частное партнерство приведет к повышению конкурентоспособности экономики страны и улучшению качества жизни населения.

Подчеркнем факторы, необходимые для изучения механизмов инновационного развития машиностроения:

1. Машиностроение – это сфера перерабатывающего производства. Оно, обеспечивая другие отрасли машинами, приборами, оборудованием, транспортными средствами, потребительскими предметами, определяет уровень их развития.

2. Машиностроительная отрасль, в структуре перерабатывающего производства, имеет меньший удельный вес. По данным 2015 года, в настоящее время этот показатель составляет 5,9 процентов.

Изучение теоретических основ управления промышленных предприятий инновационного развития позволило выделить основные принципы этого процесса:

- принцип научности. В процессе управления инновационным развитием, применение методов должно основываться на практику управления и современные теоретические и практические достижения науки;

- принцип гибкости и соответствия. Необходимо постоянно совершенствовать методы и технологии управления в соответствии с переменными внутренними и внешними условиями;

- принцип эффективности. На уровне машиностроительной отрасли применения инноваций должны быть направлены на получение экономических, социальных, экологических, научно-технических и др. эффектов;

- принцип конкурентоспособности. Основная цель управления инновационным развитием машиностроительных предприятий заключается в повышение их конкурентоспособности на мировом рынке;

- принцип заранее определённости. При прогнозировании развития следует учесть оборачиваемость развития экономических процессов, что усиливает управленческое влияние;

- принцип точности и надежности показателей. В процессе управления инновационным развитием машиностроительных предприятий необходимо использовать надежные данные современного состояния сферы и теорию управления инноваций;

- принцип управления инновационного потенциала. Результаты и направления развития зависят от существующего потенциала. Управление инновационного развития должно быть направлено на увеличение инновационного потенциала, что является основой для повышения инновационной активности;

- принцип, направленный на результат. Управление инновационного развития машиностроительных предприятий, в будущем, должно быть направлено на получение желаемого состояния, то есть на повышение их инновационной активности.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в представленном направлении. Таким образом, можно прийти к такому выводу, что машиностроительная продукция является основой модернизации Азербайджанской экономики. Развитие инновационной деятельности позволяет предприятиям выйти на новый уровень. Для процесса инновационного развития

машиностроительных предприятий характерны различные методы достижения цели. Возможность инновационного развития предприятия характеризуется уровнем их инновационного потенциала. Чем выше будет уровень инновационного развития, тем больше будет использован полный и эффективный потенциал.

### *Литература*

1. Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь / Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 632 с.
2. Вудкок М., Фрэнсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя-практика: Пер. с англ. / М. Вудкок, Д. Фрэнсис. – М.: «Дело», 1991. – 320 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер – Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
4. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – Пер. с англ. под ред. В.А. Ядова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
5. Лапин Н.И. Теория и практика инноватики: учеб.пособ. – М.: Университетская книга, Логос, 2008. – 328 с.
6. Карпова Ю.А. Введение в социологию инноватики / Ю.А. Карпова. – СПб.: Изд-во «Питер», 2004. – 192 с.
7. Герасимов Г.И., Илюхина Л.В. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы / Г.И. Герасимов, Л.В. Илюхина. – Ростов н/Д: НМД «Логос», 1999. – 136 с.
8. Гагарина О.С. Личность как субъект творческой деятельности: инновационный аспект / О.С. Гагарина // Вестник Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации: электронное научное издание. – М.: РАГС, 2008. – №1 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.thsp.ru/issues/issue0108/010813.htm>.
9. Чернова О.А. Императивы инновационного развития региональных экономических систем / О.А. Чернова // Региональная экономика. – 2009. – №5(98). – С. 24-30.
10. Принципы социализации рыночной экономики / Под ред. Е.В. Михалкиной. – Ростов-на-Дону: Содействие – XXI век, 2007. – 256 с.

1. Lozovskyy L.Sh., Starodubtseva E.B. Sovremennyy ekonomicheskiy slovar' / L.Sh. Lozovskyy, E.B. Starodubtseva. – M.: YNFRA-M, 2007. – 632 s.
2. Vudkok M., Frənsys D. Raskreposhchennyy menedzher. Dlya rukovodytelya-praktyka: Per. s anhl. / M. Vudkok, D. Frənsys. – M.: «Delo», 1991. – 320 s.
3. Toffler Ə. Shok budushcheho / Ə. Toffler – Per. s anhl. – M.: ООО «Yzdatel'stvo АСТ», 2002. – 557 s.
4. Shtompka P. Sotsyolohyya sotsyal'nykh yzmenenyy / P. Shtompka. – Per. s anhl. pod red. V.A. Yadova. – M.: Aspekt Press, 1996. – 416 s.
5. Lapyn N.Y. Teoryya y praktyka ynnovatyky: ucheb.posob. – M.: Unyversytet'skaya knyha, Lohos, 2008. – 328 s.
6. Karpova Yu.A. Vvedenye v sotsyolohyyu ynnovatyky / Yu.A. Karpova. – SPb.: Yzd-vo «Pyter», 2004. – 192 s.
7. Herasymov H.Y., Ylyukhyna L.V. Ynnovatsyy v obrazovanyu: sushchnost' y sotsyal'nyye mekhanizmy / H.Y. Herasymov, L.V. Ylyukhyna. – Rostov n/D: NMD «Lohos», 1999. – 136 s.
8. Naharyna O.S. Lychnost' kak subyekt tvorcheskoy deyatel'nosti: ynnovatsyonnyy aspekt / O.S. Naharyna // Vestnyk Rosсыyskoy akademyy hosudarstvennoy sluzhby pry Prezydente Rosсыyskoy Federatsyy: elektronnoe nauchnoe yzdanye. – M.: RAHS, 2008. – #1 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.thsp.ru/issues/issue0108/010813.htm>.
9. Chernova O.A. Ymperatyvy ynnovatsyonnoho razvytyya rehyonal'nykh ekonomicheskikh system / O.A. Chernova // Rehyonal'naya ekonomika. – 2009. – #5(98). – S. 24-30.
10. Pryntsyry sotsyalyzatsyy rynochnoy ekonomyky / Pod red. E.V. Mykhalkynoy. – Rostov-na-Donu: Sodeystvye – KhKhI vek, 2007. – 256 s.

**Рецензент:** *Матлаб Махмудов доктор философии,, зав.отделом «Проблемы рынка труда и занятости» НИУЦ по труду и социальным проблемам при Министерстве Труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики*

21.02.2017

## **ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ МІСТА ОДЕСА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ**

У статті розглядаються питання сутності та визначення понять інвестиційного клімату й інвестиційної привабливості територіальних систем. Проведено аналіз динаміки обсягу прямих іноземних та внутрішніх інвестицій в економіку міста. Досліджені результати рейтингової оцінки інвестиційного клімату міста Одеси у порівнянні з іншими містами України. Визначені фактори, що впливають на інвестиційний клімат міста. Виявлено основні перешкоди щодо інвестування коштів як в економіку Одеси, так і України в цілому. Пропонуються певні шляхи поліпшення інвестиційної привабливості м. Одеса, які спрямовані на покращення економічної, екологічної та соціальної ситуації в місті.

**Ключові слова:** інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, прямі іноземні інвестиції, оцінка інвестиційного клімату, інвестиційні можливості, соціально-економічний розвиток.

*Гейко Людмила, Мігелік Марія*

## **ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ ГОРОДА ОДЕССА И ПУТИ ЕГО УЛУЧШЕНИЯ**

В статье рассматриваются вопросы определения понятия инвестиционного климата и инвестиционной привлекательности территориальных систем. Проведен анализ динамики объема прямых иностранных и внутренних инвестиций в экономику города Одессы в сравнении с другими городами Украины. Выявлены основные барьеры инвестирования средств как в экономику Одессы, так и Украины в целом. Предлагаются пути улучшения инвестиционной привлекательности г. Одесса, направленные на улучшение экономической, экологической и социальной ситуации в городе.

**Ключевые слова:** инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат, прямые иностранные инвестиции, оценка



инвестиционного климата, инвестиционные возможности, социально-экономическое развитие.

*Geiko Liudmyla, Migelik Mariia*

## **THE INVESTMENT CLIMATE OF ODESSA CITY AND WAYS OF IMPROVING**

The article considered the issues related to the entities and the definitions of investment climate and investment attractiveness of territorial systems. The analysis was carried out of dynamics of the volume of foreign direct investments (FDI) and capital (domestic) investments in the economy of the city of Odessa in comparison with other cities of Ukraine. The main barriers for investment have identified in both Odessa city and Ukraine as a whole. Basic directions to improve an investment attractiveness of Odessa city are offered which are directed at improving the economic, environmental and social situation in the city.

**Keywords:** investment attractiveness, investment climate, foreign direct investments, investment climate assessment, investment opportunities, social and economic development.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** В умовах асоціації з ЄС Україна зацікавлена в залученні якомога більших обсягів іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних інвесторів, скороченні розриву в основних макроекономічних показниках між нашою державою та розвиненими країнами світу, створенні передумов для гідної співпраці з іноземними країнами. Від ефективності здійснення інвестиційної діяльності залежить успіх розвитку економічного, політичного та соціального життя. Саме тому необхідно приділяти особливу увагу питанням покращення інвестиційної привабливості як в країні в цілому, так і в окремих її територіальних системах, вивченню умов створення конкурентоспроможної країни.

Існує багато факторів, які негативно впливають на інвестиційний клімат в Україні. Зокрема, політична нестабільність, погіршення екологічної ситуації, низький рівень трудових відносин, зростання боргових зобов'язань, погіршення показників ефективності

діяльності підприємств та інші. За цих умов питання пошуку шляхів покращення інвестиційної привабливості набувають особливої актуальності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у формуванні теоретико-методологічній суті категорій «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний клімат» зробили іноземні та вітчизняні вчені Александер Г., Асаул А., Бланк І.А., Боярко І.М., Гриценко Л.Л., Будкін В.С., Бурцева Т.А., Бэйли Дж., Гальчинський А.С., Гітман Л.Дж. і Джонк М.Д., Гриньова В.М., Завгородній А.Г., Іванов С.В., Калмицький С.П., Нижник О.М., Пересада А.А., Погорелова Т.В. Поручник А.М., Стеченко Д.М., Федоренко В.Г. та інші. Але питання загальнодоступних методик оцінювання та прозорості національних рейтингових агентств щодо оцінювання інвестиційної привабливості територіальних систем не вирішені у повній мірі і потребують подальшого дослідження.

**Цілями статті** є дослідження методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіонів, аналіз рейтингу інвестиційної привабливості Одеси та факторів, що його визначають, і обґрунтування шляхів покращення інвестиційного клімату в місті Одеса.

**Основний матеріал дослідження.** У наукових колах і серед підприємців існує багато версій визначення поняття «інвестиційний клімат». Для кращого розуміння суті категорій «інвестиційний потенціал» та «інвестиційний клімат» щоб розподілити компоненти родових значень і згрупувати їх у межах відповідної вибірки визначень суті поняття «інвестиційний клімат», проведено аналіз українських та зарубіжних публікацій. У 13-ти визначеннях інвестиційного клімату (з 37 проаналізованих) автори формулюють його як перелік умов для інвестування в даний регіон чи країну [Пересада А.А., Бланк І.А., Іванов С.В., Завгородній А.Г., Філіпенко А.С., Захарін С.В., Федоренко В.Г., Погорелова Т.В., Мартиненко В.Ф.]. В 11-ти визначеннях [Боярко І.М., Гриценко Л.Л., Стеченко Д.М., Бурцева Т.А., Гриньова В.М., Джерджула В.В., Асаул А.] – як «сукупність чинників/факторів». Іншими термінами, що асоціюються з інвестиційним кліматом, є інтегральна/узагальнююча характеристика, можливість, середовище або атмосфера, ситуація, підсистема, система.

Суперечливий статус поняття «інвестиційна привабливість» значною мірою пояснюється тим, що кожен з учасників процесу інвестування вкладає в інвестиційну привабливість свій зміст та розуміє його по-своєму. Та переважна більшість економістів трактує інвестиційний клімат як узагальнену характеристику сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що зумовлюють привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему (економіку країни, регіон, корпорацію).

Систематизація існуючих підходів до трактування сутності поняття «інвестиційна привабливість» дозволила виділити два підходи до її оцінювання – з позиції інвестора та з позиції суб'єкта інвестування.

Якщо розглядати територіальну систему (регіон) як суб'єкт інвестування, то при прийнятті рішення щодо інвестування інвестори, зазвичай, враховують: природно-географічний потенціал регіону; трудовий потенціал; виробничий потенціал; інноваційний потенціал регіону; інституційний потенціал; інфраструктурний потенціал; фінансовий потенціал регіону; споживчий потенціал регіону.

Це, на нашу думку, дозволяє визнати їх факторами впливу на інвестиційний клімат регіону.

Прийняття інвестором рішення щодо інвестування в той чи інший регіон потребує порівняльної оцінки їх інвестиційної привабливості з урахуванням зазначених факторів.

Проведене дослідження показало, що в результаті відсутності загальноприйнятого визначення інвестиційної привабливості регіону не існує єдиного підходу до її оцінки.

Узагальнення методичних підходів до оцінки інвестиційної привабливості регіонів дозволило згрупувати методи, що пропонуються українськими вченими, у такі: метод на основі узагальнюючих статистичних показників, експертний, рейтинговий, метод на підґрунті апарату нечіткої логіки.

Зарубіжні інституції, що застосовують власні методики до аналізу інвестиційної привабливості країн та територій, тобто визначення їх рейтингу, це: Світовий банк (World Bank), Інститут менеджменту (Institute of Management Development), видавництво Institutional Investor, агентство Euromoney, рейтингове агентство

Business Environment Risk Intelligence, інститут Transparency International (визначає індекс сприйняття корупції), рейтингове агентство Moody's Investor Service, рейтингове агентство Political Risk Services, та ін.

Основна відмінність їхніх методик полягає в критеріях вибору чинників, вхідних параметрів, алгоритмі їх групування та кількості груп. Наприклад, агенство Euromoney враховує лише 9 груп показників, а Інститут менеджменту - більше 340. Окрім того ці методики відрізняються за методами обчислення інтегрального показника.

За результатами глобального дослідження конкурентоспроможності 61 країни світу, у 2016 р. Україна посіла 59 місце (у 2015 р. – 60 місце, 2014 р. – 49 місце) [1]. Факторами, які вплинули на погіршення інвестиційного клімату України визначені: політична стабільність, відсутність насильства / тероризму, ефективність уряду.

За даними журналу Institutional Investor, оцінка інвестиційного клімату України включає аналіз ринкових показників протягом останніх 12 місяців, які зменшилися на 34,29%, аналіз політичної траєкторії країни за останні 24 місяці, яка залишається незмінною, і аналіз основної проблеми України – багаторівневої системи корупції [2].

Відповідно до Індексу сприймання корупції за 2015 р., який опублікований Transparency International, Україна займає 130 позицію із 168 країн світу й набрала 27 балів із 100. Як зазначено у [3], такі низькі показники – це ознака пануючого хабарництва, недостатності покарання за корупцію та наявності державних інститутів, які не реагують на потреби громадян.

Якщо розглядати фактори міжнародних інвестицій та державних зокрема, то Україна за даними Euromoney Country Risk (ECR) представляє високий ризик для інвесторів [4]. ECR здійснює оцінювання ризиків країни шляхом опитування, тобто на основі узагальнення думок експертів щодо ризику країн (економічних, політичних і структурних індикаторів ризику), а також оцінки за суб-факторами 15 показників ризику для 186 країн. У 2016 р. жоден з 15 показників ECR експерти не оцінили більше ніж на половину доступних балів. З 2010 р., коли Україна займала 43 місце в світовому

рейтингу, на теперішній час (відповідно до оновленого рейтингу від 28 листопада 2016р.) Україна займає 147-е місце з 186 країн. Їй присвоєний рівень ризику країни – 5 (Tier 5), що означає найвищий ризик дефолту. І цей висновок не відрізняється від результатів дослідження Індексу оцінки кредитоспроможності журналу Institutional Investor [4].

Результати дослідження інвестиційної привабливості України за перше півріччя 2016р., яке проведене Європейською Бізнес Асоціацією, засвідчують що Україна знаходиться на останніх позиціях у міжнародних рейтингах. Експерти оцінили інвестиційний клімат держави на 2,88 балів із 5 максимальних. 78% бізнесменів незадоволені інвестиційним кліматом України та вказують наступні причини такого становища: посилення тиску на бізнес, складне адміністрування податків, недосконала законодавча база, що постійно змінюється, зростаючий рівень корупції на усіх рівнях [5].

Наші відомства, організації часто керуються постановами міжнародних організацій, управляються міжнародними консалтинговими компаніями, аудит і перевірки проводять іноземні консалтингові компанії. Ми повинні створювати свої національні рейтингові агентства та розвивати свій консалтинг. Національні рейтингові агентства повинні користуватися визнанням ділового співтовариства. Якщо вони не будуть визнаними, то вони не будуть враховуватися можливими інвесторами. А це, в свою чергу, обмежить приплив інвестицій, при чому не тільки іноземних, але й наших власних.

Рейтинг інвестиційної привабливості міста Одеси є важливим орієнтиром для інвесторів, ділових партнерів, на підставі якого вони можуть отримати відомості щодо ступеня інвестиційної привабливості, надійності міста, регіону або бізнес-проекту і прийняти рішення про доцільність вкладення капіталу та подальшого продовження відносин.

З метою надання достовірної та повної інформації потенційним інвесторам про рівень кредитного ризику та інвестиційну привабливість Одеси містом забезпечено взаємодію з національними рейтинговими агентствами.

Рейтинг інвестиційної привабливості Одеси та його кредитний рейтинг оцінює Національне рейтингове агентство «IBI-Rating», яке

визначає рейтинги інвестиційної привабливості міст, областей, регіонів, будівельних проектів, бізнес-проектів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг інвестиційної ефективності і бальна оцінка міст України за підсумками II кварталу 2016 р. [6]

| Рівень рейтингу                                    | Місто            | Кількість набраних балів за підсумками II кварталу 2016 р. | Місце в рейтингу за підсумками II кварталу 2016 р. | Кількість набраних балів за підсумками I кварталу 2016 р. | Зміна місця в рейтингу |
|--|------------------|--|--|---|------------------------|
| Іне А -<br>максимальний (понад 200 балів)          | Київ             | 228  | 1  | 220   | 0                      |
|  | Вінниця          | 214  | 2  | 138   | +13                    |
|  | Харків           | 207  | 3  | 164   | +7                     |
|  | Житомир          | 201  | 4  | 130   | +15                    |
| Іне В -<br>високий (від 181 до 200 балів)          | Одеса            | 198  | 5  | 197   | -1                     |
|  | Миколаїв         | 194  | 6  | 184   | +1                     |
|  | Львів            | 187  | 7  | 211   | -5                     |
| Іне С -<br>вище середнього (від 161 до 180 балів)  | Івано-Франківськ | 180  | 8  | 207   | -5                     |
|  | Дніпро           | 169  | 9  | 175   | -1                     |
|  | Полтава          | 167  | 10   | 151   | +3                     |
|  | Тернопіль        | 165  | 11   | 169   | -2                     |
| Іне D -<br>середній (від 141 до 160 балів)         | Хмельницьки      | 148  | 12   | 185   | -7                     |
|  | Кропівницьк      | 146  | 13   | 155   | -1                     |
|  | Запоріжжя        | 143  | 14   | 146   | 0                      |
|  | Луцьк            | 142  | 15   | 185   | -9                     |
| Іне E -<br>нижче середнього (від 121 до 140 балів) | Черкаси          | 134  | 16   | 113   | +6                     |
|  | Чернівці         | 129  | 17   | 135   | 0                      |
|  | Ужгород          | 128  | 18   | 163   | -7                     |
|  | Рівне            | 127  | 19   | 132   | -1                     |
|  | Херсон           | 124  | 20   | 127   | 0                      |
| Іне F -<br>низький (від 101 до 120 балів)          | Чернігів         | 110  | 21   | 118   | 0                      |
|  | Суми             | 101  | 22   | 137   | -6                     |

У таблиці 1 відображено рейтинг інвестиційної ефективності і бальна оцінка міст України, що розроблені рейтинговим агентством «Євро-Рейтинг» за підсумками II кварталу 2016 р. З таблиці видно, що м. Київ займає перше місце у рейтингу як центру України і ділового центру. Вінниця займає друге місце з 2012 р., що обґрунтовується відмінною привабливістю всіх факторів рейтингу. Одеса займає другу ступінь рейтингу та п'яте місце не зважаючи на значення м. Одеса як крупного портового та курортного міста, його місцезнаходження та потенціал розвитку, що свідчить про необхідність розглянути міську політику в інвестиційній сфері.

Рейтингове агентство «IBI-Rating» за результатами 2015 р. повідомило про присвоєння Одесі рейтингу інвестиційної привабливості на рівні «inv A+», тобто висока інвестиційна привабливість. У 2016 р. місту також надано високі позиції в інвестиційних рейтингах привабливості. Так, рейтинговим агентством «IBI-Rating» м. Одеса було визнано містом з високою інвестиційною привабливістю «inv A+», а рейтинговим агентством «Євро-Рейтинг» місту присвоєно високий рівень інвестиційної ефективності «ine B».

За результатами II кварталу 2016 р. місту Одеса рейтинговим агентством «Євро-Рейтинг» оновлено рейтинг на рівні «ineB», що відповідає рівню «високий». Бальна оцінка інвестиційної ефективності м. Одеси за цей період складає 198 балів. За підсумками першого кварталу 2016 р. вона дорівнювала 197 балів [6].

Таким чином, рейтинговим агентством «IBI-Rating» Одесу було визнано містом з високою інвестиційною привабливістю, а рейтинговим агентством «Євро-Рейтинг» місту присвоєно високий рівень інвестиційної ефективності.

Національно уповноважене рейтингове агентство «IBI-Rating» визначає наступні фактори, що обґрунтовують рівень кредитного рейтингу м. Одеси:

а) значення міста, як економічного центру південної частини України;

б) збереження високого рівня соціально-економічного розвитку міста: за результатами I півріччя 2016 р. більшість показників, що характеризують стан економіки міста та ринку праці, перевищували або зростали більшими темпами за середні показники по країні;

в) висока диверсифікація господарського комплексу міста за видами економічної діяльності і основними платниками податків та інших обов'язкових платежів;

г) високий рівень бюджетної забезпеченості міста;

г) збільшення надходжень до місцевого бюджету майже за всіма статтями та зростаючий обсяг профіциту бюджету;

д) низькі показники прямого та помірні показники консолідованого боргового навантаження на дохідну частину бюджету міста;

е) необхідність здійснення значних капітальних вкладень в місцеву інфраструктуру у зв'язку з високим рівнем зношеності основних засобів, в тому числі житлового фонду, об'єктів інженерної та транспортної інфраструктури міста;

є) складна економічна ситуація в країні і продовження військового конфлікту в окремих регіонах, що негативно впливає на потенціал зростання і платоспроможності платників податків [6].

У таблиці 2 представлені фактори, що (за даними рейтингового агентства «ІВІ-Rating») визначають рівень рейтингу інвестиційної привабливості м. Одеси у III кварталі 2016 р. З табл. 2 видно, що соціально-економічний розвиток міста та певні особливості його географічного розташування обумовлюють значне антропогенне навантаження. Частина цього пов'язана з промисловою спеціалізацією населеного пункту, частина – із значним транспортним вузлом та природними особливостями.

На розвиток економіки м. Одеси вагомий вплив має малий та середній бізнес і підприємництво, на які припадає близько третини випуску продукції і послуг, 14% податкових надходжень до бюджету міста та задіяно 13% наявного населення міста.

Місто має суттєвий внесок у соціально-економічний розвиток Одеського регіону в цілому, за більшістю показників він перевищує 50%. Особливістю міста є те, що в ньому реалізується близько 40% промислової продукції, здійснюється майже 60% капітальних інвестицій та понад 40% прямих іноземних інвестицій, формується понад 60% роздрібного товарообороту області в той час як проживає в місті лише 40% населення області.

Аналіз прямих іноземних інвестицій в економіку м. Одеса у 2012-2016 рр. показує, що після суттєвого скорочення обсягу освоєних



капітальних інвестицій у 2013-2015 рр. у 2016 р. спостерігається їх зростання.

Таблиця 2

Фактори, що впливають на рівень рейтингу інвестиційної привабливості м. Одеси (за даними рейтингового агентства «ІВІ-Rating») [6]

| Фактори                                    | Детальна характеристика фактору  | Оцінка                 |
|--|--|------------------------|
| Природно-ресурсний потенціал               | Вигідне географічне положення та природно-кліматичні умови створюють конкурентні переваги для інвестора.   | Відмінна привабливість |
| Екологічний потенціал                      | Екологічні проблеми створюють тиск на розвиток окремих видів бізнесу та позначаються на умовах проживання. У випадку посилення, можуть вплинути на реалізацію стратегічних планів розвитку. Місту Одеса, як і в цілому Україні, притаманно лояльне екологічне законодавство та мінімальна кількість обмежень.  | Достатня привабливість |
| Інфраструктурний потенціал                 | Місту притаманний високий ступінь розвитку інженерно-транспортної інфраструктури зі збереженням суттєвих показників зношеності.  | Висока привабливість   |
| Управлінський потенціал та нормативна база | Консолідація гілок місцевої влади, активні дії з покращення інвестиційного клімату за відсутності суттєвих важелів надання пільг інвесторам. Збереження ризиків розхитування суспільно-політичного стану.  | Достатня привабливість |
| Економічна база                            | Високі показники економічного розвитку за наявності потенціалу для подальшого зростання в ряді секторів економіки; залежність від економічної кон'юнктури. Збереження впливу на інвестиційну активність стадії економічного розвитку України та світу.   | Висока привабливість   |
| Фінансова база                             | Більш високий, ніж у інших містах України, розвиток фінансових інституцій, що дає місту Одеса певні додаткові можливості на фінансовому ринку, помірне боргове навантаження на місцевий бюджет за обмеженості останнього приймати спільну участь в реалізації масштабних інвестиційних проектів.   | Висока привабливість   |
| Соціальна база                             | Нижчі за середні по країні показники доходів населення. Зменшення наявного населення за рахунок трудової міграції та природного скорочення. Гарна забезпеченість закладами охорони здоров'я, освіти та культури. Наявність об'єктів, які відносяться до історико-культурної спадщини і частина з яких має не лише національне, але й міжнародне бачення. | Достатня привабливість |

За січень-вересень 2016 р. підприємствами та організаціями міста за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 5112,8 млн. грн. капітальних інвестицій, що на 60,6% більше відповідного періоду 2015 р. та становить 60,0% від загального обсягу по області.[7]. Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій виступали власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 67,8% усіх капітальних інвестицій.

У 2016 р. зростання капітальних інвестицій супроводжувалось подальшим зменшенням накопичувального обсягу прямих іноземних інвестицій. За період 2012-2016 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку м. Одеса зменшився на 27,9% (209,2 млн. дол. США). Зменшення капіталу в цей період також відбулось у зв'язку із перерахунком курсової різниці гривні відносно долара США, в наслідок більш ніж двократної девальвації національної валюти.

Аналіз країн, які здійснюють пряме іноземне інвестування в економіку міста Одеси у 2012–2016 рр. свідчить, що країнами-лідерами завжди були Кіпр (33,8% від загального обсягу прямих інвестицій), Німеччина (10,1%), США (8,8%), Велика Британія (6,4%), Панама (6,4%), Нідерланди (4,7%), Віргінські острови (4,3%), на які припадає 74,5% загального обсягу прямих інвестицій [7].

Аналіз галузевої структури прямих інвестицій у м. Одеса в 2012–2016 рр. показав, що інвестиційно привабливими виявилися підприємства промисловості – 27,2% від загального обсягу прямих інвестицій міста; транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 20,0%; операцій з нерухомим майном – 19,6%; оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 6,5%; будівництва – 6,4%; професійної, наукової та технічної діяльності – 6,4%; діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 4,2%; фінансової та страхової діяльності – 3,9% [7]. Істотне зниження щорічного темпу приросту обсягу прямих іноземних інвестицій за період 2012-2016 рр. мало місце в сільському господарстві (на 39,3%), у промисловості (на 9,4%). На транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності зменшення становило 3,9%, а у сфері операції з нерухомим майном – на 11,9%.

Ключовими сферами економіки, куди спрямовуються прямі іноземні інвестиції, є промисловість, транспорт, операції з нерухомим

майном та будівництво, на які в сукупності станом на 01.10.2016 р. припадає 66% загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Тільки в будівництво спрямовано близько 40% обсягу внутрішніх капіталовкладень та 7% прямих іноземних інвестицій.

Хоча рейтинг Одеси є достатньо високим у порівнянні з іншими містами України, міській владі необхідно дбати про його утримання та покращення.

Позитивний вплив на рейтинг інвестиційної привабливості м. Одеса матиме вдосконалення нормативної бази та реалізація базових програм розвитку міста, підвищення якості життя населення, рівня доходів населення, стабілізація і поступове покращення екологічної ситуації, модернізація інфраструктури. У той же час негативний вплив на рейтинг інвестиційної привабливості м. Одеса матимуть виявлення скарг з боку інвесторів на діяльність місцевої влади, погіршення показників ефективності діяльності підприємств та скорочення обсягів інвестицій, погіршення екологічної ситуації, подальший знос інфраструктури.

Одним із шляхів покращення інвестиційного клімату в регіонах України є інвестиційна кластеризація. В місті Одеса необхідно створити кластери в тих галузях, які втрачають обсяги інвестицій. Такими мають стати кластери в сільському господарстві, промисловості та транспорті, які будуть зосереджені на інноваціях.

Але, незважаючи на різноманіття згадувань про кластери у державних та регіональних концепціях та стратегіях інноваційного розвитку, на сьогодні лише невелика кількість підприємств в Україні пройшли стадію формальної кластеризації, решта ж кластерів діють неформально, що обумовлено відсутністю нормативного визначення поняття «кластер», його видів, комплексу заходів щодо формування кластерів, недостатня зацікавленість малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи.

Слід зазначити, що ґрунтовне дослідження щодо впровадження морегосподарського кластеру в приморських регіонах України проведено О.А. Єрмаковою [8], яка довела доцільність застосування кластерної моделі для розвитку морегосподарського комплексу, що має велике значення для економіки міста Одеси.

**Висновки.** В результаті проведеного дослідження виявлено, що поновити економічне зростання в Україні та скоротити відставання

від західних сусідів, яке з 2012 р. значно збільшилося, неможливо без іноземних інвестицій.

Основними перешкодами інвестування в Україні в цілому та її регіонах є широко розповсюджена корупція, нестабільна фінансова система, обмеження на рух капіталу та валютне регулювання, високі податкові ставки, складне податкове адміністрування, громіздке та нестабільне законодавство, а також низька купівельна спроможність населення.

Попри намагання влади поліпшити ситуацію шляхом створення відповідного антикорупційного відомства та впровадження нової системи проведення державних закупівель, бізнес так і не відчув радикальних та видимих змін у цьому напрямку.

Одним із шляхів покращення інвестиційного клімату в регіонах України є інвестиційна кластеризація.

Позитивний вплив на рейтинг інвестиційної привабливості м. Одеса матиме вдосконалення нормативної бази та реалізація базових програм розвитку міста, підвищення якості життя населення, рівня реальних доходів населення, стабілізація і поступове покращення екологічної ситуації, модернізація інфраструктури.

### *Література*

1. 5-year evolution of competitiveness [Electronic resource] // Інститут менеджменту IMD World Competitiveness Center. – Mode of access: [http://www.imd.org/upload/imd.website/wcc/Overall\\_ranking\\_5\\_years.pdf](http://www.imd.org/upload/imd.website/wcc/Overall_ranking_5_years.pdf)
2. Видавництво «Інституційний інвестор» – Institutional Investor | International Finance for Global Investors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.institutionalinvestor.com>
3. Індекс сприйняття корупції інституції Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org>
4. Видавництво Euromoney [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euromoney.com>
5. Європейська Бізнес Асоціація / Індекс інвестиційної привабливості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eba.com.ua/uk/press-and-media/press-room/indices/investment-attractiveness-index>

6. Рейтингове агентство «ІВІ–Рейтинг» / Рейтинги інвестиційної привабливості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibi.com.ua/RU/ratings-list/>

7. Про затвердження Програми соціально-економічного та культурного розвитку м. Одеси на 2017 рік: Рішення Одеської міської ради № 1322-VII від 07.12.2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/acts/council/91053/>

8. Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України на основі кластерної моделі: монографія / О.А. Єрмакова. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 221 с.

1. 5-year evolution of competitiveness [Electronic resource] // Instytut menedzhmentu IMD World Competitiveness Center. – Mode of access: [http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/Overall\\_ranking\\_5\\_years.pdf](http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/Overall_ranking_5_years.pdf)

2. Vydavnytstvo «Instytutsiynyy investor» – Institutional Investor | International Finance for Global Investors [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.institutionalinvestor.com>

3. Indeks sprynyattya koruptsiyi instytutsiyi Transparency International [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.transparency.org>

4. Vydavnytstvo Euromoney [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.euromoney.com>

5. Yevropeys'ka Biznes Asotsiatsiya / Indeks investytsiynoyi pryvablyvosti. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://eba.com.ua/uk/press-and-media/press-room/indices/investment-attractiveness-index>

6. Reytynhove ahentstvo «ІВІ–Рейтинг» / Рейтинги інвестиційної привабливості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibi.com.ua/RU/ratings-list/>

7. Про затвердження Програми соціально-економічного та культурного розвитку м. Одеси на 2017 рік: Рішення Одеської міської ради № 1322-VII від 07.12.2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://omr.gov.ua/acts/council/91053/>

8. Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti prymors'kykh rehioniv Ukrainy na osnovi klasternoyi modeli: monohrafiya / O.A. Yermakova. – Odesa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen' NAN Ukrainy, 2011. – 221 s.

***Рецензент:** Балджи М. Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету*

10. 01. 2017

УДК: 331.5; 331.56/.57

*Гумбатов Гумбат*

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТИМУЛИРОВАНИЕ ЧАСТНЫХ  
ТРАНСФЕРТОВ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ  
ПОВЫШЕНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ МАЛОИМУЩЕГО  
НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ АЗЕРБАЙДЖАН**

Проблема повышения благосостояния малоимущего населения рассмотрена в контексте задач социальной модернизации азербайджанского общества. Обоснованы: а) актуальность постановки задачи обеспечения в сжатые сроки повышения благосостояния отдельных специфических групп малоимущего населения Азербайджана, б) выбор самозанятого населения в качестве такой группы и в) необходимость поиска качественно новых подходов к решению поставленной задачи. Представлено авторское видение этих подходов и рекомендации по совершенствованию социальной политики и организации мониторинга бедности в Азербайджане в рамках проекта по укреплению национальной статистической системы.

**Ключевые слова:** благосостояние, бедность, малоимущее население, самозанятое население, частные трансферты.

**ДЕРЖАВНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ  
ТРАНСФЕРТІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ  
ПІДВИЩЕННЯ ДОБРОБУТУ НЕЗАМОЖНОГО НАСЕЛЕННЯ  
РЕСПУБЛІКИ АЗЕРБАЙДЖАН**

Проблема підвищення добробуту незаможного населення розглянута в контексті завдань соціальної модернізації азербайджанського суспільства. Обґрунтовано: а) актуальність постановки завдання забезпечення в стислі терміни підвищення добробуту окремих специфічних груп незаможного населення Азербайджану, б) вибір самозайнятого населення в якості такої групи і в) необхідність пошуку якісно нових підходів до вирішення поставленого завдання. Представлено авторське бачення цих підходів і рекомендації щодо вдосконалення соціальної політики та організації моніторингу бідності в Азербайджані в рамках проекту щодо зміцнення національної статистичної системи.

**Ключові слова:** добробут, бідність, малозабезпечене населення, самозайняте населення, приватні трансфери.

*Gumbatov Gumbat*

**STATE STIMULATION OF PRIVATE TRANSFERS AS A  
PROMISING MECHANISM FOR INCREASING THE WELFARE OF  
THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN'S POOR**

The problem of improving the welfare of poor people considered in the context of the objectives of social modernization of Azerbaijan's society. Substantiates a) ensure the relevance of setting objectives in the shortest possible time improving the welfare of certain specific groups of Azerbaijan's poor, b) selection of the self-employed as a group, and c) the need to find new approaches to solving the problem. Presents the author's vision of these approaches and recommendations on improvement of social policy and the organization of poverty monitoring in Azerbaijan within the framework of a project to strengthen the national statistical system.

**Keywords:** wealth, poverty, the poor, self-employed, private transfers.

**Постановка проблемы.** В прошлом в странах социализма, напротив, установленные государством относительно низкие цены на самые необходимые продукты массового потребления стремительно сокращали бедность, уравнивая людей с низкими доходами по показателям качества жизни с людьми зажиточными. В то время как «статусные» товары были труднодоступными и неоправданно дорогими [2]. Именно поэтому, несмотря на то, что в годы индустриализации каждый житель СССР в среднем потерял четверть своего потребления [3]; несмотря на лишения Великой Отечественной войны, «гонку вооружений» 50-х и «застой» 70-х – несмотря на всё это к середине 80-х в Азербайджана практически не осталось остро нуждающегося населения, а низко обеспеченные домохозяйства составляли немногим более 32%. Большинство же (примерно 60%) принадлежали к группе с доходами «ниже среднего уровня» [4].

При переходе Азербайджана к рыночной экономике прекратилось государственное регулирование цен на потребительские товары: уравнильно-распределительные методы борьбы с бедностью были отвергнуты. Переход к «идеям либеральной направленности» означал, помимо всего прочего, кардинальное изменение структуры цен на потребительские товары. Наибольшее подорожание коснулось именно тех товаров, без которых не могли обойтись беднейшие слои населения – и чем беднее был человек, тем сильнее дорожала его набор совершенно необходимых для жизни товаров и услуг. В результате за несколько лет в Азербайджане резко изменилась имущественная структура общества. Как отмечали многие азербайджанские исследователи, социально-экономические преобразования первого десятилетия независимости привели к резкому снижению уровня жизни и глубокой дифференциации в размерах доходов значительной части населения Азербайджана (военные противостояние Азербайджана с соседними государствами из за необоснованной территориальной претензии, увеличения роста вынужденных переселенцев и беженцев из оккупированных территорий, потери свыше 300 тысячи рабочих мест и т.д.). Высоко обеспеченные слои населения теперь составляли 28-30% (в 80-х их было всего 1,5%). Зато резко снизилась доля населения с доходами «среднего» и «ниже среднего» уровня - их стало всего 11% -а в 80-х было 67%. И, самое главное, большинство (почти 63%) населения



относятся к группе «остро нуждающиеся». Причём четверть из них имели среднедушевые доходы не только ниже величины прожиточного минимума, но и ниже стоимости минимальной продовольственной корзины [4].

Поэтому **постановка задачи исследования заключается** в обосновании необходимости государственного стимулирования частных трансфертов как перспективного механизма повышения благосостояния малоимущего населения республики Азербайджан.

**Основной материал исследования.** Уже в 2003-2008 гг. государство признало бедность главной проблемой социально-политической стабильности. Как отмечалось в 2-й «Государственной Программе по Развитию регионов (2010-2015 гг.)», утвержденной Президентом Республики Азербайджан в 2010 г., основными результатами сформировавшейся к тому времени системы социальной защиты были:

- «совершенствованное законодательство – законодательство, регулирующее социальную сферу, сформировано в основном по видам социальных трансферт;

- осуществление социальной справедливости и высокие стимулы – обеспечение преимуществ работников формального сектора экономики, осуществляющих налоговые отчисления, перед теми, кто не отчисляет, при реализации права на получение социальных пособий;

- обеспечение прозрачности – создание электронной системы индивидуальной идентификации или базы данных для отслеживания процесса получения социальных выплат» [8, с.4].

В Концепции Развития «Азербайджан-2020» уменьшение бедности и безработицы полностью была названа одним из главных приоритетов социальной политики. За период с 2001 по 2010 год доля ВВП на душу населения по паритету покупательной способности выросла почти 6 раз, среднедушевые расходы на конечное потребление возросли в 6,3 раза, уровень номинальных денежных доходов в среднем на душу населения в месяц вырос в 5,3 раза. Госкомстат (ГКС) зафиксировало сокращение доли «остро нуждающегося» населения в 7,2 раза (с 49,7% до 5%); причём доля населения с доходами ниже стоимости продовольственной корзины сократилась в 40,3 раз – с 16,1% до 0,4% [9].

По данным ГКС, доля «остро нуждающегося» населения в настоящее время составляет всего 1,9%. Наиболее многочисленные группы – те, у кого «денег хватает только на питание и одежду», и те, кто «испытывает затруднения с покупкой одежды» – всего в них входит 42,2% населения Азербайджана. Вторая по численности – группа «не бедные, но и не средний класс» - составляет 37,5%. Представители этой группы «испытывают трудности с покупкой товаров длительного пользования» - и, разумеется, у них «недостаточно средств для приобретения жилья или автомобиля» [9]. Они немедленно тратят на свои повседневные расходы - питание, одежду и обувь, практически всё, что зарабатывают; накоплений «на чёрный день» у них практически нет. Ещё три группы «средний класс», «высший средний класс» и «богатые» в сумме составляют 26,4% [9]. То есть подавляющее большинство населения ( $42,2\% + 37,5\% = 79,7\%$ ) имеет низкие доходы; причём 42,2% имеет доходы совсем немного выше прожиточного минимума. И если государство ненамного увеличит порог бедности, то доля населения, которое может претендовать на государственные трансферты, сразу же существенно (на десятки %) увеличится.

Этот вывод косвенно подтверждаются так же данными Центрального Банка Азербайджана о структуре депозитов населения: 50% от общей суммы приходится на долю всего 23% вкладов; другая половина средств на депозитах принадлежит 27% населения, причём распределена весьма неравномерно. Суммы вкладов у подавляющего большинства населения, имеющего депозиты, совсем небольшие, «на самые неотложные нужды и обстоятельства» [10]. Средняя заработная плата в стране всего в 4-4,5 раза превышает реальный прожиточный минимум, расчётная величина которого сильно занижена; из-за девальвации в декабре 2015-го года структура и наполняемость прожиточного минимума далеко не отвечает нормам нижнего порога жизнеобеспечения - 70% этой суммы расходуется на продукты питания [7]. При этом размеры минимальной продуктовой корзины также значительно занижены [11].

Причём оценка влияния различных источников дохода и социальных программ на снижение бедности в Азербайджане, проведённая за последние годы исследователями, показала, что экономический рост перестал оказывать позитивное влияние на

неравенство, уровень, и особенно, на структуру бедности [7, с.9]. Вклад государственных трансфертов в доходы населения достиг исторического максимума, однако система социальной защиты не является эффективным институтом содействия сокращению бедности: влияние на благосостояние населения государственных социальных трансфертов находится на уровне ниже статистической погрешности исследования [12].

Таким образом, с одной стороны, пришедшие из прошлого и закреплённые в законодательстве и практике органов социальной защиты традиции предоставления помощи лишь людям, находящимся на грани физического выживания, стали причиной слабого влияния адресной помощи на процессы социальной модернизации [12]; при высоких социальных расходах и общей положительной динамике экономического развития наметился тренд ухудшения социального самочувствия и роста социальной напряжённости [13] – т.е. социальная политика - вопиюще неэффективна, а возврат к уравнилельно-распределительным методам эпохи социализма уже невозможен: идеи социалистической направленности остались в прошлом веке. С другой стороны, результаты либеральных реформ неутешительны, «совершенно не оправдались концепты рыночного фундаментализма, как и надежды на то, что тотальная денационализация и утверждение частной собственности приведут к резкому росту эффективности производства и улучшению жизни населения» [7, с.8].

Однако глобальность этой идеи обуславливает необходимость столь же глобальных изменений в инструментарии и методологии её реализации, разработки новой парадигмы. А также полного отказа не только «от ложных социальных ориентиров» [1] – но и от многих устоявшихся научных подходов к оценке бедности, от традиционных механизмов и инструментов повышения благосостояния малоимущих слоёв населения, также ставших «ложными». Мы не можем с уверенностью опираться ни на устоявшиеся научные основы, ни на сложившийся международный опыт. Перед страной стоит задача, требующая действительно неотложного решения.

Постановка задачи в условиях, когда:

- экономический рост должен оказывать позитивное влияние на структуру бедности, чтобы постепенно его привести на нет;

- вклад государственных трансфертов в доходы населения должен стимулировать их к активной деятельности по качественному проявлению своих сил и возможностей;

- система социальной защиты основанной на получения пособий не является эффективным институтом сокращения бедности.

В первую очередь необходимо обеспечить повышение благосостояния ряда специфических групп населения (беженцев и вынужденных переселенцев, инвалидов и ветеранов войны), сформировавшихся в результате социально-экономических преобразований в процессе перехода Азербайджана к новой экономической ситуации.

Исследования, проведённые в последние годы, показали, что революционным кризисам всегда предшествует не ухудшение, а напротив, рост качества жизни. В момент когда удовлетворение потребностей несколько снижается, а ожидания продолжают по инерции расти, разрыв между ожиданиями и реальностью порождает фрустрацию, положение кажется людям невыносимым и унижительным, они ищут виновных – и агрессия, не находящая больше выхода вовне, обращается внутрь социальной системы [14]. То есть опасность для социально-политической стабильности общества представляет не застойная бедность значительной части населения как таковая, а период быстрого экономического роста, который не может не вызвать стремительного роста ожиданий. Государству приходится оперативно удовлетворять – если этого не сделать, возникает «определённая социальная напряженность» [15]. Разумеется, кроме размера разрыва между ожидаемым и реально наблюдаемым уровнем жизни, важно и абсолютное значение уровня жизни [16, с.156].

**Выводы.** В Азербайджане в 90-х годах прослеживалось существенное ухудшение благосостояния подавляющего большинства населения из-за известных событий, связанных с конфликтами в Нагорном Карабахе, а затем – стремительный рост качества жизни для некоторых социальных групп. В настоящее время постепенно сбываются ожидания тех, кто почувствовал «депрессию» и является основными гарантами социально-политической стабильности в стране. Поэтому и возникает необходимость государственного стимулирования частных трансфертов для повышения благосостояния малоимущего населения республики Азербайджан. При этом

возникает необходимость определения критериев выбора социальной группы, требующей наибольшего внимания при разработке и реализации мероприятий по повышению благосостояния малоимущего населения, к которым, в первую очередь относятся массовость и социальная активность.

### *Литература*

1. Мехтиев Р.А. Концепция развития Азербайджан 2020 /Р.А. Мехтиев. – Баку, 2011.
2. Кара-Мурза С.Г. Аномия бедности / С.Г. Кара-Мурза // Аномия в России: причины и проявления. – М.: Научный эксперт, 2013. – 264 с.
3. Cheremukhin A. Was Stalin Necessary for Russia's Economic Development? / A. Cheremukhin, M. Golosov, S. Guriev, A. Tsyvinski // NBER Working Paper No. 19425 Issued in September 2013 [E-Resource] – Access mode: <http://www.nber.org/papers/w19425>
4. Шеломенцева В.П. Уровень жизни как критерий социально-экономического расслоения казахстанского общества / В.П. Шеломенцева. – Автореферат дис. ... д. соц. н. – Тюмень, 2002. – 54 с.
5. Куница С.М. Анализ основных социально-экономических условий повышения уровня жизни населения в Азербайджане: факторы снижения бедности и роль государства / С.М. Куница // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия экономическая. – 2009. – №6. – С. 46-53.
6. Авров А. Индикаторы потенциального социально-экономического эффекта, связанного с неравенством в доходах населения / А. Авров // Экономика и статистика. – 2011. – №3 – С. 58-62.
7. Абдуллаева Р. О Пенсионной Реформе / Р. Абдуллаева. – Баку: Наука, 2003.
8. Концепция социальной защиты населения Республики Азербайджан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://eapoyouth.eu/ru/stakeholders/ministerstvo-truda-i-socialnoy-zashchity-naseleniya-azerbaydzhanskoj-respubliki>.
9. Уровень жизни населения: экспресс-информация и бюллетени. // Информационная база АРКС [Электронный ресурс] –

Режим доступа: [http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav\\_externalId/homeNumbersLivingStandart?\\_afLoop=79898379526712&\\_afWindowMode=0&\\_afWindowId=null#%40%3F\\_afWindowId%3Dnull%26\\_afLoop%3D79898379526712%26\\_afWindowMode%3D0%26\\_adf.ctrl-state%3D5fka0z0b\\_77](http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersLivingStandart?_afLoop=79898379526712&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D79898379526712%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D5fka0z0b_77)

10. Официальный сайт Центрального Банка Азербайджана [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.centralbank.az](http://www.centralbank.az)

11. Притворова Т., Кайдарова Ж.. Доходы домохозяйств с детьми: позитивные тенденции и парадоксы социальных трансфертов / Т. Притворова, Ж. Кайдарова // Экономика и статистика. – 2010. – №3. – С. 63-68.

12. Кудашева Т.В. Моделирование и оценка влияния экономических факторов на стратификацию населения Республики Казахстан / Т.В. Кудашева. Дисс... PhD – Алматы, 2012 – 185 с.

13. Социальные настроения в крупных городах Казахстана, 2011 // Институт политических решений [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ipr.kz/projects/2/2/28>

14. Davies J. Toward a Theory of Revolution//American Sociological Review 27: 1962. p.5-19.

15. Goldstone J. Protests in Ukraine, Thailand and Venezuela: What unites them? // Russia Direct 21.02.2014. URL: <http://www.russia-direct.org/content/protests-ukraine-thailand-and-venezuela-what-unites-them>.

1. Mekhtyev R.A. Kontseptsyya razvytyya Azerbaydzhan 2020 /R.A. Mekhtyev. – Baku, 2011.

2. Kara-Murza S.H. Anomyya bednosty / S.H. Kara-Murza // Anomyya v Rossyyu: prychyny y proyavlenyya. – М.: Nauchnyy ekspert, 2013. – 264 с.

3. Cheremukhin A. Was Stalin Necessary for Russia's Economic Development? / A.Cheremukhin, M. Golosov, S.Guriev, A.Tsyvinski // NBER Working Paper No. 19425 Issued in September 2013 [E-Resource] – Access mode: <http://www.nber.org/papers/w19425>

4. Shelomentseva V.P. Uroven' zhyzny kak kryteryu sotsyal'no-ekonomycheskoho rassloenyya kazakhstanskoho obshchestva / V.P.Shelomentseva. – Avtoreferat dys...d. sots. n. – Tyumen', 2002. – 54 с.

5. Kunytsa S.M. Analyz osnovnykh sotsyal'no-ekonomycheskykh

uslovyu povysheniya urovnya zhyzny naseleniya v Azerbaydzhane: faktory snyzheniya bednosti y rol' hosudarstva / S.M. Kunytsa // Vestnyk KazNU ym. al'-Faraby. Seryya ekonomicheskaya. – 2009. – #6. – S. 46-53.

6. Avrov A. Yndykatory potentsyal'noho sotsyal'no-ekonomicheskoho effekta, svyazannoho s neravenstvom v dokhodakh naseleniya / A. Avrov // Ekonomika y statystyka. – 2011. – #3 – S. 58-62.

7. Abdullaeva R. O Pensyonnoy Reforme / R. Abdullaeva. – Baku: Nauka, 2003.

8. Kontseptsyya sotsyal'noy zashchity naseleniya Respublyky Azerbaydhan [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://eapyouth.eu/ru/stakeholders/ministerstvo-truda-i-socialnoy-zashchity-naseleniya-azerbaydzhanskoj-respubliki>.

9. Uroven' zhyzny naseleniya: ekspress-ynformatsyya y byulleteny.// Ynformatsionnaya baza ARKS [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: [http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav\\_externalId/homeNumbersLivingStandart?\\_afzLoop=79898379526712&\\_afzWindowMode=0&\\_afzWindowId=null#%40%3F\\_afzWindowId%3Dnull%26\\_afzLoop%3D79898379526712%26\\_afzWindowMode%3D0%26\\_adf.ctrl-state%3D5fka0z0b\\_77](http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersLivingStandart?_afzLoop=79898379526712&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=null#%40%3F_afzWindowId%3Dnull%26_afzLoop%3D79898379526712%26_afzWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D5fka0z0b_77)

10. Ofytsyal'nyy sayt Tsentral'noho Banka Azerbaydzhana [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: [www.centralbank.az](http://www.centralbank.az)

11. Prytvorova T., Kaydarova Zh.. Dokhody domokhozyaystv s det'my: pozytyvnyye tendentsyy y paradoksy sotsyal'nykh transfertov / T. Prytvorova, Zh. Kaydarova // Ekonomika y statystyka. – 2010. – #3. – S. 63-68.

12. Kudasheva T.V. Modelirovaniye y otsenka vlyuyaniya ekonomicheskikh faktorov na stratyfykatsyyu naseleniya Respublyky Kazakhstan / T.V. Kudasheva. Dyss... PhD – Almaty, 2012 – 185 s.

13. Sotsyal'nyye nastroyeniya v krupnykh horodakh Kazakhstana, 2011 // Ynstytut polytycheskikh resheniy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://ipr.kz/projects/2/2/28>

**Рецензент:** *Матлаб Махмудов доктор философии,, зав.отделом «Проблемы рынка труда и занятости» НИУЦ по труду и социальным проблемам при Министерстве Труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики*

21.02.2017

*Маммадова Говхар Мехран гызы*

## **ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В РАЗВИТИИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ**

Основанное на нефти одностороннее развитие Азербайджанской экономики обусловило существенное отставание регионов. С другой стороны, 47% общего населения страны и 48,5% экономически активного населения проживает на селе. Эти два фактора актуализируют проблему сельской занятости в стране.

В связи с тем, что 68,5% сельской занятости приходится на аграрный сектор, в статье исследуются факторы, препятствующие развитию альтернативной занятости и пути их преодоления.

Предлагаемые в статье мероприятия по обеспечению сельской занятости ориентированы, с одной стороны, на решение социальных проблем, с другой стороны, их реализация внесет значительный вклад на общее экономическое развитие страны.

**Ключевые слова:** альтернативная занятость, малое и среднее предпринимательство, доход вне фермы, государственная поддержка, виды внефермерской деятельности

*Маммадова Говхар Мехран гизи*

## **ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНІКАЮТЬ В РОЗВИТКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ АЗЕРБАЙДЖАНУ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Засноване на нафти однобічний розвиток Азербайджанської економіки зумовило істотне відставання регіонів. З іншого боку, 47% загального населення країни і 48,5% економічно активного населення проживає на селі. Ці два фактори актуалізують проблему сільської зайнятості в країні.

У зв'язку з тим, що 68,5% сільської зайнятості доводиться на аграрний сектор, в статті досліджуються чинники, що перешкоджають



розвитку альтернативної зайнятості та шляхи їх подолання.

Пропоновані в статті заходи щодо забезпечення сільської зайнятості орієнтовані, з одного боку, на вирішення соціальних проблем, з іншого боку, їх реалізація внесе значний вклад на загальний економічний розвиток країни.

**Ключові слова:** альтернативна зайнятість, мале і середнє підприємництво, дохід поза ферми, державна підтримка, види позафермерської діяльності

*Mammadova Govhar Mehran*

### **PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF A SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISE IN RURAL ZONES OF AZERBAIJAN AND A WAY OF THEIR OVERCOMING**

The unilateral development of the Azerbaijani economy based on oil caused essential lagging of regions. On the other hand, 47% of the general population of the country and 48,5% of an economically active population live in the village. These two factors actualize a problem of rural employment in the country.

Because 68,5% of rural employment are the share of agrarian sector, in article the factors interfering development of alternative employment and a way of their overcoming are researched.

The actions for ensuring rural employment offered in article are oriented: on the one hand, to the solution of social problems, on the other hand, their implementation will make the significant contribution on common economic development of the country.

**Keywords:** alternative employment, small and medium-sized enterprise, extra farm income, government support, types of extra farm activities

**Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами.** В первые годы независимости, в Азербайджане, безработица появилась как острая социальная проблема, как и во всех постсоциалистических странах. Как известно, в советском режиме не существовало понятие безработицы, одним из основных отличий этой формирования от

капиталистического общества было то, что каждый человек, который находится в категории трудовых ресурсов, должен был применен на работу (т.е. те, кто не имеет физического и умственного недостатка и в возрасте 16-60), лица, которые избежали работы в определенном периоде времени, были привлечены к административной ответственности. Поэтому, в середине 1980 года, политика перехода руководства СССР к либеральной рыночной экономике без проведения необходимых организационных механизмов, привела к сильным экономическим и социальным потрясениям, а также массовой безработице. На основе этого стоит несколько факторов, которые сохраняют свое влияние до сих пор:

- либерализация внешней торговли,
- экономическая свобода в государственных предприятиях,
- неудачные аграрные реформы,
- углубление экономического кризиса.

В этом периоде был поток безработных из сельской местности Азербайджана к другим странам (в частности, к России и Украине). Несмотря на то, что это значительно снижало давление безработицы, покидание сельского хозяйства квалифицированными рабочими, безусловно, оказало негативное влияние на дальнейшее развитие сельского хозяйства в стране.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья.

Можно отметить следующие основные направления государственной политики, проведенные для обеспечения занятости сельских жителей в Азербайджане:

- улучшение малого и среднего предпринимательского климата в сельских местностях, увеличение государственной поддержки деятельности самозанятости и бизнеса, предлагающего дополнительные рабочие места;
- развитие инфраструктуры бизнеса и коммунального хозяйства в сельской местности для повышения эффективности сельского хозяйства и альтернативного бизнеса;
- развитие и совершенствование профессионально-технического образования с целью работать по требуемой квалификации в сельскохозяйственном производстве, обрабатывающей промышленности, основанной на сырье, индустрии

туризма, связанной с сельскими местами, в том числе в сферах национально-исторического искусства;

- улучшение и реконструкция систем орошения и мелиорации для того, чтобы обеспечить эффективное использование земли для фермеров и сельскохозяйственных предприятий;

- расширить исследования по семеноводству и селекции, укрепление материально-технической базы научно-исследовательских организаций и экспериментальных хозяйств, занимающихся решением этих проблем;

- расширение агросервиса, улучшение возможностей использования удобрений, сельскохозяйственной техники и современной технологии производителями сельскохозяйственной продукции;

- предоставление доступа к льготным финансовым источникам сельскохозяйственными предприятиями, фермерами, теми, кто занимается самозанятостью в селе, а также обрабатывающей промышленностью, основанной на сырье;

- внедрение механизмов эффективного страхования для предпринимательства этой категории, учитывая рискованность деятельности сельскохозяйственных предприятий и фермеров;

- участие женщин в домашнем хозяйстве, а также альтернативной деятельности, принимая во внимание ее труда в сельской местности Азербайджана;

- обеспечение молодежи достойной работой и условием жизни, развитие соответствующего жилищно-коммунального хозяйства, современных систем связи, индустрии образования, обучения и развлечения, регулярное осуществление научных и культурных мероприятий;

- принимая во внимание старение сельского населения, организация тренингов по использованию современных бытовых и промышленных приборов и технологии для категории людей среднего возраста и пожилых людей в сельской местности, их обеспечение достойными и подходящими рабочими местами в качестве одного из аспектов деятельности агентств занятости;

- развитие сельского туризма, горного туризма в местах, которые богаты культурными и историческими памятниками, в том числе, экстремальный туризм, являющийся популярным в последние

годы;

- государственная поддержка повышению конкурентоспособности обрабатывающей промышленности, основанной на сырье;
- развитие сфер производства и бытового обслуживания в сельской местности.

Как видно, комплекс мер, предусмотренных в государственных документах, достаточно полный и отвечают современным требованиям. В то же время следует отметить, что по сравнению с началом 1990-х годов, уровень безработицы среди сельского населения, а также по всей стране, значительно снизилась, а уровень бедности, практически достиг до самого низкого уровня. Тем не менее, вывод о полном решении проблемы сельской занятости и сельской бедности был бы неправильным. Есть еще целый ряд существенных проблем в этой области.

С этим и связано **формирование целей статьи**, к которым относится обзор и изучение проблем, возникающих при развитии малого и среднего предпринимательства в сельской местности Азербайджана и рассмотрение путей их решения.

**Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.**

Существенными проблемами, которые актуальны в настоящее время для экономики Азербайджана выступают:

1. Наиболее важная и в некоторой степени объективная проблема это то, что 20 процентов территории Азербайджана, где находятся более 4 тысяч промышленных и сельскохозяйственных предприятий, содержащих более 300 рабочих мест, находятся под оккупацией [1].

2. Еще одним фактором, осложняющим проблему, является более 1 миллиона беженцев и вынужденно перемещенные с этих территорий лица, и это означает около 500 000 работников. Несмотря на усилия правительства Азербайджана, негативное влияние этой проблемы как на безработицу, так и в целом, социальную напряженность, по-прежнему остается.

3. Кроме того, есть проблемы в этой области субъективного характера (т.е. решение, которых может быть за счет собственных ресурсов в Азербайджане). Одним и наиболее важным из них, по

нашему мнению, является отсутствие четкого экономического развития и стратегии развития сельского хозяйства, который является ее неотъемлемой частью. Дело в том, что достижения в сфере экономического роста и быстрого сокращения безработицы и бедности в Азербайджане, в основном, связаны с нефтяным сектором - более 90% экспорта страны и 75% государственного бюджета зависят от этого сектора.

Переработка сельскохозяйственной продукции, в основном, ограничивается развитием пищевой промышленности, и здесь внутренний рынок в значительной степени зависит от импорта.

Самое главное то, что для развития национальной экономики и сельского хозяйства целесообразные приоритетные области полностью не определены. Нефтехимическая промышленность и туризм, объявленные одними из таких областей, все еще находятся в зачаточном состоянии.

Аналогичная ситуация сложилась и в пищевой и легкой промышленности, которые являются основой сельского хозяйства – здесь тоже конкретно не были изучены развитие каких из подобластей перспективны, они спонтанно формируются под влиянием рыночных сил аграрного сектора. Безусловно, в отсутствие конкретных исследований, а также в существовании сильной конкуренции на рынках, этот процесс может быть очень длительным. Это также показывает движение рабочей силы в сельском хозяйстве. Как видно из рисунка 3.5, разница между числом рабочих, уволенных с работы и принятых на работу, всегда положительна в последние годы. А это означает абсолютное увеличение занятости в аграрном секторе с точки зрения цены. С другой стороны, до 2011 года существует тенденция к увеличению, и это наблюдается тенденцией к увеличению количества набора на работу и увольнений с работы в сельском хозяйстве Азербайджана, это также может быть признаком структурных изменений в сельском хозяйстве Азербайджана. Другими словами, этот факт показывает, что процесс поиска перспективного направления сельскохозяйственного сектора продолжается. Следует отметить, что после уменьшения этих показателей в 2012 году, их увеличение продолжалось и в 2013 (рис. 1).

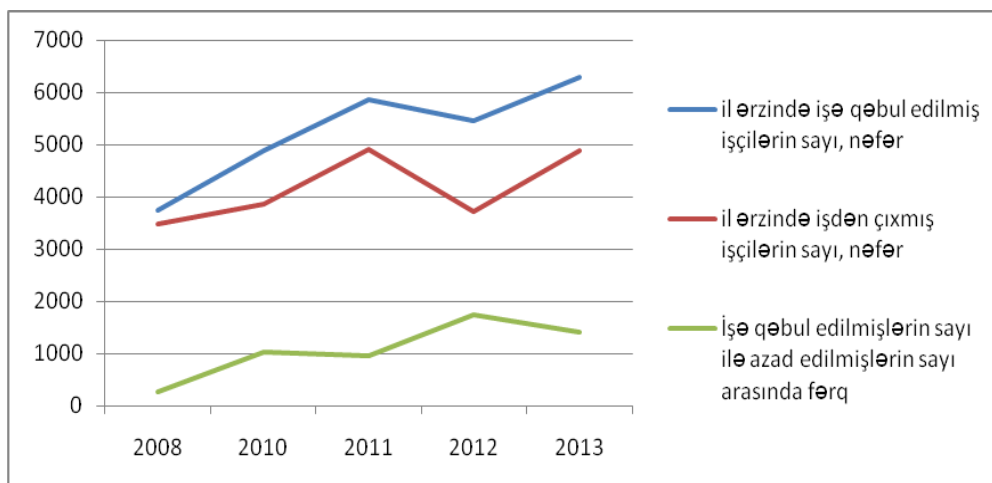


Рис. 1. Мобильность рабочей силы сельского хозяйства

Примечание: численность работников, принятых на работу в течение года; численность работников, уволенных с работы в течение года; разница между численностью работников, принятых на работу и уволенных с работы в течение года.

Наконец, важно отметить, что отсутствие конкретной политики в области сельского хозяйства создает неопределенные перспективы в легкой и пищевой промышленности.

4. Международными экспертами коррупция отмечена как основное препятствие деятельности бизнес-структур в Азербайджане. Следует отметить, что в последние годы в этой области были проведены основные реформы:

- включение единого реестра собственности;
- применение принципа «единого окна»;
- запуск стационарных предприятий «асан хидмет», предоставление широкого спектра услуг их мобильных офисов в регионах и сельской местности и т.д.

В то же время, по мнению экспертов Всемирного банка, коррупция является препятствием для деловой среды [2].

5. В настоящее время в сельской местности Азербайджана занятость в значительной степени связана с сельским хозяйством – 68% сельской занятости входит в ее долю (таблица 5). По данным Всемирного Банка «... сельское хозяйство является самой работодателями областью: 37 процентов рабочих по всей стране

работают здесь. Сельское хозяйство, где работает столько людей, дает 5 процентов ВВП» [2]. Этот факт свидетельствует о низком уровне производительности труда в сельском хозяйстве.

6. Международный опыт показывает, что с развитием промышленности и сферы услуг в стране, занятость в сельском хозяйстве снижается. Однако это вовсе не означает ослабления аграрного сектора. А наоборот, в таких странах сельскохозяйственное производство и производительность труда быстро увеличивается благодаря применения интенсивной технологии в сельском хозяйстве, и в результате последнего, происходит увольнение рабочих сил с аграрного сектора. Азербайджана, выбравшего пути развития обрабатывающей промышленности и сферы услуги, тоже ожидает эта перспектива. Если не будут приниматься необходимые превентивные меры, существует угроза массового увеличения структурной безработицы в сельских местностях.

7. Выше, коррупция была указана как самый главный фактор, препятствующий предпринимательской деятельности в Азербайджане. Вторым негативным фактором в этом ряду по экономике в целом, показывается высокий уровень налогов [2]. Если фермерские хозяйства будут освобождены от уплаты всех видов налогов, кроме поземельного налога, в будущем альтернативное сельское хозяйство будет приоритетом.

8. В упомянутом исследовании Всемирного банка также отмечается низкий уровень образования в Азербайджане: «...Базовое образование предоставляется всем, но в демонстрации уровня образования студентов, Азербайджан до сих пор не добивался заметного прогресса. Например, в 2009 году в Международной программе по оценке образовательных достижений учащихся (PISA) среди 65 стран 15-летние студенты Азербайджана заняли 64-го места по чтению, 53-е место по естественным наукам, и 45-е место по математике» [2].

Ситуация в сфере высшего образования не считается удовлетворительной. По данным исследования Банка, уровень поступления в высшие учебные заведения (университеты и колледжи) в Азербайджане составляет 20%, и это является низким показателем по сравнению со странами с высшим и средним уровнем дохода. Таким образом, в странах со средним уровнем дохода 25,5%, а

в странах с высшим уровнем дохода 33,4% выпускников средней школы поступают в высшие школы [2].

Всемирный банк провел опрос среди компаний с целью выяснить уровень компетентности сотрудников для того чтобы оценить качество образования в стране. Более половины респондентов (54%) отметили низкого уровня образования рабочей силы в качестве одного из основных препятствий в поиске рабочих.

Отметим, что эти результаты не являются лишь мнением международных наблюдателей, местные эксперты тоже сходятся во мнении и подчеркивают падение уровня образования за годы независимости. В докладе Всемирного банка отмечается наличие дискриминации в доступе к высшему образованию в Азербайджане. Наконец, в качестве еще одного доказательства низкого уровня образования в Азербайджане может быть отмечено то, что по уровню начального образования, Азербайджан занимает 104-е место, а по уровню высшего образования 90-е место, в то время как, по данным Глобального Индекса Конкуренентоспособности наша страна занимает 38-е место [2].

На основании приведенных выше фактов, Всемирный Банк в дополнение к двум негативным факторам (коррупция и высокие налоги) в бизнес-среде в Азербайджане, отмечает уровень образования рабочей силы как не отвечающий современным требованиям.

9. Кроме того, есть целый ряд методологических проблем сельской занятости. Наиболее важная проблема это определение сельской занятости, а это порождает трудности в ее статистическом учете и в результате этого, в принятии адекватных решений на государственном уровне:

Во-первых, участки земли, пригодные для сельского хозяйства в Азербайджане, принадлежат к категории *занятого населения в аграрном секторе*. Но может быть так, что владелец земли не будет использовать землю в качестве источника дохода – тогда вполне возможно, следующие случаи:

- тот гражданин сдает эту землю в аренду и сам не работает; в таком случае, он выходит из категории рабочей силы, не может считаться ни рабочим, ни безработным;

- тот гражданин сдавая или не сдавая эту землю в аренду, работает в качестве наемного работника другого производителя



сельского хозяйства (фермер или предприятие); в таком случае, он входит в категорию аграрной занятости;

- тот гражданин сдавая или не сдавая эту землю в аренду, является владельцем или работает в качестве наемного работника в неаграрном секторе; в таком случае, он входит в категорию неаграрной занятости.

Известно, что большинство тех, кто работает в растениеводстве сезонно занятые, а в остальной части года они являются безработными или же занимаются в альтернативных областях. В таком случае тоже возникают очевидные проблемы в определении категорий занятости.

В некоторых случаях, фермер и/или член семьи, который помогает ему в аграрном производстве, занимается розничной продажей производства на рынке. Интересно, что в большинстве случаев, *дополнительный* доход, которого он получает от розничной продажи гораздо больше чем от оптовой продажи.

Гражданин, который был уволен с работы (например, учитель) работает во дворе своего дома от безысходности, тоже входит в категорию аграрной занятости, но этот подход тоже неясен. Известно, что в сельских местностях удельный вес неформальной занятости высок – сельские жители служат своим землякам в строительстве, посадке и сборе продукта, сборе дикорастущих растений (ягоды, лекарственные растения, грибы, морковь и т.д.), транспорте и других сферах, а также получают доход от охоты и рыбалки, аренды квартир и зданий. Кроме этого, возникла индустрия сельского туризма, который является новым источником дохода для сельского населения в последнее время. Эта деятельность является альтернативным источником дохода, включая в себя, комплекс услуг как аренда квартир для туристов, предложение полного и не полного пансиона, развлечения (галоп на лошади, охота, рыболовство, прогулки и т.п.) [3].

Компании являются основными поставщиками занятости в условиях рыночной экономики. Таким образом, основным направлением государственной политики по увеличению занятости в сельских районах состоит их продвижения здесь организации бизнеса и оказания поддержки в целях обеспечения конкурентоспособности соответствующих сфер бизнеса. Содержание комплекса мер,

осуществление которых необходимо для этой сферы, диктуется вышеназванными проблемами.

1. В первую очередь, предотвращение коррупции и взяточничества, и с этой целью, с одной стороны, устранение двойных интерпретаций в законодательстве, а с другой стороны, конструктивное регулирование деятельности государственных органов, которых позволяют и контролируют предпринимательскую деятельность, и наконец, осуществление наказания за правонарушения должностными лицами, а также их награждение за добросовестный труд.

2. Применение налоговых льгот. В дополнение к освобождению от налогов в сельскохозяйственной деятельности, может быть целесообразным ограничить привлечение некоторых видов малого и среднего бизнеса, даже крупных инвестиций к некоторым налогам, по крайней мере, в течение определенного периода. Это, в особенности, должен относиться к сферам, которые государством считаются важными.

3. На основе конкретных исследований по инициативе и под контролем государства определить наиболее важные сферы для страны (в том числе, для конкретных регионов)

4. Проводить соответствующие реформы в направлении подготовки кадров для наиболее важных областей в системе образования.

5. Улучшение материального благосостояния сельского населения, диверсификация источников их дохода. В сельских местностях, доходы домашних хозяйств от несельскохозяйственной занятости демонстрируют тенденцию увеличения по всему миру. Например, в сельских местностях в Латинской Америке они составляют 40-45%, в Южной Азии 30-40%, а в Центральной и Восточной Европе 30-40% совокупного дохода. А в странах Организации Экономического Сотрудничества и Развития прибыль от альтернативной занятости больше чем чистая прибыль, полученная от сельскохозяйственной деятельности.

6. Вблизи сельской местности создание инфраструктуры, похожей на городскую среду с точки зрения домашнего хозяйства, бизнеса, времени отдыха, развитие транспортных услуг к этим учреждениям. Это позволит сократить поток людей из сельской

местности, наоборот будет стимулировать приток молодых специалистов в эти места. Это, в свою очередь, будет повысить эффективность производства в сельском хозяйстве, а также альтернативных деятельности.

7. Решение проблем, возникающих в определении аграрной, несельскохозяйственной и альтернативной занятости насколько это возможно. По крайней мере, неопределенности в этой области должны быть максимально снижены. Например, то, что в настоящее время 37% занятого населения в Азербайджане работают в сельском хозяйстве вовсе не соответствует действительности. Такие ложные информации, искажая картину занятости и безработицы, создают препятствия в процессе принятия адекватных государственных решений в этом направлении. Если мы учтем тот факт, что в большинстве случаев эти решения имеют жизненно важное значение в среднесрочном и долгосрочном периоде, тогда важность этого вопроса раскрывается. Поэтому необходимы дополнительные исследования в этом направлении.

8. Если эти исследования подтвердят, что уровень занятости в сельском хозяйстве Азербайджана высокий (например, более 20%), тогда это значит, что следует рассмотреть вопрос о необходимости увеличения постоянной и формальной альтернативной занятости, которая дает высокий доход, на фоне повышения производительности труда в сельскохозяйственном секторе, который неизбежен в ближайшем будущем.

9. Создание микро-кредитных организаций в сельских местностях. Создание и управление таких институтов, как кредитные кооперативы в Ленинградской области России или муниципальные фонды в Пермском крае [3] со стороны сельского населения является целесообразным. Однако, без финансовой и организационной поддержки государства такие независимые организации не могут достичь первоначального капитала [3].

10. Содействие развитию современных технологий в традиционном аграрном производстве в конкретных областях. Здесь предназначено применение интенсивной технологии в растениеводстве и животноводстве, это тоже невозможно без поддержки государства и крупного бизнеса

11. Использование дистанционного образования в сельской местности. из-за низкой заработной платы в средних учебных заведениях Азербайджана, отсутствие образованных экспертов является хорошо известным фактом. Это, в основном, относится к отдаленным сельским районам. Таким образом, организация дистанционного образования и электронных библиотек среди учеников этих мест может быть более эффективной, чем непрофессиональное очное обучение.

12. Диверсификация обучения кадров в сельских местностях. Нужно устранять стереотип о том, что аграрное образование является главным для сельской местности. Как мы уже отметили, необходимость объективного снижения занятости в сельском хозяйстве Азербайджана в ближайшей и среднесрочной перспективе неизбежно приводит к развитию специалистов других областей для сельской хозяйственности. Безусловно, в связи с этим, приоритет должен быть отдан специалистам в секторе обрабатывающей промышленности (инженер, технолог, менеджер, маркетолог и др.), в сервисе высокотехнологичных продуктов (интернет, телефония, высокотехнологическое оборудование и т.д.) и в сфере туризма.

**Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в представленном направлении.**

В результате глобального экономического кризиса и резкого падения цен на нефть, спад во многих областях (в частности, сферы строительства, торговли и другие сферы услуг), являющихся источником альтернативной занятости для сельских жителей Азербайджана, был обусловлен значительным повышением уровня безработицы в регионе. В данных обстоятельствах, искусственные проблемы как коррупция, должностной проступок, монополизм, высокий доход и т.п. в стране, в том числе в провинциях, усугубляют кризис в этой области предотвращая развитие предпринимательства.

Таким образом, несмотря на значительные достижения в сфере занятости сельского населения в Азербайджане, существуют в этой сфере также некоторые проблемы, которые, должны быть решены и полностью расследованы. При таких обстоятельствах, существует необходимость принятия неотложных мер при активном участии государства.

## *Литература*

1. Азербайджанский Государственный комитет статистики [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.stat.gov.az](http://www.stat.gov.az)

2. Всемирный Банк: в Азербайджане трудно открыт новые рабочие места [Электронный ресурс] – Режим доступа: // <http://www.azadliq.info/asagi-manset/351-asagi-manshet/58746-duenya-bank-azrbaycanda-i-yeri-yaratman-ctinliklri.html/> 09.01.2015

3. Серова Е.В., Звягинцев Д.В. Альтернативная занятость в сельской местности / Е.В. Серова, Д.В. Звягинцев // Мир России – 2006. – №4. – С. 3-34.

1. Azerbaydzhanskyuy Hosudarstvennyy komytet statystyky [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: [www.stat.gov.az](http://www.stat.gov.az)

2. Vsemynnyy Bank: v Azerbaydzhane trudno открыт новые rabochye mesta [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: // <http://www.azadliq.info/asagi-manset/351-asagi-manshet/58746-duenya-bank-azrbaycanda-i-yeri-yaratman-ctinliklri.html/> 09.01.2015

3. Serova E.V., Zvyahyntsev D.V. Al'ternatyvnaya zanyatost' v sel'skoy mestnosty / E.V. Serova, D.V. Zvyahyntsev // Myr Rossyy – 2006. – #4. – S. 3-34.

**Рецензент:** *Матлаб Махмудов доктор философии,, зав.отделом «Проблемы рынка труда и занятости» НИУЦ по труду и социальным проблемам при Министерстве Труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики*

21.02.2017

## **РИНОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ**

Досліджено сферу інформаційних технологій України на основі аналітичного матеріалу. Зокрема проаналізовано формування попиту та пропозиції інформаційно-технологічних послуг України. Вплив кризи на експорт ІТ та виявлення наслідків на ІТ сферу в цілому. Відображені проблеми ринку інформаційних технологій та шляхи їх вирішення. Для формування позитивного інвестиційного іміджу України наведено ряд конкретних дій, що сприяють покращенню формування попиту та пропозиції у цьому питанні. Встановлена причина низької сприятливості підприємницького сектору до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці. Ринок ІТ послуг, як один із важливих складових інноваційної економіки демонструє високі темпи зростання, що випереджають темпи зростання економіки в цілому.

**Ключові слова:** інформаційні технології, формування попиту та пропозиції, інформаційно-комунікаційні послуги, ІТ аутсорсинг, експорт.

*Прохоров Кирилл*

## **РЫНОК ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ УКРАИНЫ: ФОРМИРОВАНИЕ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ**

Исследована сфера информационных технологий Украины на основе аналитического материала. В частности проанализировано формирование спроса и предложения информационно-технологических услуг Украины. Влияние кризиса на экспорт ИТ и выявления последствий на ИТ сферу в целом. Отражены проблемы рынка информационных технологий и пути их решения. Для формирования позитивного инвестиционного имиджа Украины приведен ряд конкретных действий, способствующих улучшению формирования спроса и предложения в этом вопросе. Установлена

причина низкой благоприятности предпринимательского сектора к инновациям, что ограничивает рост производительности труда. Рынок ИТ-услуг, как один из важных составляющих инновационной экономики демонстрирует высокие темпы роста, опережающие темпы роста экономики в целом.

**Ключевые слова:** информационные технологии, формирование спроса и предложения, информационно-коммуникационные услуги, ИТ аутсорсинг, экспорт.

*Prokhorov Kirill*

## **INFORMATION TECHNOLOGY ON THE SERVICES MARKET: FORMATION OF SUPPLY AND DEMAND**

Investigated the field of information technologies in Ukraine on the basis of analytical data. Specifically analyzed the formation of supply and demand of information and technological services in Ukraine. Impact of the crisis on exports of IT and identify the consequences of the IT sector in general. Displayed information technology market problems and their solutions. For creating a positive investment image of Ukraine presented a number of specific actions that help which improves the formation of supply and demand in this question. Installed cause of low favorability business sector to innovate, which limits the growth of labor productivity. Market information and technological services as one of the important components of the innovation economy shows strong growth, which outpaced the growth of the economy as a whole.

**Keywords:** information technology, formation of supply and demand, information and communication services, IT outsourcing, export.

**Постановка проблеми.** У сучасному суспільстві інформація та знання стають джерелами вартості, а можливість оперативної передачі інформації є вкрай важливою умовою успіху як для комерційних або державних структур, так і для людини. Сталий розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури є найважливішою передумовою для підвищення конкурентоспроможності економіки та інтеграції України у глобальне інформаційне суспільство, що дозволяє розширити можливості людини отримувати доступ до національних та

світових інформаційних ресурсів, поліпшити умови та якість життя людини.

Зростаючий попит у світі створює можливості для розвитку в Україні сфери інформаційних технологій з орієнтацією на експорт. Протягом останнього десятиліття галузь стабільно демонструє темпи зростання. Підприємства сектора випускають програмне забезпечення широкої номенклатури, однак найбільш швидко зростає число замовлень, пов'язаних з розвитком мережі Інтернет, створенням інформаційних сайтів і розширенням систем електронної торгівлі. Аналіз поточного стану експортноорієнтованої ІТ індустрії показує, що в даний час існує ряд факторів, що стримують розвиток цієї галузі в Україні. Якщо галузь займає актуальне місце в системі реалізації державних пріоритетів, то її розвиток вимагає адекватної державної галузевої політики.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Значна увага приділяється дослідженню ринку інформаційних технологій у роботах зарубіжних та вітчизняних науковців: В.Г. Гера-симчука, Б. Твісса, О.Н. Романова, Р.А. Фатхутдінова, Ф. Котлера, Дж. Бойєтт, Н.М. Розанової, В.І. Соловйова, С.В. Войтка, Т.В. Сакалоша та ін. Багатогранна частина питань, пов'язаних із дослідженням стримуючих факторів розвитку ринку інформаційних технологій, можливих перспектив українських підприємств обраної галузі залишається ще не розкритою або потребує вдосконалення.

**Постановка завдання.** Метою дослідження є визначення проблем розвитку ринку інформаційних технологій в Україні та пропозиції їх вирішення.

**Виклад основного матеріалу.** Стрімкий прорив за важливими напрямками технологічного розвитку перш за все у сфері електроніки, кібернетики та інформатики слугував потужним поштовхом до інтенсивного нарощення процесів інформатизації всіх сфер життя суспільства. Перехід від індустріальної епохи до інформаційного суспільства, а також зміни в підходах до оцінки ролі інформації в політичному й економічному житті країни були передумовою для виходу інформаційно-комунікаційних технологій на якісно новий рівень, який дозволяє без значних капітальних витрат вирішувати складні економічні та інші завдання не лише на державному рівні, але й на рівні окремих підприємств. Відбувається широка інформатизація



всіх сфер суспільства, що принципово змінює роль інформації та інформаційно-комунікаційних технологій у соціальному та економічному розвитку країни, від масштабів і якості використання яких у професійній діяльності спеціалістів залежать рівень економічного та соціального розвитку суспільства, його інтеграція у світову економічну систему.

Інформаційна технологія – це комплекс взаємозалежних, наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективно організації праці людей, зайнятих опрацюванням і збереженням інформації; обчислювальну техніку і методи організації і взаємодії з людьми і виробничим устаткуванням, практичні додатки, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні і культурні проблеми [1, с.384].

Самі інформаційні технології вимагають складної підготовки, великих початкових витрат і наукомісткої техніки. Їхнє введення повинно починатися зі створення математичного забезпечення, формування інформаційних потоків у системах підготовки спеціалістів.

Аналіз будь-якої галузі, у тому числі й інформаційних технологій, доцільно проводити за такими компонентами: попит, пропозиція та рівновага.

Зі зростанням попиту пов'язана історія жорсткої ринкової боротьби між організаціями, які розробляють, виробляють та розповсюджують електронну інформацію та інформаційні технології. Ці організації-постачальники інформаційних технологій можна розділити на сім груп, кожна з яких характеризується певним ринковим сегментом і наборами відповідної продукції:

I. В сфері надавання інформаційних послуг: електронна інформація; програмне забезпечення; зв'язок, мережні комунікаційні послуги; інформаційні послуги і електронні угоди.

II. В сфері виготовлення продукції: побутова електроніка; офісне обладнання; системи забезпечення бізнесу.

На формування пропозиції на ринку інформаційних технологій впливає те, що частка постійних витрат у вартості кінцевої продукції надзвичайно велика навіть при значних масштабах виробництва. Причиною такого явища є швидка зміна поколінь продукції програмного та апаратного забезпечення. Це потребує значного обсягу

дослідницьких та інженерних розробок за дуже низької вартості копіювання програмного забезпечення та низькій матеріаломісткості та трудомісткості під час виробництва апаратного забезпечення. Дана специфіка ринку інформаційних технологій призвела до високого рівня монополізації, а також до зростання незаконного копіювання продукції [3, с.43]. Причиною незаконного копіювання та розповсюдження продукції є те, що рівень розвитку юридичної бази захисту авторських прав надзвичайно низький.

Особливістю пропозиції на ринку інформаційних технологій є також те, що інноваційний продукт з'являється лише у декількох провідних постачальників, згодом цей продукт удосконалюється, доповнюється. Тоді на ринок входить все більша кількість постачальників, які виступають більше імітаторами, ніж інноваторами.

Витрати на створення нового ІТ-продукту надзвичайно високі. Але копіювання та розповсюдження цих продуктів майже не вимагають витрат і супроводжуються нульовими граничними витратами. Тому пропозиція має спадний напрям, що характерно для галузей, де переважають монополії чи олігополії.

Попит на ринку інформаційних технологій формується як завдяки професійним користувачам, так і домогосподарствам. Інформаційні технології широко використовуються непрофесійними користувачами у домашніх умовах. Переважна більшість підприємств усіх рівнів використовує у своїй операційній діяльності інформаційні технології. Підприємства майже всіх галузей економіки у наш час потребують впровадження нових інформаційних технологій для більш ефективного функціонування. Найбільшу частку у попиті на інформаційні технології серед професійних споживачів займають підприємства промисловості та фінансового сектору. Також значну роль у формуванні попиту на інформаційні технології відіграють ІТ-фірми, телекомпанії та підприємства роздрібної торгівлі.

На ринку інформаційних технологій, на відміну від інших, лінія попиту не спадає, а хвилеподібна. Це спричинено тим, що не всі фактори попиту спричиняють зменшення обсягу продажу при зростанні ціни на товар. З розвитком ринку обсяги продажу збільшуються, а крива попиту змінює свій напрям.

При впровадженні нового продукту попит на нього зростає. Це пояснюється тим, що гранична корисність продукту збільшується. У

цей час відбувається також масове входження на ринок непрофесійних користувачів. На цьому етапі переважають програми із закритим кодом. Нові ІТ-рішення являються, так званим, товаром розкоші. Оптимістичні очікування користувачів від впровадження нових інформаційних систем збільшують граничну корисність ІТ-продукту, а також стимулюють готовність платити.

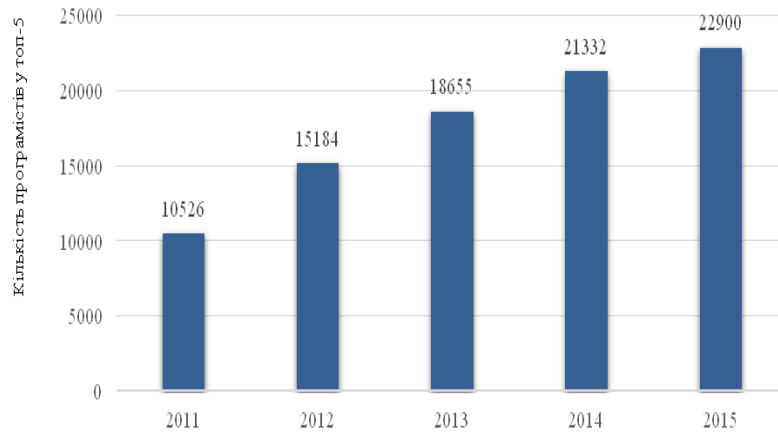


Рис. 1. Об'єм ринку праці ІТ за чисельністю працівників топ-25 компаній України

Зміни у напрямі кривої попиту відбуваються тоді, коли все більшого поширення набуває несанкціонований доступ до нового ІТ-продукту. Збільшується пропозиція незаконних копій даного продукту, що впливає на вибір споживача. Програмне забезпечення з відкритим кодом створює конкуренцію комерційним продуктам. Внаслідок цього попит на ліцензовану продукцію зменшується.

Наступна зміна на пряму лінії попиту відбувається тоді, коли збільшується потреба у нових ІТ-рішеннях. Непрофесійні користувачі стають більш досвідченими. Це збільшує їхню зацікавленість у продукті, а також збільшує граничну корисність даного продукту для користувачів. Таким чином, попит знову зростає. Виробники у свою чергу створюють нові версії продукту у відповідь на зростання попиту. Отже, зростаючі та спадні ділянки попиту будуть постійно чергуватися.

Сьогодні в Україні працює 90 000 програмістів, причому чверть з них – у топ-25 місцевих ІТ-компаній [5]. При цьому, 5% розробників щорічно залишають Україну і їдуть працювати за кордон. В Україні ж усе більш-менш стабільно: кількість фахівців зростає щорічно на 20%,

зарплати стабільні, а аутсорсинг зростає.

Рік тому в Україні нарахували 75 000 розробників, сьогодні ж їх кількість збільшилася до 90 000. Таким чином, зростання склало приблизно 20%. «Щомісяця індустрія «поглинає» приблизно тисячу чоловік. Навіть трохи більше, з урахуванням релокації », – наголошується в дослідженні. 25% всіх програмістів (23000 фахівців) працює в топ-25 компаніях. У першій п'ятірці компаній працює 14000 програмістів (16% ринку). Згідно з рисунком 1, цього року темпи зростання топ-25 компаній помітно нижче зростання ринку (7% проти 20%). На зростання лідерів ринку найбільше впливають політичні ризики в країні, оскільки у них найбільш великі й схильні до ризику замовники. Практично всі компанії з топ-5 вже відкрили офіси в Східній Європі (Польща, Болгарія, Словаччина), інші слідують їх прикладу.

На сьогодні на ринку ІТ України представлено аутсорсингові, продуктові, стартапи та інші компанії. Топ-10 ІТ компаній України представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Найбільші ІТ-компанії України, 2015 р.

| № | Δ      | Компанія    | Офіси, в яких ведеться розробка  | Спеціалісти в Україні | Δ 01.15 /07.15 | Технічні спеціалісти | Вакансії в Україні |
|---|--------|-------------|--|-----------------------|----------------|----------------------|--------------------|
| 1 | 2      | 3           | 4  | 5                     | 6              | 7                    | 8                  |
| 1 | ↑<br>2 | EPAM        | Вінниця, Днепропетровськ, Київ, Львів, Харків                          | 3900                  | 350            | 3500                 | 120                |
| 2 | —      | SoftServe   | Днепропетровськ, Івано-Франківск, Київ, Львів, Рівне, Харків, Чернівці | 3847                  | 277            | n/a                  | 286                |
| 3 | ↓<br>2 | Luxoft      | Днепропетровськ, Київ, Одеса   | 3727                  | 5              | 3317                 | 150                |
| 4 | —      | GlobalLogic | Київ, Львів, Миколаїв, Харків  | 2561                  | 122            | 2237                 | 157                |
| 5 | —      | Ciklum      | Вінниця, Днепропетровськ, Київ, Львів, Одеса, Харків                   | 2291                  | 78             | 1964                 | 191                |

Продовж. табл. 1

| 1  | 2   | 3                  | 4   | 5    | 6    | 7    | 8   |
|----|-----|--------------------|---|------|------|------|-----|
| 6  | ↑ 5 | NIX Solutions Ltd. | Харьків                                   | 1500 | 700  | 1400 | 30  |
| 7  | —   | Infopulse          | Вінниця, Житомир, Київ, Харькчв, Чернігів | 1184 | 87   | 1083 | 110 |
| 8  | ↑ 1 | NetCracker         | Київ, Одеса, Сумми                        | 960  | 45   | 770  | 54  |
| 9  | ↓ 1 | ELEKS              | івано-Франківск, Львів, Тернопіль         | 845  | -101 | 631  | 63  |
| 10 | —   | Miratech           | Вінниця, Київ, Одеса, Харьків             | 809  | -1   | 708  | 30  |

Більшість розробників працює в аутсорсингу, хоча в порівнянні з 2014 роком їх частка впала на 2%, а частка продуктових компаній на стільки ж виросла (рис. 2).

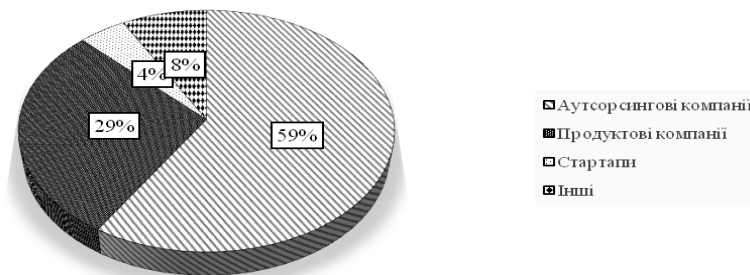


Рис. 2 Структура ринку ІТ України, 2015 р.

Розробка сконцентрована в п'яти містах України: Київ, Харків, Львів, Дніпропетровськ, Одеса. У цих містах працює 86% всіх програмістів. При цьому майже половина всього ІТ-ринку зосереджена в столиці (рис. 3).

На окупованих територіях Донбасу і Криму ІТ-ринок був розвинений відносно слабо, тому їх втрата не сильно вплинула на галузь в цілому. Більшість ІТ-компаній регіону вивезли свої офіси – хто в спокійні міста України, а хто і за межі країни.

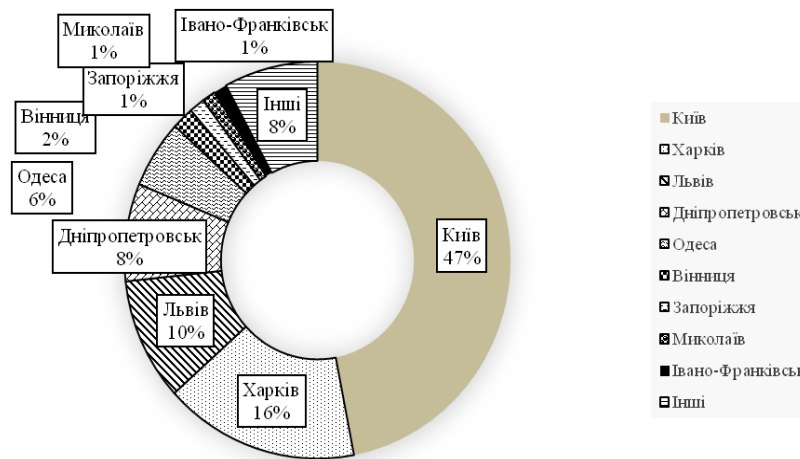


Рис. 3. Структура ринку ІТ України за містами  
( розроблено автором на основі [5])

У 2015 році попит на розробників програмного забезпечення варіювався залежно від регіону

Наприклад, найбільший попит протягом року на розробників Java, C ++, .Net був у Дніпропетровську, на розробників під мобільні платформи і на C ++ програмістів – в Одесі, на веб-розробників – у Львові, на програмістів 1С – у Харкові.

Експерти кажуть про поступову спеціалізації регіонального ІТ-ринку праці. Наприклад, ІТ-компанії Дніпропетровська спеціалізуються на розробці програмного забезпечення і додатків під мобільні платформи, на розробках в ігровій індустрії. У Львові формується напрямок веб-програмування.

На ринку ІТ-праці кількість вакансій зростає. У вересні 2013 року на DOU було опубліковано 900 вакансій і отримано 1100 унікальних відгуків. У вересні 2015 – 1500 вакансій і 4000 відгуків. Кількість вакансій зросла на 60%, число кандидатів – в три рази [5].

В Україні спостерігається сплеск попиту на курси з програмування і QA. Зараз на одну вакансію в середньому припадає 6 кандидатів. Але розподіл вкрай неоднорідний: на вакансії міддл і синьйор-рівня доводиться 4-5 резюме, на вакансії джуніор, QA і PM –

понад 20. При цьому лівова частка компаній розміщує тільки вакансії міддл і вище [5].

Говорячи про структуру вакансій по рівню посади, можна відзначити, що найбільш затребувані фахівці з досвідом роботи від 1 до 3 років. Максимальний попит на даних фахівців відзначений в програмуванні 1С.

Найчастіше роботодавці готові брати на роботу фахівців початкового рівня в області ІТ-систем банку (30%).

Більш докладно дані представлені на рисунку 4.

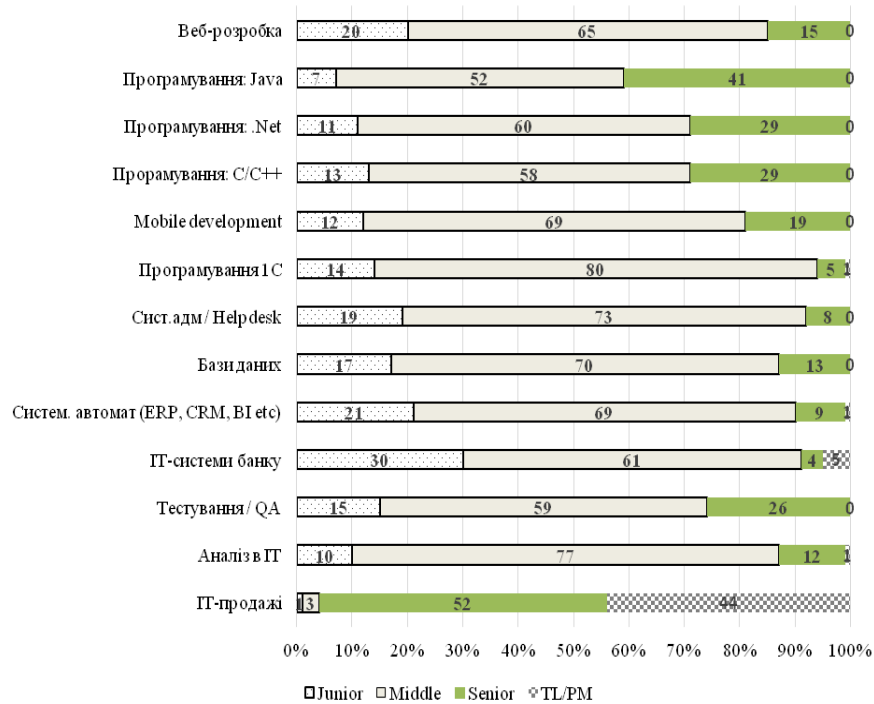


Рис. 4. Структура вакансій по рівню посади на ІТ-ринку

Старші фахівці, керівники групи, керівники відділів найбільш затребувані в ІТ-продажах.

5% пропозицій надходять в Україну з-за кордону: 76 вакансій з 1500 припускають роботу за межами країни [5]. Більшість з цих вакансій зараз пропонують українські компанії. Як правило, це робота за контрактом або релокейт в закордонний офіс, рідше – пошук фахівців під замовлення для іноземної компанії (рекрутинг і аутстафінг). Але є й прямі запити з Європи. Найчастіше українців запрошують в Польщу, Німеччину та скандинавські країни, також шукають фахівців в Ізраїль і Великобританію.

За оцінками DOU, за останні 12 місяців з України виїхало від 2000 до 5000 програмістів. Якби не тривалий процес оформлення документів (6-9 місяців), цифра могла б бути більше, відзначають укладачі дослідження [5].

У порівнянні з 2015, зросла частка фронтенд-вакансій і DevOps. В основному за рахунок C ++, Java і .NET (мова програмування). Але в абсолютних цифрах ростуть все: наприклад, Java вакансій в січні-жовтні 2016 опубліковано 1 588 шт. проти 1 293 в 2015, у .NET - 1 833 і 1 357 відповідно (рис. 5) [5].

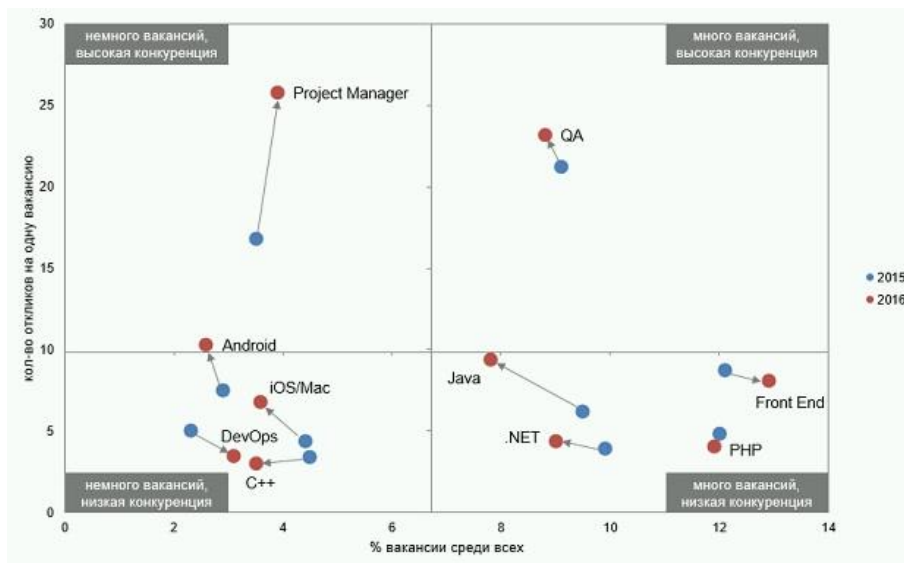


Рис. 5. Кількість вакансій, конкуренція між претендентами і динаміка, 2015 та 2016 рр.



Кількість вакансій для джуніор (без досвіду роботи або з досвідом роботи менше року) зросла на 71%: в 2015 таких вакансій було 794, в 2016 - 1 360. [5] Це, відповідно, 5,7% і 6,5% всіх вакансій (рис . 6).

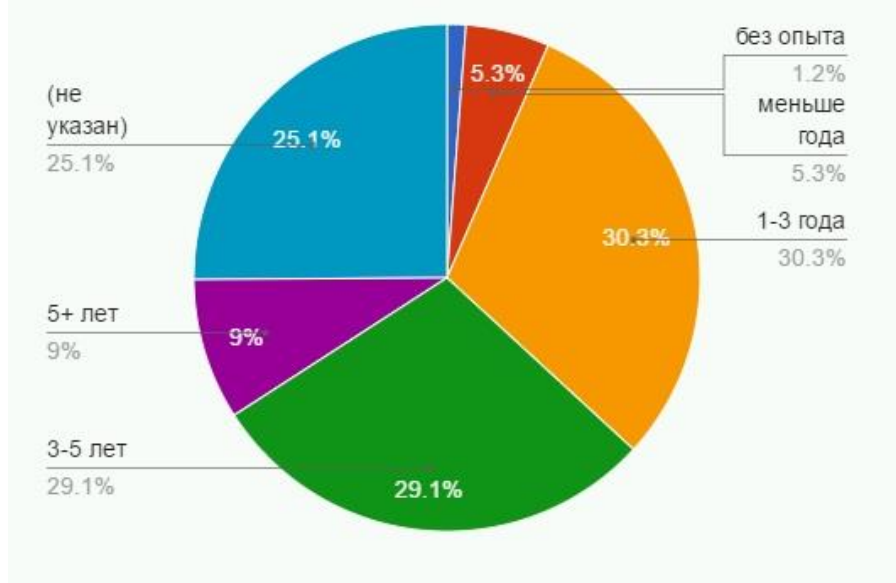


Рис. 6. Вимоги по досвіду роботи у вакансіях [5]

Насправді частка джуніор вакансій на ринку вище, просто такі вакансії компанії часто закривають без допомоги job-сайтів, самостійно (через відносності потреби ІТ фахівців даного рівня) [5].

**Висновки.** Провівши детальне дослідження галузі інформаційних технологій, простежується, що ІКТ є однією із найбільш динамічних галузей в Україні. Проте на сьогодні дана галузь все ж таки залишається не досить привабливою для потенційних інвесторів. Цьому сприяють основні бар'єри, що на сьогодні стримують стрімкий розвиток сфери ІТ, пов'язані з низкою таких обставин:

- складна політична ситуація в Україні,
- відсутність інституційного забезпечення координації діяльності державних органів з питань впровадження проектів ІТ;
- недостатній рівень розвитку телекомунікаційної

інфраструктури та відсутність механізму спільного використання інфраструктури;

- відсутність системи моніторингу розвитку сфери ІТ;
- високий рівень залежності українського ринку ІТ від зарубіжної сфери діяльності;
- відсутність цілеспрямованої підтримки профільних вузів; повільне впровадження нових методів навчання із застосуванням сучасних ІТ;
- недостатнє стимулювання попиту населення до використання ІТ; недостатній рівень комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, довіри та безпеки використання ІТ.

Таким чином, можна констатувати, що на даний час виникла необхідність запровадження механізмів сприяння підвищенню рівня використання ІТ в країні та актуалізації завдань суттєвого підвищення дієвої координації зусиль держави щодо розробки та реалізації стратегії розвитку ІТ.

Відносно попиту і пропозиції – 2016 р. був успішним для українського ІТ-ринку. Прогнозовані зарплати, стабільні 5% податку для ФОП на третій групі і велика кількість бажаючих «увійти в ІТ» допомогли вийти галузі на круглу цифру в 100 000 зайнятих в ІТ. У 2017 р. є всі передумови, щоб розвинути цей успіх і додати ще 15-20 тис. фахівців.

### *Література*

1.Войтко С.В. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій: структура та аналіз / С.В. Войтко, Т.В. Сакалош // Вісн. Національного університету “Львівська політехніка”. – 2007. – №594 – С.384 – 392.

2.Розанова Н.М. Экономический анализ отрасли информационных технологий: мировой опыт и реальность / Н.М.Розанова // – 2009. – №3 – С. 42-57.

3.Соловьев В.И. Эффективность моделей бизнеса на рынке информационных технологий / В.И. Соловьев //Эффективное антикризисное управление. – 2011. – №6 (69) – С. 42-52.

4.Ковальчук Т.Т. Сучасний інформаційний ринок / Т.Т.Ковальчук, І.Ю. Марко, С.І. Марко. – К.: Знання, 2011. – 255 с.

5. Статистична інформація / Офіційний сайт Державного Комітету статистики України [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://dou.ua/>

1.Voytko S.V. Rynok informaciyno-komunikaciynih tehnologiy: struktura ta analiz / S.V. Voytko, T.V. Sakalosh // Visn. Natc. un-tu “L`vivs`ka politehnika”. – 2007– №594 – S.384 – 392.

2.Rozanova N.M. Ekonomicheskiy analiz otrasli informatcionnih tehnologiy: mirovoy opit i real`nost / N.M. Rozanova // – 2009 –№3 –S. 42-57.

3.Solov`ev V.I. Effectivnost` modeley biznesa na rinke informatcionnih tehnologiy / V.I. Solov`ev //Effectivnoe antikrizisnoe upravlenie. – 2011 – №6 (69)– S. 42-52.

4.Koval`chuk T. T. Suchasniy informatciyniy rynok / T. T. Koval`chuk, I. U. Marko, S. I. Marko. – K.: Znannya, 2011. – 255 s.

5.Statistichna informatciya [Elektronniy resurs] / Oficiyniy sait informatciynoi statistici – Rejim dostupu: <https://dou.ua/>

*Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету*

*10.01.2017*

УДК 336.417

*Sana Imran*

## **IMPACT OF CELEBRITY ENDORSEMENT TOWARDS THE BRAND'S IMAGE**

This article refers to the brand advertising in the mass media. It is noted that this area is now the most favored means used by marketers. The author notes that the beliefs of consumers modern way of interactive mass media has moved to a higher level in comparison with other media means. It is noted that the modern consumer is always looking for more reliable

means of market research.

**Keywords:** brand image, brand, product approval, values

*Сана Имран*

## **НАДІЙНІ ЗАСОБИ ДЛЯ РОЗШИРЕННЯ ВИЗНАННЯ ІМІДЖ БРЕНДА**

В статті йдеться про рекламу брендів в мас-медіі. Відзначається, що цей область є нині самим улюбленим засобом застосовуваний маркетологами. Автор зазначає, що переконання споживачів способом сучасної інтерактивної мас-медіі перейшла на рівень вище в порівнянні з іншими засобами ЗМІ. Відзначається, що сучасний споживач завжди в пошуку більш надійних засобів вивчення ринку.

**Ключові слова:** брендовий імідж, бренд, схвалення продукту, значення

*Сана Имран*

## **НАДЕЖНЫЕ СРЕДСТВА ДЛЯ РАСШИРЕНИЯ ПРИЗНАНИЯ ИМИДЖА БРЕНДА**

В статье говорится о рекламе брендов в масс-медии. Отмечается, что этот область является ныне самым излюбленным средством применяемый маркетологами. Автор отмечает, что убеждения потребителей способом современной интерактивной масс-медии перешла на уровень выше в сравнении с другими средствами СМИ. Отмечается, что современный потребитель всегда в поиске более надежных средств изучения рынка.

**Ключевые слова:** брендовый имидж, бренд, одобрение продукта, значения

**Introduction.** In modern times, the urge of creating and managing brands is so intense that each and every company has been compelled to pursue strategies of trend setters in the line, with a desire to stay at the top, while keeping an observant eye on to what actually sells. Celebrity

endorsement has emerged as an intensively and optimally used tool of advertising in recent times. “One-in-four advertisements use celebrity endorsement” (Market Watch, 2006).

While every advertisement these days, aims not only to create brand / product awareness, but it also aspires to make a significant place in customer’s mind leading to his purchase intent for that particular product. To make it happen, numerous marketing approaches are applied. One of the most popular tools used in this regard, is the celebrity endorsement, through which companies try to leverage the celebrity’s identity for promoting their product (s) or the entity. The market is cluttered by hundreds of well-known examples of celebrity endorsement, the success of which lies, in the application of a well thought endorsement strategy. Picking a celebrity based on his / her fan following seems to be an easy proposition but does it assure a strong connection with the brand and the endorser’s profitability ratio. This aspect still remains debatable.

Often, it is pondered upon, as to why celebrity endorsements have worked since long and still continue to work for many? One logical response is that through celebrities the companies are able to reach to their fan base directly and further tap deep into new potential markets.

While the use of celebrities in advertisements make them visually eye catching and vibrant in terms of their overall appeal, celebrities’ association with the brands becomes captivating, engaging and impact lasting for the target audience. The reason for the said pattern is that audiences aspiringly value celebrities and look at them as their role models; idolize them, thus making them influential in their lives. Endorsers can be used for a variety of purposes such as getting attention (Kaikati, 1987) and penetrating commercial clutter (Micial and Shanklin, 1994).

The sales are further triggered by the underline re-assurance conveyed to the consumers about the quality of the product. It is seldom possible to assess the quality of a product before consuming it but seeing a celebrity’s name and good reputation attached to that product helps disregard some of the uncertainty involved with it. Consciously or unconsciously, celebrities speak and try to make the masses believe of the supreme quality of the endorsed brand.

The high tag involved in utilizing the services of an endorser indicates that marketers expect to get more value than just attracting consumers’ attention. Advertisers try to hire such celebrities for

endorsement, who are not only attractive (Baker and Churchill Jr 1977) but credible as well (Sternthal, Dholakia et al. 1978).

The alliance of brand with an endorser conveys important information about the product, providing a competitive edge to its features. This becomes particularly helpful for attributes that are hard to explain, demonstrate or measure. The leading market brands have continually been taking advantage of brand association with the celebrities. For years, this trend to marketers appears as a winning formula for product marketing and brand building. According to a recent research, 20 percent of all advertisements use celebrity endorsements to enjoy instant public recognition of the product involved. Since the late 1930s, big companies have used athletes and prominent media faces to promote their brands. Companies are always willingly to pay extra bucks to sign celebrities with the expectation to get handsome return on investments. Market watch reveal that from a simple announcement of a celebrity involvement in a brand can easily lead to an elevation of stock prices of the company. One research also states that sales are generally increased by 4% (on an average) after signing a celebrity.

**Brand Development.** The increasingly important role of brands in the daily lives of consumers has prompted some creative terminology, referring to the ‘brandization of society’ (Kornberger, 2010). In order to create a mark of differentiation, products evolved into brands yet made a promise of delivering something extra beyond the basic functional attribute and potential benefits associated. “Brand names thus became hallmarks, which resulted in consumers placing trust in brands and forming bonds with manufacturers.” De Chernatony , L . and Dall ’ Olmo Riley , F . ( 1996 ).

Branding in recent times has become a symbol of quality, which companies use at best to their credit for projection of a competitive advantage and ensure higher financial benefits and increased customer loyalty. From consumer’s perspective, it becomes a mark of identification with embedded credibility, minimizing the level of risk and reducing the search time and cost. While discussing the merits of brand conception with Ingredient Branding, (Philip Kotler and Waldemar Pfoertsch, 2010) emphasized, “The growth of brand value is the result of an intensive and time consuming learning process, one that is associated with a substantial investment of time and money for the company concerned.” With ever so increasing competition, increased brand advertising and the perceived level

of expected benefits to both the consumers and manufacturers, has resulted in a proliferation of consumer choice. In fact, the art of creating a differentiation has become more challenging and limited for the marketers. It was soon realized by marketers that the conflict between the branded products is not only limited to their physical attributes but the brands have to grow beyond those, therefore, emphasis was progressively added to the symbolic and emotional appeals. It was apparent that to ensure long term success of a brand, developing and maintaining a wholesome brand image was inevitable. Thus, the core activity of many companies transformed from the production of things to the production of images.

**Brand Equity.** “The term brand equity refers to the incremental value added by a brand’s name to a product” (Farquhar, 1989). While, the celebrity endorsement has been observed for its positive effects in terms of advertising effectiveness, brand recognition and consumer’s favorable attitude towards the brand, another area being studied by the researchers, is its effect on Brand Equity. “Branding is a sign of quality and can be used to secure competitive advantage and increased financial returns and high customer loyalty.” (Batra , R . and Homer P, 2004 ). In accordance with the Marketing Science Institute (MSI, 1989, cited in Faircloth et al., 2001, p. 62), equity is defined “both a financial asset and as a set of favorable associations and behaviors”, be it associated with a brand or celebrity. (Diana Seno and Bryan A. Lukas (2005).

**Celebrity Product Endorsements.** "Celebrity endorser is an individual, who is known by the public for his or her achievements in areas other than that of the product class endorsed" (Friedman and Friedman, 1979).

Celebrity endorsement is a highly effective strategy to gain consumer interests and brand loyalty in a cluttered marketplace. Pringle (2004) has reported a high rate of return (27 times its costs) for the same strategy. Studies use various paradigms, including source credibility (Hovland, Janis, and Kelley 1953), source attractiveness (Kahle and Homer 1985; Ohanian 1990), meaning transfer (McCracken 1986), and image congruence (Biswas, Biswas, and Das 2006) to understand its effects.

If we take a rational view, we understand that each and every celebrity has a personal impact factor and as an endorser celebrity accomplishes different things for a brand. As marketer, the most common success predictor is the calculation of endorser’s fans. Instinct would take

us to this direction for evident reasons; however this strategy might not prove the best course of action for all cases. It is important to develop a collaboration or connection between celebrity and brand. Random selection of brand ambassador should be abstained from and marketers need to infuse some synergy between the brand and celebrity. Celebrity endorsement gives an edge to the product by giving access to new markets and tap into an already existent and active base of fans. This strategy was used in Patrick Dempsey's unscripted men's perfume for Avon.

We define celebrity endorser as “any individual, who enjoys public recognition and who uses this recognition on behalf of a consumer good by appearing with it in an advertisement”, McCracken (1989, p. 310).

As a matter of fact, more and more gorgeous women are into celebrity endorsement these days. Pretty women like Julia Roberts for Lancome, Emma Stone and Halle Berry for Revlon, Drew Barrymore for Covergirl, Jennifer Lopez and Beyonce for Loreal, Kim Kardashain for Sephora and Amanda Seyfried for Givenchy are only the few to mention. Male celebrities have also joined the bandwagon of brand endorsements. LeBron-James, Tiger Woods and Cristiano Ronaldo for Nike, David Beckham and Noval Djokovak for Adidas, Brad Pit for Chanel, Leonardo Di Cpaprio for Tag Heuer and Daniel Craig for Heineken are some of the examples.

The advertisements using sex appeals and emotions of celebrity endorsers are more popular amongst the consumers. This is because they appeal consumers' innate desire to be like the people that they look up to and admire.

**Brand Endorser's Credibility.** Celebrities are considered to bring attention towards advertisement due to their likeability and attractiveness (Erdogan, 2001). Celebrities possess an ability to spark sales by enticing consumers to learn more about the endorsed brand. Endorsers provide a mean to promote a unique, relevant and sustainable brand attribute, which might otherwise be a difficult target to achieve. Goldsmith et al. (2000) define celebrity credibility as the extent to which a celebrity is “perceived as possessing expertise relevant to the communication topic and can be trusted to give an objective opinion on the subject”

The huge success of Nike in the sports of golf can be attributed to the endorsement of brand by the top golfers like Tiger Woods, who stayed at the top for a long time. “Celebrity image as the perceptions about an



individual, who enjoys public recognition as reflected by the celebrity associations held in consumer memory.” Diana Seno and Bryan A. Lukas (2005)

Research has found that celebrities are more effective than other types of endorsers, such as “the professional expert”, “the company manager”, or “the typical consumer” (Friedman and Friedman, 1979).

“Endorsement types can be explicit (“I endorse this product”), implicit (“I use this product”), imperative (“You should use this product”), or co-presentational (merely appearing with the product).” Diana Seno and Bryan A. Lukas (2005). The more favorable a consumer’s perception of these credibility ingredients is, the more the celebrity endorser is seen to be a credible source of product information and a credible representation for a brand (e.g. Ohanian, 1990).

Increase in number of brands endorsed by celebrity decreases the celebrity worth and influential power (Tripp et al., 1994). A recent example is of Russian Tennis Star Maria Sharapova, who being brand ambassador of Nike, was caught on using contraband drugs. Sharapova was instantly removed from Nike’s campaign to save credibility of Nike amongst the consumers. Celebrity’s involvement in negative event makes them less encouraging or appealing to the product or service they endorse (White et al., 2009).

**Celebrity-Product Endorsement Equity.** Celebrity product endorsement process has to be analyzed as a two way process. It has to be understood here that it is not only the celebrity, who is affecting the image of the product’s brand equity, but also the brand / product has an impact on endorser’s equity.

Till and Shimp (1998) suggest that celebrity product endorsement is an interactive process between brands. It might be pertinent to point out here that the brand image has a direct link to brand equity; likewise, celebrity image is linked to celebrity equity. Many examples can be cited, where the progressing celebrities’ endorsement fees have elevated, owing to their favorable image projection. Thus, it proves the direct linkage between the endorser’s image and their equity. Both the celebrity and the brand can be deemed as equity drivers as once associated, they become related to each other. Celebrity thus possesses the potential to affect the brand equity of the endorsed product by augmenting the overall product brand image. Likewise, the brand has an equal ability to affect the celebrity equity by

giving a positive push to the celebrity image. Celebrity endorsement allows building reciprocity into the partnership by supporting the celebrity endorser's brand.

It has been examined by researcher and experimental evidence also suggest that “celebrity endorsement generates greater recall for both the endorsed brand and the advertisement” (Atkin and Block, 1983). Aaker's (1991) first four dimensions (i.e. brand awareness, brand associations, perceived quality and brand loyalty) are considered important (Yoo et al., 2000).

“Celebrity endorsement does not build brand equity directly; rather it impacts on a brand's credibility, which subsequently leads to improved brand equity.” (Amanda Spry, Ravi Pappu and T. Bettina Cornwell, 2009)

The two most important factors to ensure credibility in the message endorsed are expertise of the endorser and the trust worthiness. Lady Gaga is a renowned example for mastering the art of marketing and assisting in positive image creation of associated brands. Business minds have been all praises as she expands her brand beyond music. Another example can be cited of famous actor John Travolta, who possesses a commercial pilot license and also owns a Boeing-707 aircraft. When John Travolta endorses Australian Airlines ‘Qantas’ as a celebrity, his credentials add lot of credence to his endorsement. Similarly, examples can also be sited, where endorser provides ground for innovation of the product / service offering. Rihanna's "Umbrella" song hit big at the Grammys following her designs for Totes' umbrellas hitting big at the retailers.

An attractive celebrity is likely to be an especially potent source of brand image because of the dual benefit of their celebrity status and attractiveness (Kamins, 1990).

**Risks of Celebrity Endorsement:** Celebrity endorsements can reap huge rewards for a brand. Yet, there can be associated pitfalls that companies should also take into account before developing an endorsement program. While many experts still debate on the efficacy of celebrity endorsements contemplating that many times people tend to remember that a celebrity joined an advertising campaign but they tend to forget the product that was advertised. “Thus ‘misplaced marketing’ can happen because advertisers do not focus on what the audience needs to see or hear but just on what they wanted to say” Herbert Rotfeld (2002).

But what happens when the endorsers seems to be “unsuitable” for

the brand name that they promote, or seem “suitable” in the beginning but then something damages their reputation and things stop working as they were supposed to? Gatorade, AT&T and Accenture ended their contracts with Tiger Woods after an infidelity scandal in 2009, Knittel and Stango (2010) estimated that it produced total shareholder losses of US \$ 5–12 billion.

Celebrities can also overshadow the brands. Many celebrities endorse multiple products / brands at a given time. This leads to confusion in the minds of the consumers, whether to hold a favorable image for the product or for the celebrity. Cristiano Ronaldo a renowned footballer is seen advertising for Adidas and KFC at the same time. Similarly, over-exposure of celebrities in various brands at one time also proposes delusion in consumer minds. The ultimate message can be perceived as the celebrity wanting to endorse anything or everything for an extra buck. Companies should however work and be able to link up with celebrities, who have a positively substantial impact on their brands, whether it’s directly tied together, or slightly off-brand. Recently, PokerStars have initiated a huge marketing campaign which involves two renowned football celebrities, Cristiano Ronaldo and Neymar Junior, who themselves are great fans and players of Poker.

**A Managerial Perspective on Celebrity Endorsement and Branding.** “Target customers’ specific mental associations to a brand (brand image) will influence how they globally evaluate and respond to that brand (this constitutes the strength of a brand), which will influence market performance and the economic value that the brand generates for the brand-owning firm (brand value)” (Johan Anselmsson and Niklas Lars Anders Bondesson, 2012)

It is equally important to understand the managerial challenges that are involved in the use of personalities to ensure a consistent image across the desired spectrum of communication vectors, in order to project the desired image of the product.

“Marketers thus should have means to measure brand ambassador personalities to make better choices of apt representatives for their communication campaigns. (Johan Anselmsson and Niklas Lars Anders Bondesson, 2012). Brand ambassadors are used to reinforce the identity that the brand wishes to occupy in a consumer mind.

Celebrities should not only be chosen on the ranking in terms of popularity but on the suitability as being the best match for the endorsed product. Consumers are highly sensitive to any negative behavior of brand ambassadors, which might result in an uncalled for reaction of the consumers towards the brand. Thus, it is imperative for the marketing manager to construct a workable strategic fit between celebrity and product image.

The advertising campaigns of cosmetic companies are generally very attractive, alluring and well thought out. Involvement of top class women celebrities in such advertisements adds credence to their appeals.

Another important thing to note is that marketers should not only rely on the celebrity for long term sale of the product. If the millions of fans are only concerned with the brand because their favorite celebrity is on its billboard, then they should remember that they the brand will have to kiss its entire fans goodbye, if one day another endorser is signed.

#### **Concluding Remarks:**

As marketers, the choice of the right celebrity to endorse the products remains the most perplexing task. The most appealing criterion for selection of endorser might remain the most apparent characteristics, like physical appearance, over all personality, intellectual abilities or athleticism. However, it is also important for the companies to seek for the most important traits in an endorser, which are trustworthiness and credibility for the brand. To make the audience genuinely believe in your endorsement program, it is expedient to look for a celebrity, who seems to be an authentic user of the product or the service. Brands also make use of the social media communities of their celebrities, which creates a better linkage between the individual and the business.

#### ***References***

1. Aaker D.A. (1991), *Managing Brand Equity*, The Free Press, NY.
2. Amanda Spry, Ravi Pappu and T. Bettina Cornwell, 2009 *Celebrity endorsement, brand credibility and brand equity*, *European Journal of Marketing* Vol. 45 No. 6, 2011 pp. 882-909
3. Atkin C., Block M. (1983), "Effectiveness of celebrity endorsers", *Journal of Advertising, Research*, Vol. 23 No. 1, pp. 57-

61. Batra, R. and Homer, P. ( 2004 ) The situational impact of brand image belief . *Journal of Consumer Psychology* 14 (3) : 318 – 330 .
4. Erdogan B. Z., Baker M. J., Tagg S. (2001). Selecting celebrity endorsers: the practitioner's perspective. *Journal of Advertising Research*, 41(3), 39-49
5. McCracken G. (1989), “Who is the celebrity endorser? Cultural foundations of the endorsement process”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 16 No. 3, pp. 310-21.
6. De Chernatony L. and Dall’ Olmo Riley F. ( 1996 ) Modelling the components of the brand. *European Journal of Marketing* 32 (11/12) : 1074-1090 .
7. Diana Seno and Bryan A. Lukas (2005) The equity effect of product endorsement by celebrities *European Journal of Marketing* Vol. 41 No. 1/2, 2007 pp. 121-134
8. Farquhar P.H. (1989), “Managing brand equity”, *Market Research*, Vol. 1 No. 3, pp. 24-33.
9. Friedman H., Friedman L. (1979), Endorser Effectiveness by Product type, *Journal of Advertising Research*, 19(5), 63-71
10. Kornberger M. (2010) *Brand Society: How Brands Transform Management and Lifestyle*. Cambridge, US: Cambridge University Press.
11. Kamins M.A. (1990), “An investigation into the “match-up” hypothesis in celebrity advertising: when beauty may only be skin deep”, *Journal of Advertising*, Vol. 19 No. 1, pp. 4-13.
12. Knittel C.R., Stango V. (2010) *Shareholder Value Destruction Following the Tiger Woods Scandal*. Davis: Graduate School of Management, University of California. Working Paper, <http://faculty.gsm.ucdavis.edu/~vstango/tiger004.pdf>.
13. Johan Anselmsson and Niklas Lars Anders Bondesson, “What successful branding looks like: a managerial perspective, *British Food Journal* Vol. 115 No. 11, 2013 pp. 1612-1627)
14. Ohanian R. (1990), “Construction and validation of a scale to measure celebrity credibility”, *Journal of Advertising*, Vol. 19 No. 3, pp. 39-52.
15. Philip Kotler and Waldemar Pfoertsch, 2010, “Ingredient Branding – Making the Invisible Visible” Page 76.
16. De Chernatony L., Dall’ Olmo Riley F. ( 1996 ) Modelling the components of the brand . *European Journal of Marketing* 32 (11/12) : 1074 –

1090

17. Salzer-Morling M., Strannegard L. ( 2004 ) Silence of the brands . European Journal of Marketing 38 (1/2) : 224 – 238 .

18. Tripp C., Jensen T. D., Carlson L. (1994). The effects of multiple product endorsements by celebrities on consumers' attitudes and intentions. Journal of Consumer Research, 20, 535-547.

19. White D. W., Goddard L., Wilbur N. (2009). The effects of negative information transference in the celebrity endorsement relationship. International Journal of Retail & Distribution Management, 37(4), 322-335.

20. Yoo B. and Donthu N. (2001) “Developing and validating a multidimensional consumer-based brand equity scale”, Journal of Business Research, Vol. 52 No. 1, pp. 1-14.

**Рецензент:** *Гарибли Е.А., д.е.н., доцент, кафедра  
международных экономических отношений  
Бакинского Государственного Университета*

*21.02.2017*

УДК 687.53:65.018

*Траченко Людмила, Бужилова Анастасія*

## **ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОСЛУГ ОПЕРАТОРА МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ**

У статті виявлено тенденції розвитку українського ринку послуг мобільного зв'язку; за результатами SWOT-аналізу компанії визначено шляхи посилення сильних сторін, ліквідації слабких, подолання зовнішніх загроз і кращого використання ринкових можливостей; оцінено конкурентоспроможність компанії; досліджено уподобання споживачів і фактори, які впливають на вибір мобільного оператора; надано рекомендації щодо шляхів підвищення конкурентоспроможності послуг оператора мобільного зв'язку.

**Ключові слова:** конкурентоспроможність, ринок послуг мобільного зв'язку, маркетингові дослідження, споживацькі уподобання.

*Траченко Людмила, Бужилова Анастасия*

## **ИССЛЕДОВАНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УСЛУГ ОПЕРАТОРОВ МОБИЛЬНОЙ СВЯЗИ**

В статье выявлены тенденции развития украинского рынка услуг мобильной связи; по результатам SWOT-анализа компании определены пути усиления сильных сторон, ликвидации слабых, преодоление внешних угроз и лучшего использования рыночных возможностей; оценен конкурентоспособность компании; исследованы предпочтения потребителей и факторы, влияющие на выбор мобильного оператора; предоставлены рекомендации о путях повышения конкурентоспособности услуг оператора мобильной связи.

**Ключевые слова:** конкурентоспособность, рынок услуг мобильной связи, маркетинговые исследования, потребительские предпочтения.

*Trachenko Luidmyla, Buzhylova Anastasiia*

## **RESEARCH OF COMPETITIVENESS OF MOBILE OPERATOR'S SERVICES**

Article tendencies of Ukrainian market of mobile services; the results of SWOT-analysis of the ways of strengthening strengths, eliminate weaknesses and overcoming external threats and better use of market opportunities; assessed the competitiveness of the company; examined consumer preferences and factors that influence the choice of mobile operator; Recommendations on how to improve the competitiveness of mobile communications.

**Keywords:** competitiveness, market of mobile services, marketing research, consumer preference.

**Вступ.** Сьогодні світовий ринок телекомунікацій характеризується динамічністю і прискореними темпами зростання. Найбільшою рушійною силою телекомунікаційної галузі є мобільний зв'язок. Рівень насичення абонентів мобільного зв'язку в Україні вже перевищив 100%, адже на 45 млн населення, абонентами мобільного

зв'язку є понад 59 млн чол. [7; 8].

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в період економічної кризи перед компаніями постає проблема збереження своєї конкурентної позиції, тому операторам мобільного зв'язку необхідно постійно досліджувати конкурентоспроможність послуг, що надаються, та виявляти шляхи її підвищення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню стану та розвитку телекомунікаційного ринку України присвячено наукові праці В. Гранатурова, С. Воробієнко, Є. Іванова, С. Казанцева, А. Пономарьова та ін. [10]. Визначено основні характеристики та тенденції розвитку ринку телекомунікацій, у т. ч. мобільного зв'язку, проаналізовано фактори, які впливають на вибір споживачем оператора мобільного зв'язку. Але в 2015 р. оператори мобільного зв'язку навіть за рахунок запровадження різноманітних тарифів та додаткових послуг не змогли утримати показники доходу та прибутковості на колишньому рівні. Прогресивна маркетингова політика гравців ринку послуг мобільного зв'язку та поява нових телекомунікаційних технологій вимагає від операторів мобільного зв'язку нових підходів і способів залучення та утримання клієнтів, вимагає пошуку нових шляхів підвищення конкурентоспроможності послуг мобільного зв'язку.

**Постановка завдання.** На сучасному етапі розвитку ринку послуг мобільного зв'язку мобільні оператори постійно впроваджують різноманітні нові послуги для посилення своїх конкурентних переваг, змінюють способи та методи залучення і утримання клієнтів [1-2]. Одним з основних завдань, що постає перед українськими операторами мобільного зв'язку, провайдерами послуг, виробниками та постачальниками обладнання, є пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності. Формування профілю цільового споживача дозволить найкращим чином задовольняти нові потреби.

**Метою** роботи є виявлення шляхів підвищення конкурентоспроможності послуг оператора мобільного зв'язку на основі дослідження споживацьких уподобань і факторів, що впливають на споживацький вибір.

**Виклад основного матеріалу.** Світовий ринок телекомунікаційних послуг здійснює все більший вплив на життєдіяльність людства. Стрімкі темпи його зростання стали



наслідком бурхливого розвитку науки та техніки, підвищення рівня життя людей та виникнення нових потреб у телекомунікаційному обладнанні та послугах, зокрема в послугах мобільного зв'язку, мережі Інтернет, супутникового телебачення тощо.

Ринок послуг мобільного зв'язку в Україні демонстрував швидкий темп зростання до кінця 2015 р. У 2016 р. мобільний зв'язок в Україні розвивався дуже повільними темпами. За прогнозами експертів, у 2017 р. очікується спад близько 10%. Провідні оператори передачі даних активно експериментують з додаванням до своїх інтернет-пакетів партнерських відеосервісів, таких як oll.tv, megogo.net, divan.tv тощо [10-12].

Основними гравцями українського ринку послуг мобільного зв'язку є ТОВ «Lifecell» з абонентською базою понад 26,3 млн абонентів та часткою ринку 44,4%, ПрАТ «МТС Україна» - 22,7 млн. абонентів (38,3%) та ПрАТ «Київстар» - 10,3 млн абонентів (17,3%) [9-12].

Конкурентоспроможність послуг лідера українського ринку мобільного зв'язку ТОВ «Lifecell» розглядається як комплексна характеристика потенційних можливостей щодо забезпечення конкурентних переваг та дозволяє на основі постійного моніторингу споживацьких уподобань виявляти шляхи підвищення конкурентоспроможності послуг мобільного зв'язку.

Для отримання комплексної інформації про функціонування мобільного оператора ТОВ «Lifecell» проведено SWOT-аналіз, який дозволив виявити сильні та слабкі сторони компанії, можливості і загрози ринку, на якому діє оператор (табл. 1).

Результати SWOT-аналізу ТОВ «Lifecell» показали, що на сьогодні цей оператор є сильним гравцем ринку послуг мобільного зв'язку і має багато можливостей, грамотне використання яких сприятиме утриманню лідерських позицій на ринку послуг мобільного зв'язку. Компанія постійно бере участь у благодійних акціях, абонентам оператор пропонує найбільш оптимальні умови співробітництва. Однак існують загрози, ігнорування яких може значно ослабити позиції компанії. Для запобігання таким наслідкам слід постійно проводити моніторинг ринку і досліджувати маркетингове середовище.

Таблиця 1

| Сильні сторони   | Слабкі сторони  |
|--|---|
| Висока якість мобільного зв'язку.                              | Цінова політика.  |
| Висококваліфікований персонал, дуже мала плинність кадрів      | Необхідність залучення інвестиційних коштів для впровадження нових послуг.  |
| Постійне вдосконалення послуг.                                 | Зниження рівня кваліфікації кадрового складу                                |
| Впізнання бренду оператора.                                    | Складна організаційна структура   |
| Інноваційні ідеї щодо нових послуг.                            |   |
| Високий рівень рентабельності.                                 |   |
| Велика кількість сервісних центрів з обслуговування споживачів |   |
| Можливості   | Загрози   |
| Розширення ринку мобільного зв'язку.                           | Зниження купівельної спроможності споживачів.                               |
| Покращання якості послуг та їх розширення                      | Наявність сильних конкурентів, які міцно закріпилися на українському ринку. |
| Інтенсивний розвиток інтернет-технологій.                      | Пропозиція на ринку більш дешевих   |
| Створення дилерської мережі.                                   | Поява на ринку непрямих конкурентів   |
| Участь у благодійних акціях з метою підсилення іміджу компанії |   |

З метою пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності ТОВ «Lifecell» було здійснено оцінку конкурентоспроможності основних гравців ринку експертним методом (експертами виступали фахівці телекомунікаційного ринку та маркетологи).

Діяльність основних операторів мобільного зв'язку оцінювалася за ключовими показниками, які впливають на конкурентоспроможність, а саме: ціна, якість, рекламна підтримка, імідж (репутація) оператора, наявність сервісних центрів, кваліфікація персоналу (операторів) за 10-бальною шкалою, результати наведено в таблиці 2.

Як, бачимо ТОВ «Lifecell» за більшістю показників є більш конкурентоспроможним порівняно з іншими операторами, але певні слабкі місця потребують прийняття відповідних заходів щодо їх

усунення з метою збереження абонентів. Так, цінова політика компанії потребує перегляду і диференційованого підходу до кожного сегмента, адже споживачі є досить чутливими до ціни, особливо в період економічної та фінансової кризи.

Таблиця 2

Експертні оцінки конкурентоспроможності операторів мобільного зв'язку

| № | ПОКАЗНИКИ                           | Київстар | Lifecell | МТС |
|---|-------------------------------------|----------|----------|-----|
| 1 | Ціна                                | 7        | 9        | 9   |
| 2 | Якість                              | 9        | 5        | 7   |
| 3 | Рекламна                            | 8        | 8        | 8   |
| 4 | Імідж                               | 9        | 6        | 7   |
| 5 | Наявність сервісних центрів         | 9        | 6        | 7   |
| 6 | Кваліфікація персоналу (операторів) | 8        | 6        | 7   |
| 7 | Додаткові                           | 8        | 8        | 7   |

На основі результатів експертного оцінювання було побудовано матрицю (багатокутник) конкурентоспроможності, який наведено на рисунку 1.

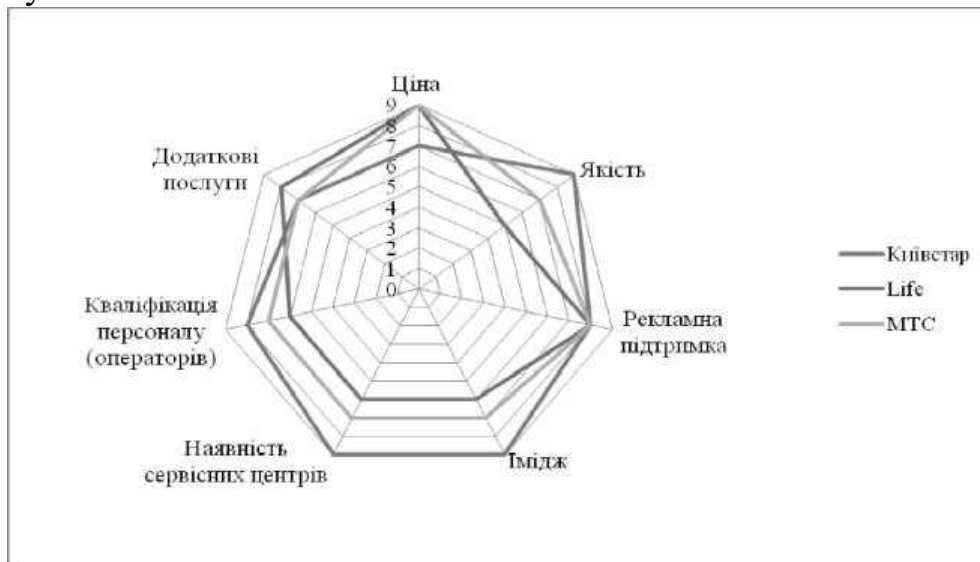


Рис. 1. Матриця конкурентоспроможності операторів мобільного зв'язку

З метою виявлення додаткових можливостей пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності було проведено маркетингове дослідження споживацьких уподобань і факторів, що впливають на вибір оператора мобільного зв'язку. Методом маркетингового дослідження було обрано опитування. Форма опитування - телефонне інтерв'ю (як інтерв'юєрів було залучено співробітників колцентру ТОВ «Lifecell»). Опитування проводилося в травні-червні 2014 р. У ході дослідження було опитано 320 осіб, абонентів «Київстар». Вибірка сформована за випадковим методом і може вважатися репрезентативною. Нижче наведено основні результати дослідження. В опитуванні брали участь споживачі різних вікових категорій. Вікову структуру абонентів наведено на рисунку 2.

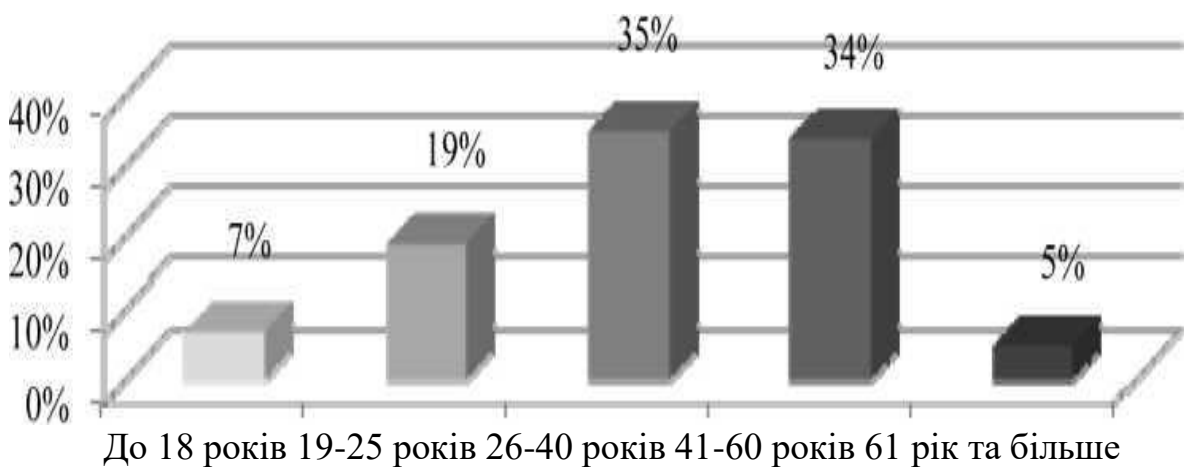


Рис. 2. Вікова структура абонентів «Lifecell»

Більшість абонентів належать до вікових груп 26-40 років (35%) та 41-60 років (34%). За статевою ознакою респонденти поділилися майже порівну (57% – жінки, 43% – чоловіки).

Рівень доходів респондентів наведено на рисунку 3.

Як видно з рисунку 3, більшість абонентів ТОВ «Lifecell» - це люди з рівнем доходу від 3001 грн до 7000 грн (42%) та від 1501 грн до 3000 грн (37%). Споживачі з рівнем доходів від 10001 грн склали лише 2%.

З метою оцінки охоплення рекламою цільової аудиторії респондентів запитали, чи бачать вони рекламу «Lifecell», і якщо так, то як часто.

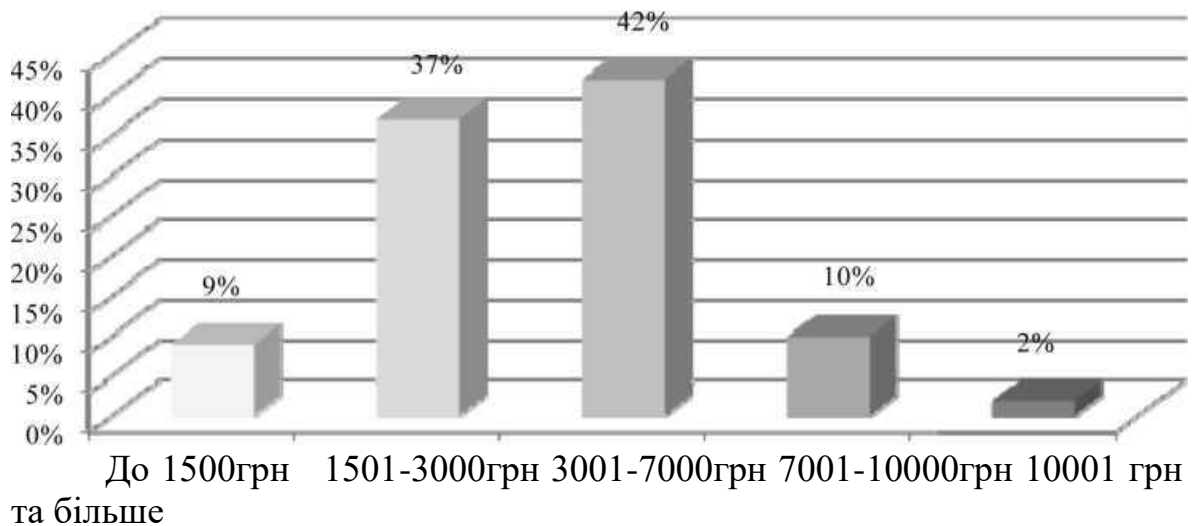


Рис. 3. Рівень доходів респондентів

Результати опитування показали, що охоплення рекламою цільової аудиторії є достатнім. Взагалі не бачили рекламу лише 2% респондентів; частка споживачів, які вважають рекламу нав'язливою, також склала 2%; більшість опитаних споживачів, а саме 40%, часто бачать рекламу оператора.

На питання «Який фактор при виборі оператора мобільного зв'язку для Вас є найважливішим?» 70% споживачів вказали на якість зв'язку і послуг, для 22% споживачів пріоритетом є цінова політика, і досить незначна кількість абонентів вказали на рекламну підтримку, кількість сервісних центрів, додаткові атрибути та привабливий логотип.

Таким чином, на основі опитування абонентів можна сказати, що маркетингова активність компанії і рівень її конкурентоспроможності є достатніми, але з метою утримання існуючих клієнтів та залучення нових абонентів можна рекомендувати ТОВ «Lifecell» такі шляхи підвищення конкурентоспроможності:

- розробляти гнучку цінову політику та проводити різноманітні акції зі стимулювання збуту відповідно до характеристик цільового сегмента;
- постійно здійснювати контроль заходів і оцінювати реакцію споживачів;
- розробити ефективну систему мотивації персоналу з метою їх

зацікавленості в поліпшенні роботи з клієнтами;

- проводити постійний моніторинг маркетингового середовища з метою виявлення недоліків у роботі компанії;

- продовжити активну рекламну кампанію з використанням різноманітних медійних каналів, що відповідатимуть характеристиці конкретного сегмента.

**Висновки.** В умовах економічної кризи посилюється невизначеність та нестабільність середовища господарювання для багатьох компаній. Тому оператору мобільного зв'язку необхідно розширювати асортимент послуг цифрового контенту, вдосконалювати напрям мобільних додатків, аудіо- та відеоконтенту з метою утримання існуючих та залучення нових абонентів. Необхідно вдосконалювати послуги мобільного та фіксованого Інтернету, адже мобільний Інтернет витісняє інші сервіси мобільного зв'язку - обмін мультимедійними та текстовими повідомленнями, голосові дзвінки тощо. Отримання ліцензії компанією на надання послуг 3G/LTE також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності.

Важливим напрямом підвищення конкурентоспроможності для ТОВ «Lifecell» з метою утримання конкурентних позицій є підвищення якості усіх аспектів обслуговування клієнтів та пропонування нових послуг. Необхідно наблизитися до абонента і його потреб, максимально скорочувати час на вирішення його питань. Впровадження зазначених заходів дозволить утримувати лідерські позиції компанії на українському ринку послуг мобільного зв'язку.

### *Література*

1. Бест Р. Маркетинг от потребителя / Р. Бест; пер. с англ. С. Памфилова, Н. Брагиной; под ред. П. Миронова; Стокгольмская школа экономики. - 3-е изд. - М.: Манн, Иванов и Федоров, 2013. - 760 с.

2. Васильев Г.А. Поведение потребителей / Г.А. Васильев.- М.: Инфра-М, 2010.- 423 с.

3. Воробієнко С.П. Економіка телекомунікацій: навч. посіб. / С.П. Воро- бієнко, В.М. Гранатуров, Л.А. Захарченко, І.В. Литовченко, В.М. Орлов; ред.: В.М. Орлов; Одес. нац. акад. зв'язку ім. О.С. Попова. - Одеса, 2014. - 511 с.

4. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулигин; 2-е изд.; пер. с англ. под ред. В.Б. Копчанова. - СПб.: Питер, 2008. - 720 с.

5. Маркетинговые исследования в Украине [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://marketing-ua.com>.

6. Международная маркетинговая группа. Маркетинговый нестандарт [Электронный ресурс], - Режим доступа: <http://www.marketing-ua.com/artides.php?artideId=978>

7. Офіційна сторінка ТОВ «Lifecell» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.lifecell.ua>

1. Best R. Marketynh ot potrebytelya / R. Best; per. s anhl. S. Pamfylova, N. Brahynoy; pod red. P. Myronova; Stok·hol'mskaya shkola ekonomyky. - 3-e yzd. - M.: Mann, Yvanov y Fedorov, 2013. - 760 s.

2. Vasyl'ev H.A. Povedenye potrebyteley / H.A. Vasyl'ev.- M.: Ynfra-M, 2010.- 423 s.

3. Vorobiyenko S.P. Ekonomika telekomunikatsiy: navch. posib. / S.P. Vorobiyenko, V.M. Hranaturov, L.A. Zakharchenko, I.V. Lytovchenko, V.M. Orlov; red.: V.M. Orlov; Odes. nats. akad. zv"yazku im. O.S. Popova. - Odesa, 2014. - 511 s.

4. Lamben Zh.-Zh. Menedzhment, oryentyrovannyy na rynok / Zh.-Zh. Lamben, R. Chumpytas, Y. Shulyhyn; 2-e yzd.; per. s anhl. pod red. V.B. Kopchanova. - SPb.: Pyter, 2008. - 720 s.

5. Marketynhovyе yssledovanyya v Ukrayne [Электронныу resurs]. - Rezhym dostupa: <http://marketing-ua.com>.

6. Mezhdunarodnaya marketynhovaya hruppa. Marketynhovyy nestandard [Электронныу resurs], - Rezhym dostupa: <http://www.marketing-ua.com/artides.php?artideId=978>

7. Ofitsiyна storinka TOV «Lifecell» [Elektronnyу resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.lifecell.ua>

**Рецензент:** Карпов В.А., к.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету  
14.01.2017

### **ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ З ПОЗИЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ І СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ**

В статті охарактеризовано актуальні суспільні та інституціональні потреби розвитку інноваційних кластерів. Охарактеризована кластерна політика Швеції. З урахуванням досвіду Швеції визначені етапи розвитку кластерної парадигми в Україні. Представлено ієрархію суспільних та інституціональних потреб з зображенням взаємозв'язків між ними з точки зору суспільної важливості завдань та цілей інноваційного розвитку в Україні. Автором виведено п'ять ключових векторів розвитку кластерів в Україні з точки зору забезпечення сталого розвитку економіки України, а саме: розвиток нових високотехнологічних виробництв, розвиток віртуального бізнесу, розвиток механізмів державно-приватного партнерства в сфері розвитку інноваційного бізнесу, скорочення антропогенного навантаження від господарської діяльності підприємств на навколишнє середовище, зростання стійкості підприємств (особливо важкої та хімічної промисловості) до дії негативних природних та людських факторів.

**Ключові слова:** інноваційний кластер, вектор розвитку, суспільні потреби, інституціональні потреби, високотехнологічне виробництво.

*Фарат Олександра*

### **ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ С ПОЗИЦИИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ**

В статье охарактеризованы актуальные общественные и институциональные потребности развития инновационных кластеров. Охарактеризована кластерная политика Швеции. С учетом опыта Швеции определены этапы развития кластерной парадигмы в Украине. Представлена иерархия общественных и институциональных



потребностей с изображением взаимосвязей между ними с точки зрения общественной значимости задач и целей инновационного развития в Украине. Автором выделено пять ключевых векторов развития кластеров в Украине, с точки зрения обеспечения устойчивого развития экономики Украины, а именно: развитие новых высокотехнологических производств, развитие виртуального бизнеса, развитие механизмов, государственно частного партнерства в сфере развития инновационного бизнеса, сокращения антропогенной нагрузки, от хозяйственной деятельности предприятий на окружающую среду рост стойкости предприятий (особенно тяжелой и химической промышленности) к действию негативных естественных и человеческих факторов.

*Ключевые слова:* инновационный кластер, вектор развития, общественные потребности, институциональные потребности, высокотехнологичное производство

*Farat Oleksandra*

## **VECTORS OF DEVELOPMENT OF INNOVATION CLUSTERS FROM THE POSITION OF INSTITUTIONAL AND PUBLIC NEEDS**

The author describes current social and institutional development needs of innovation clusters. Here has been characterized cluster policy in Sweden. Based on the experience of Sweden, the developmental stages of cluster paradigm in Ukraine were identified. Further, here has been presented the hierarchy of social and institutional needs depicting relationships between them in terms of public importance. The author derived the five key vectors of development of clusters in Ukraine from the point of view of sustainable development of economy of Ukraine, namely: the development of new high-tech industries, development of a virtual business, the development of mechanisms of state-private partnership in the sphere of development of innovative business, the reduction of anthropogenic pressures from economic activities of enterprises on the environment, the growth of sustainability of enterprises (particularly heavy and chemical industries) to the impact of negative natural and human factors.

**Keywords:** innovation cluster, vector of development, social needs, institutional needs, high-tech manufacturing.

**Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Сприяння в інноваційному розвитку економіки України - ключовий стратегічний орієнтир «модернізації» українського суспільства задля забезпечення поглиблення інтеграції України у ЄС та НАТО. В основі розвитку даних процесів лежать суспільні та інституціональні потреби, що виникли в результаті суспільно-політичних змін в Україні, які і виступають векторами, що задають ключові орієнтири щодо подальшого розвитку всіх видів економічної діяльності.

**Аналіз останніх публікацій по проблемі.** Проблема всесторонньої інтеграції кластерної парадигми у національну економічну систему України розглядається багатьма вітчизняними вченими. Серед них: О.Т.Данилевська [6], А.А. Пархоменко [9], О.М.Тищенко [13], І.М. Підкамінний І.М. [10] та ін.

**Формулювання цілей дослідження.** Ціллю даної статті є ідентифікація ключових векторів розвитку кластерної парадигми в Україні, практична реалізація яких дозволить забезпечити кількісне та якісне зростання національної економіки шляхом створення умов для задоволення актуальних суспільних та інституційних потреб.

**Виклад основних результатів та їх обґрунтування.** За сучасних умов більшість галузей національної економіки України перебувають під негативним впливом кризових та деструктивних чинників, а саме: інноваційної пасивності як самих підприємств, так і держави; відсутності спроможності до повноцінного простого чи розширення відтворення підприємствами їх виробничих фондів; зростання індексу цін; скорочення обсягу інвестиційних капіталовливань; відсутність системної ефективності та результативності в діючих управлінських механізмах; заполітизована фінансово-кредитна система тощо. Тому для їх вирішення необхідно встановити єдині підходи стосовно державних процесів стимулювання та регулювання підприємницької активності через створення кластерних об'єднань підприємств.

Найяскравішим прикладом ефективного державного стимулювання розвитку конкурентоспроможного інноваційного

підприємництва є кластерна політика Швеції, яка характеризується потужною регіональною орієнтацією. Створення та сприяння розвитку кластерних об'єднань підприємств у Швеції є головним інструментом її державної політики. Однією з найпопулярніших кластерних програм є спільна участь гравців, що представляють державний, приватний, дослідний економічні сектори та політичні кола. Така програма отримала назву «Віннвекст» і є широко відомою в багатьох інших країнах, як успішна програма кластеризації економіки на національному рівні. Європейською Комісією дана програма використовується як взірцева форма державно стимулювання розвитку інноваційного підприємництва. За даними Європейської комісії програма «Віннвекст» домоглася успіху безпосередньо завдяки проведенню на початковому етапі низки експертних семінарів, що надали змогу учасникам даної програми отримати необхідні відомості щодо невдалих спроб та помилок зроблених іншими державами [6].

Отже, кластерна політика Швеції характеризується значною державною підтримкою кластерів на всіх рівнях, що забезпечує значні корисні ефекти для економіки. Рівень продуктивності праці на 44% є вищим у кластерах, аніж поза ними, а зарплата працівників кластеру вища на 29% в порівнянні з працівниками компаній, що функціонують самостійно [12].

З урахуванням досвіду Швеції розвиток кластерної парадигми в Україні необхідно провадити у наступні етапи, а саме:

1. Повністю кластеризувати традиційні для економіки України галузі економіки: сільське господарство, харчову промисловість, легку промисловість, чорну та кольорову металургію.

2. Розвивати кластери у сферах біотехнологій, фармацевтичній промисловості, інформаційних технологій.

3. Сприяти створенню транскордонних кластерів.

Саме акцентування на традиційних галузях економіки України дозволить найшвидше розвинути кластерну парадигму в Україні, оскільки багато підприємств охоплюють різноманітні етапи створення кінцевого продукту,

Виходячи з вищевказаних деструктивних чинників негативного впливу на розвиток інноваційних кластерів охарактеризуємо ключові суспільні та інституціональні потреби, і на їх основі визначимо ключові вектори розвитку кластерів в Україні.

На рисунку 1 представлено ієрархію суспільних та інституціональних потреб з зображенням взаємозв'язків між ними з точки зору суспільної важливості, завдань та цілей інноваційного розвитку в Україні.

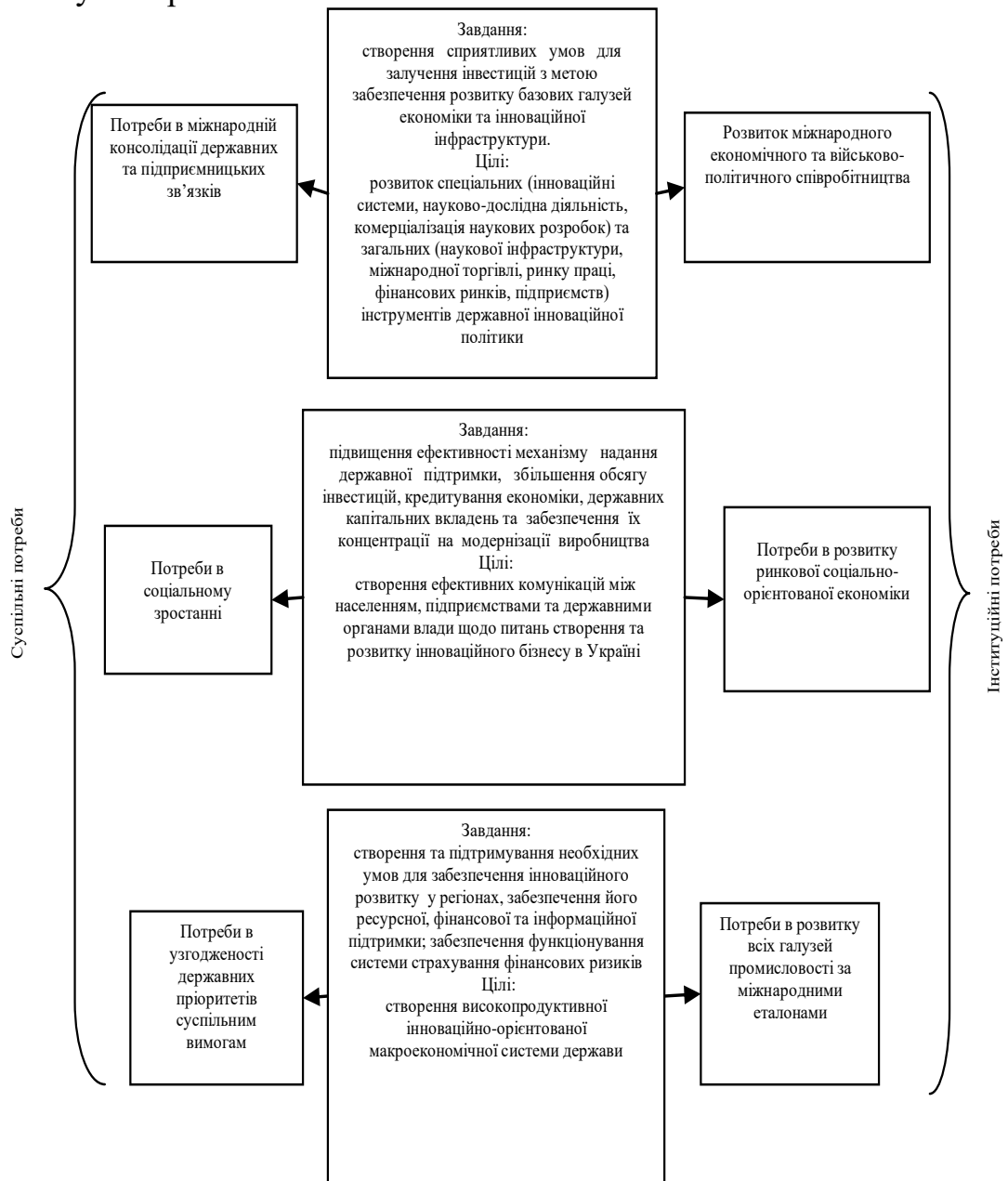


Рис. 1. Актуальні суспільні та інституціональні потреби в Україні

До актуальних суспільних та інституціональних потреб в Україні відносимо:

1 Суспільні потреби:

- потреби в узгодженості державних пріоритетів суспільним вимогам – забезпечення обороноздатності держави, здійснення соціально-орієнтованої валютно-кредитної, цінової та інфляційної політики, підвищення техногенно-екологічної безпеки підприємств;

- потреби розвитку міжнародного економічного та військово-політичного співробітництва – спрощення доступу закордонних інвесторів на вітчизняний інвестиційний ринок, спрощення процедур створення спільних підприємств та господарських об'єднань, розвиток вітчизняного ринку інновацій;

- потреби в розвитку ринкової соціально-орієнтованої економіки – спрощення системи реєстрації бізнесу, законодавче закріплення податкових преференцій для підприємств та їх об'єднань, здешевлення та спрощення доступу господарюючих суб'єктів до кредитних ресурсів;

- потреби в розвитку всіх галузей промисловості за міжнародними еталонами – повний перегляд державної систем стандартизації та сертифікації з ціллю їх системного оновлення і повного приведення до європейського зразка.

На основі визначених сучасних суспільних та інституціональних потреб визначимо ключові вектори необхідності розвитку кластерних об'єднань підприємств в Україні (рис. 2).

Нами виведено п'ять ключових векторів розвитку кластерів в Україні з точки зору забезпечення сталого розвитку економіки України: вектори 1 та 2 відповідають за економічний розвиток, вектор 3 – за соціальну сферу, вектори 4 та 5 - за екологічну складову.

Як видно з рисунку 2. центральним пріоритетом у виборі векторів розвитку кластерів в Україні обрана позиція підвищення конкурентоспроможності національної економіки України з урахуванням сучасних проблем, яка виступає головним напрямом модернізації бізнесу і є оптимальним засобом розвитку кластерної парадигми в Україні як визначального пріоритету державної економічної політики.

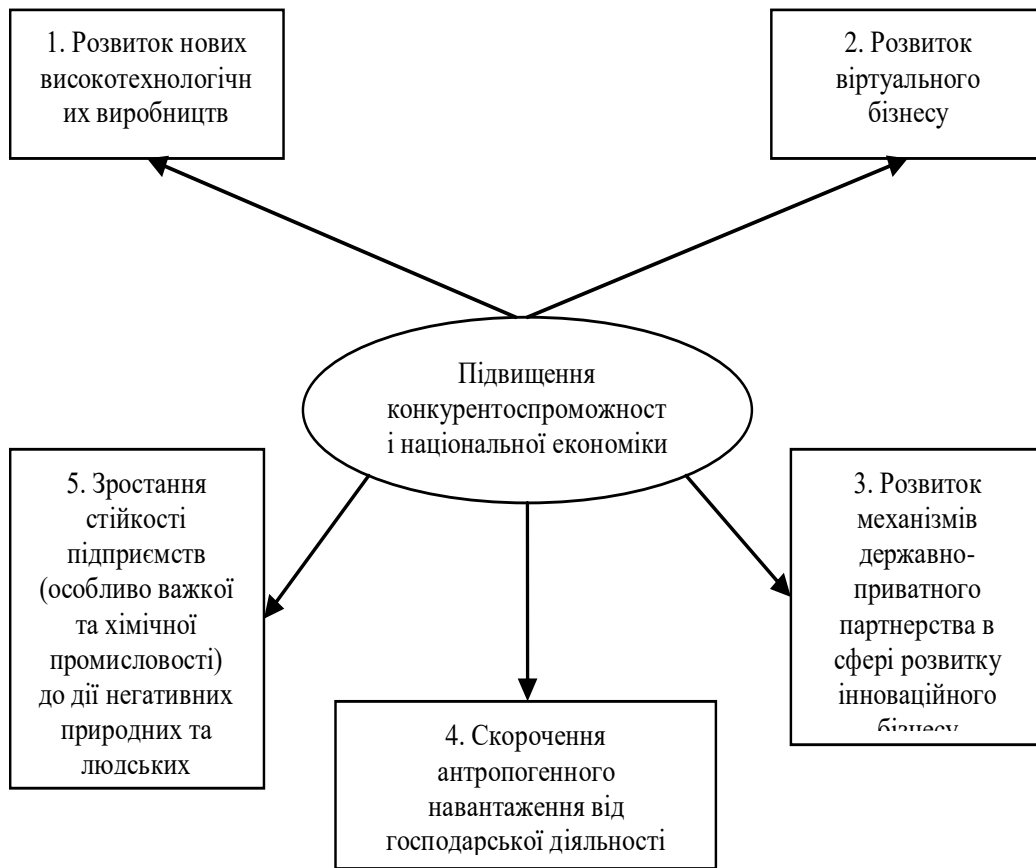


Рис. 2. Вектори розвитку кластерних об'єднань підприємств в Україні

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Для забезпечення ефективного розвитку як «реальних», так і «віртуальних» кластерних об'єднань підприємств з урахуванням передового європейського досвіду, необхідно розробити та закріпити програму сприяння розвитку інноваційних кластерів, які характеризуватиметься децентралізованим регіональним

спрямуванням; удосконалити механізми партнерства щодо налагодження ділових комунікацій з представниками державного і приватного бізнесу та місцевою владою; видозмінити засади функціонування вітчизняної грошово-кредитної системи задля спрощення доступу громадян та господарюючих суб'єктів до дешевих кредитних ресурсів, які необхідні для реалізації їх новітніх підприємницьких ініціатив.

## *Література*

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні / Верховна Рада України; Закон від 08.09.2011 № 3715-VI // [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
2. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / Кабінет Міністрів України; Постанова, Програма від 02.02.2011 № 389 // [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/389-2011>
3. Афанасьев М. Я., Грибовский А. А. Организация единого информационного пространства виртуального предприятия // Научно-технический вестник СПбГУ ИТМО. 2011. - № 76. - С. 113-118.
4. Бережанський М. М. Інструменти забезпечення інноваційного розвитку економіки / М. М. Бережанський // Академічний огляд. - 2013. - № 2. - С. 21-29.
5. Гусейнов А.Г Проблемы формирования региональных кластерных систем / А.Г. Гусейнов, А.З. Гаджиев // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 3 (часть 2) – С. 360-367
6. Данилевська О. Е. Вплив стану кластерного розвитку на інвестиційний клімат [Текст] / О. Е. Данилевська // «Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Харків, 16-17 травня 2014 р.). — Херсон: Видавничий дім "Гельветика". - 2014. – С. 51-54.
7. Доценко О. Ю. Механізм інноваційного розвитку регіону / О. Ю. Доценко // Економічний вісник Національного гірничого університету. - 2012. - № 3. - С. 31-40.
8. Кулішов В. В. Кластер – основа інноваційного розвитку економіки / В. В. Кулішов // Інноваційна економіка. - 2013. - № 2. - С. 3-6.
9. Пархоменко А. А. Синергетичний вектор кластерів / А. А. Пархоменко // Економічний часопис-XXI. - 2012. - № 11-12. - С. 25-27
10. Підкамінний І.М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства / І.М. Підкамінний, В.С. Ціпуринда // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка», 2011. - №3 // [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=480>
11. Присяжнюк А. Адаптивні механізми державного

стимулювання кластерної організації економіки / А. Присяжнюк // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 2. - С. 51-61.

12. Соколенко С.І. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів / С.І. Соколенко // [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>

13. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка - К.: Київський університет, 2010. - Вип. 21. - С. 74-80.

1. Pro prioritytni naprjamy innovacijnoi' dijal'nosti v Ukraini / Verhovna Rada Ukrainy; Zakon vid 08.09.2011 № 3715-VI // [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>

2. Pro zatverdzhennja Programy rozvytku investycijnoi' ta innovacijnoi' dijal'nosti v Ukraini / Kabinet Ministriv Ukrainy; Postanova, Programa vid 02.02.2011 № 389 // [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/389-2011>

3. Afanas'ev M. Ja., Grybovskij A. A. Organizacija edynogo ynformacyonnogo prostranstva vIRTUAL'nogo predpryjatija // Nauchno-tehnicheskij vestnyk SPbGU YTMO. 2011. - № 76. - S. 113-118.

4. Berezhans'kyj M. M. Instrumenty zabezpechennja innovacijnogo rozvytku ekonomiky / M. M. Berezhans'kyj // Akademichnyj ogljad. - 2013. - № 2. - S. 21-29.

5. Gusejnov A.G Problemy formirovaniya regional'nyh klasternyh system / A.G. Gusejnov, A.Z. Gadzhyev // Fundamental'nye yssledovaniya. – 2016. – № 3 (chast' 2) – S. 360-367

6. Danylevs'ka O. E. Vplyv stanu klasternogo rozvytku na investycijnyj klimat [Tekst] / O. E. Danylevs'ka // «Ekonomika: suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku» (m. Harkiv, 16-17 travnja 2014 r.). — Herson: Vydavnychyj dim "Gel'vetyka". - 2014. – S. 51-54.

7. Docenko O. Ju. Mehanizm innovacijnogo rozvytku regionu / O. Ju. Docenko // Ekonomichnyj visnyk Nacional'nogo girnychogo universytetu. - 2012. - № 3. - S. 31-40.

8. Kulishov V. V. Klaster – osnova innovacijnogo rozvytku



- ekonomiky / V. V. Kulishov // Innovacijna ekonomika. - 2013. - № 2. - S. 3-6.
9. Parhomenko A. A. Synergetychnyj vektor klasteriv / A. A. Parhomenko // Ekonomichnyj chasopys-HHI. - 2012. - № 11-12. - S. 25-27
10. Pidkaminnyj I.M. Systemni faktory vplyvu na innovacijnyj rozvytok pidpryjemstva / I.M. Pidkaminnyj, V.S. Cipurynda // Elektronne naukove fahove vydannja «Efektyvna ekonomika», 2011. - №3 // [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=480>
11. Prysjazhnjuk A. Adaptivni mehanizmy derzhavnogo stymuljuvannja klasternoi' organizacii' ekonomiky / A. Prysjazhnjuk // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu. - 2014. - № 2. - S. 51-61.
12. Sokolenko S.I. Rynkova ekonomika na osnovi vyrobnychych klasteriv / S.I. Sokolenko // [Elektronnyj resurs]. – Dostupnyj z: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>
13. Tyshhenko O. M. Klasteri jak vektor rozvytku ekonomiky: organizacija, sutnist' i koncepcii' / O. M. Tyshhenko // Teoretychni ta prykladni pytannja ekonomiky: zb. nauk. prac' Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu im. T. Shevchenka - K.: Kyi'vs'kyj universytet, 2010. - Vyp. 21. - S. 74-80.

***Рецензент:** Карпов В.А., к.е.н., професор кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету*  
27.02.2017

*Халилова Весиле*

## **ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ И ЗАНЯТОСТИ ВЫНУЖДЕННЫХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

В статье рассматриваются некоторые аспекты проблем занятости и социальной защиты вынужденных переселенцев, изгнанных со своих родных земель в результате агрессии армянских вооруженных сил, анализируются вопросы их дальнейшего заселения и занятости. В статье указываются основные направления государственной политики в решении проблем занятости вынужденных переселенцев.

**Ключевые слова:** вынужденные переселенцы, социальная защита, занятость, защита прав беженцев и вынужденных переселенцев, трудоустройство вынужденных переселенцев.

*Халілова Весиле*

## **ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В АЗЕРБАЙДЖАНІ**

У статті розглядаються деякі аспекти проблем зайнятості та соціального захисту вимушених переселенців, вигнаних зі своїх рідних земель в результаті агресії вірменських збройних сил, аналізуються питання їх подальшого заселення та зайнятості. У статті вказуються основні напрями державної політики у вирішенні проблем зайнятості вимушених переселенців.

**Ключові слова:** вимушені переселенці, соціальний захист, зайнятість, захист прав біженців і вимушених переселенців, працевлаштування вимушених переселенців.

## **LEGAL ASPECTS OF SOCIAL SECURITY AND EMPLOYMENT IDPS IN AZERBAIJAN**

The article discusses some aspects of the problems of employment and social protection of internally displaced persons, expelled from their native lands as a result of the aggression of the Armenian armed forces, analysis of the issues of further settlement and employment. The article outlines the main directions of state policy in solving the employment problems of IDPs.

**Keywords:** internally displaced persons, social protection, employment, protection of the rights of refugees and internally displaced persons, employment of IDPs.

**Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами.** В современном мире под влиянием процессов интеграции и глобализации происходят значительные политические, экономические, экологические, культурные и социальные преобразования, затрагивающие интересы и судьбы миллионов людей. Одним из негативных последствий этих преобразований является вынужденное массовое перемещение населения, подвергшегося насилию на местах постоянного проживания. Этой участи не избежали и азербайджанцы, которые неоднократно становились жертвами политических игр и были изгнаны со своих земель.

**Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается статья.** Наиболее страшным с точки зрения попрания международных норм в области человеческих прав и свобод стало массовое изгнание азербайджанцев из Армении и оккупированных территорий Азербайджана в результате армянской агрессии в 1989-1994 гг., когда более 1 млн. людей превратились в беженцев и вынужденных переселенцев. Люди были лишены крова, имущества, работы, они потеряли здоровье, душевное равновесие, были вырваны из привычной среды обитания. В этой связи перед государством в полный рост стала задача обеспечения всеми жизненными, в том числе правовыми, материальными и социальными

условиями сотен тысяч вынужденных переселенцев и членов их семей.

**Формирование целей статьи** заключается в изучении правовых аспектов обеспечения социальной защиты и занятости вынужденных переселенцев в Азербайджане.

**Основной материал исследования.** Обострение межнациональных отношений, политический экстремизм, вооруженные конфликты, военные действия, оккупация территорий - все это увеличивает число вынужденных переселенцев, вызывает необходимость осуществления мер по их размещению, обеспечению необходимых жизненных условий, занятости и социальной защиты. Для повышения эффективности этих мер большое значение имеет изучение социально-демографического профиля вынужденных переселенцев, ведь их материальное благополучие напрямую связано с характеристиками возраста, пола и образования.

Социально-демографический профиль вынужденных переселенцев включает поло-возрастную структуру, социальный статус, семейное положение, уровень образования и показатели занятости. К началу 2003-го года в Азербайджане насчитывалось 576,2 тыс. вынужденных переселенцев, 53% которых составляли женщины, то в 2015-ом году численность вынужденных переселенцев достигла 690749 человек, 50,7% которых приходится на долю женщин [24]. Половозрастная структура вынужденных переселенцев в Азербайджане на начало 2015-го года имеет определенные особенности (рис. 1).

Как показано на рисунке, в возрастной структуре вынужденных переселенцев преобладает доля лиц в возрасте 30-64 лет (39%). Возрастная группа 15-29 лет составляет 28,7%. Самая младшая возрастная группа (0-14 лет) составляет 25%. Доля вынужденных переселенцев в возрасте от 65 лет и старше составляет всего 7,3%, и именно эта категория в наибольшей степени нуждается в социальной защите и социальных услугах.

Распределение вынужденных переселенцев по признаку пола в целом характеризуется относительным преобладанием среди них женщин (50,7%). Вместе с тем, это соотношение различно для отдельных возрастных групп. Так, доля женщин в возрастной группе 15-29 лет составляет 50,6%, в возрастной группе 30-64 лет 52,7%, в

возрасте 65 лет и старше - 57,8%. Только в младшей возрастной группе (0-14 лет) отмечается преобладание мужчин, их доля составляет 54,6%. В целом можно отметить, что половозрастная структура вынужденных переселенцев с социально-экономической и демографической точки зрения является удовлетворительной и в основном соответствуют аналогичным показателям по стране.

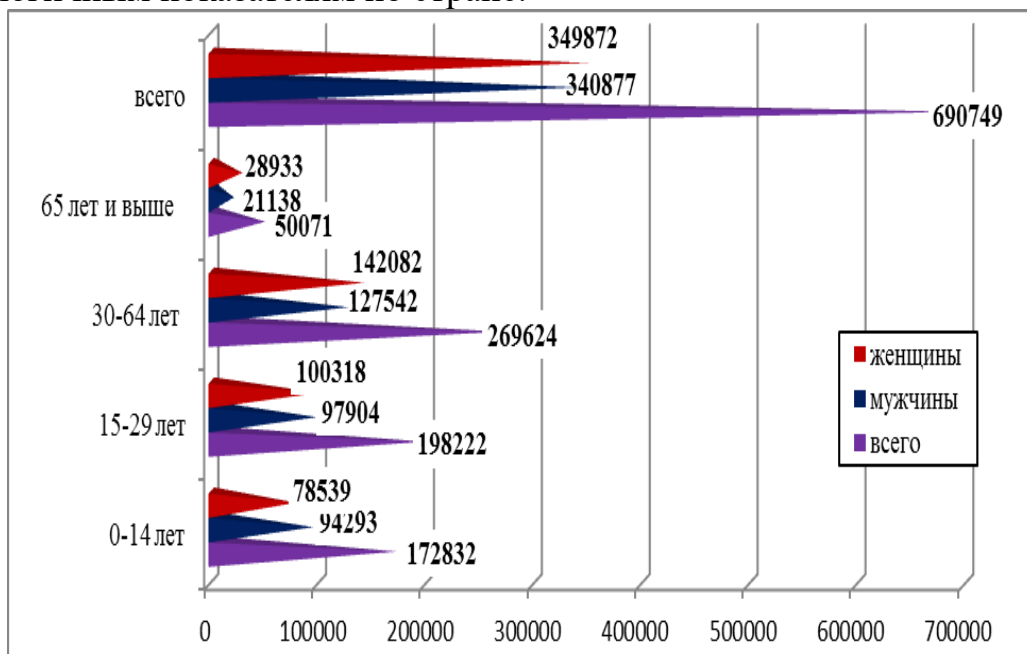


Рис. 1. Половозрастная структура вынужденных переселенцев в Азербайджане в 2015-ом году (человек)

Анализ семейного положения вынужденных переселенцев свидетельствует о наличии здесь серьезных проблем с точки зрения менталитета и традиций народа. Если в 2005 году в целом по республике доля разводов составляла 12,4% от общего числа браков, а в 2014 году - 14,2%, т.е. налицо приоритет семейных ценностей и приверженность народа к семейному очагу, то по категории вынужденных переселенцев сохранение этих традиций находится под угрозой. Так, если в 2005 году доля разводов среди вынужденных переселенцев составила 10,7% от общего числа браков, то в 2014 году этот показатель существенно возрос и достиг 19,2%. Такой рост напрямую связан с неблагоприятными жизненными условиями, тяжелым социально-экономическим положением этой категории людей, потому что одной из главных причин распада семьи, наряду с социально-психологическими факторами, являются материальные трудности и в том числе тяжелые бытовые условия.

Следует отметить, что социально-экономическое положение вынужденных переселенцев является сложным, ведь они постоянно сталкиваются со многими социальными и финансовыми проблемами, так как, наряду со сменой места жительства, им так же пришлось поменять род занятий, профессию, социальный статус, материально-бытовые условия, круг общения. Другими словами, полностью изменился их образ жизни. В целом, переход от одной социальной среды к другой является очень болезненным, поэтому и процесс адаптации к новым условиям становится долговременным и сложным.

В международной практике женщины, дети, пенсионеры и инвалиды относятся к категории людей, наиболее нуждающихся в социальной защите. А если эти люди вынуждены покинуть свое местожительство, чтобы спастись от вражеской оккупации, то они превращаются в особо уязвимую социальную группу.

За период 1992-2016 гг. был принят целый пакет законов, указов и распоряжений Президента Азербайджанской Республики, постановлений Кабинета Министров с целью обеспечения социальной защиты вынужденных переселенцев. В соответствии с этими правовыми документами были претворены в жизнь масштабные мероприятия по улучшению положения вынужденных переселенцев. Иными словами, реализация их прав и социальная защита стали одним из приоритетов государственной политики.

Наша страна выступила участником ряда международных соглашений, в том числе конвенций и рекомендаций МОТ и ООН, а также внедрила в национальное законодательство основные положения международных норм, касающихся защиты прав вынужденных переселенцев. Так, в «Национальной Программе действий в сфере повышения эффективности защиты прав и свобод человека в Азербайджанской Республике», утвержденной распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 27 декабря 2011 года, большое значение уделяется обеспечению прав и свобод человека, просвещению различных категорий населения, в том числе беженцев и вынужденных переселенцев в этой области [10].

Первые законодательные акты, в том числе Закон Азербайджанской Республики «О статусе беженцев и вынужденных переселенцев», определяющие права и обязанности, вопросы социальной защиты и трудоустройства беженцев и вынужденных

переселенцев, были приняты в 1992 году. В Законе раскрывается смысл этих понятий. Так, вынужденный переселенец (лицо, перемещенное внутри страны) определяется как лицо, вынужденное покинуть место постоянного проживания и переехать в другое место в результате военной агрессии, природной или техногенной катастрофы на территории Азербайджана. Статус вынужденного переселенца может быть предоставлен и гражданину Азербайджанской Республики, также вынужденному покинуть постоянное место жительства в другой стране по вышеуказанным причинам. В законе определены права и обязанности беженцев и вынужденных переселенцев во всех сферах жизнедеятельности [1, статьи 1 и 6]. Так, в соответствии с законом, лицам, получившим статус беженца и вынужденного переселенца, предоставляются следующие права:

- предоставление бесплатных лекарств и медицинской помощи престарелым, детям, инвалидам, малообеспеченным и семьям, потерявшим кормильца, в местах временного проживания и в больницах;
- получение одноразовых и других пособий;
- размещение в первую очередь одиноких пенсионеров и нетрудоспособных инвалидов в учреждениях социального обеспечения.

В статье закона, относящейся к трудоустройству вынужденных переселенцев, указывается, что органы исполнительной власти оказывают помощь в выборе места работы. Восстановление непрерывного стажа осуществляется на новом рабочем месте в законодательно определенном порядке. В связи с переподготовкой и повышением квалификации беженцев и вынужденных переселенцев им выплачивается средняя заработная плата в соответствии с их новой специальностью за весь период обучения с отрывом от производства [1, статьи 16 и 17].

В Законе Азербайджанской Республики «О социальной защите вынужденных переселенцев и приравненных к ним лиц» нашли свое решение правовые вопросы определения обязательств государственных органов по размещению и социальной защите вынужденных переселенцев [2]. В соответствии с этим законом социальная защита вынужденных переселенцев включает меры по обеспечению местами временного проживания, права на образование

и занятость, социальное и медицинское обслуживание, льготы при пользовании транспортом, жилищно-коммунальными услугами и др. Согласно закону, вынужденным переселенцам предоставляются следующие права:

- обеспечение временным местожительством;
- выделение земельных участков, кредитов и технической помощи;
- обеспечение занятости;
- социальное обеспечение;
- медицинское обеспечение;
- обеспечение права на образование;
- оказание материальной помощи;
- льготы при пользовании транспортом и коммунальными услугами;
- льготы при налогообложении.

Правовые вопросы предоставления статуса «вынужденных переселенцев» (лиц, перемещенных внутри страны), выдачи удостоверения, подтверждающего этот статус, и лишения данного статуса регулируются соответствующими Правилами [11].

С целью улучшения тяжелых условий жизни вынужденных переселенцев, обеспечения их работой и регулярным заработком 10 мая 1994 года было принято Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики «О мерах по улучшению условий жизни вынужденных переселенцев, занятых на финансируемых из бюджета предприятиях, организациях, и лишившихся работы по независящим от себя причинам».

Согласно этому постановлению соответствующим министерствам, государственным комитетам, руководителям учреждений и предприятий, местных органов исполнительной власти было поручено сохранить существующие структуры управления районов, территории которых оккупированы, и с учетом их деятельности принять решительные меры по обеспечению в срочном порядке работой вынужденных переселенцев, ранее занятых на предприятиях и организациях, финансируемых из бюджета, и выдачи среднемесячной заработной платы лицам из данного контингента, необеспеченным работой по независящим от них причинам [17].



С 1993 года осуществляется выплата ежемесячных пособий («пособия на хлеб») на питание вынужденным переселенцам. Выдача данного пособия регулируется целым рядом законодательных актов Кабинета Министров Азербайджанской Республики, в которых определены правила распределения месячных пособий, круг лиц, охватываемых этими пособиями, и отношения, возникающие в ходе данного процесса.

Регулярная денежная помощь (пособие на питание и пр.) вынужденным переселенцам осуществляется за счет государственного бюджета в течении трех лет с момента создания условий для их возвращения на прежние места постоянного проживания (обеспечение полной безопасности, создание обычных условий жизни, открытие рабочих мест и др.) [12, п. 2 и 8].

«Инструкция по распределению месячных пособий государственного бюджета, выдаваемых вынужденным переселенцам на питание», утвержденная приказом Государственного Комитета по делам беженцев и вынужденных переселенцев за №127 от 10 декабря 2010 года, содержит перечень лиц, имеющих право на это пособие, с учетом их семейного положения и регистрации по месту жительства [16, часть IV].

Соответствующими распоряжениями Президента Азербайджанской Республики размер ежемесячного пособия, выплачиваемого вынужденным переселенцам из государственного бюджета на питание, за 1999-2016-ые годы был увеличен в 7 раз.

Следует отметить, что хотя на первый взгляд размеры пособия невелики, но для его выплаты из государственного бюджета ежегодно выделяются сотни миллионов. К примеру, в 2014 году с этой целью из государственного бюджета выделено 118,2 миллиона манатов [23].

Существует также ряд льгот, предоставляемых вынужденным переселенцам для обеспечения им возможности в полной мере реализовать свои гражданские права, несмотря на сложное материальное положение, в котором они оказались:

- подлежащий налогообложению месячный доход от любой трудовой деятельности по найму вынужденных переселенцев и приравненных к ним лиц сокращается на сумму 100 манатов [5, статья 102.4.5];

- граждане Азербайджанской Республики, имеющие статус

вынужденных переселенцев, начиная с 2002/2003 учебного года, и до завершения своего образования были освобождены от платы за обучение, принимая во внимание социально-экономическое положение их семей и с целью оказания государственной помощи продолжению образования их детей в высших и средних специальных учебных заведениях [18];

- начиная с 2011/2012 учебного года плата за обучение вынужденных переселенцев, получающих образование на платной основе в государственных высших учебных заведениях на ступенях бакалавриатуры и магистратуры, осуществляется за счет средств государственного бюджета [19];

- не допускается выселение вынужденных переселенцев 1992-1998-ых гг. из мест их временного обитания - общественных зданий, квартир, земельных участков и других объектов независимо от формы собственности до тех пор, пока они не смогут вернуться к родным очагам или не будут перемещены во вновь созданные поселки и дома [6, п.2];

- вынужденные переселенцы освобождаются от изъятия пошлины на нотариальные услуги в связи судебными претензиями, куплей-продажей и обменом квартир [3, статьи 9 и 11];

- предусмотрены специальные пособия из госбюджета для оплаты коммунальных и транспортных расходов вынужденных переселенцев [20].

Безработица как социальная проблема существует во всех странах мира, и Азербайджан в этом смысле не исключение. Безработица в Азербайджане, в отличие от других республик бывшего Союза, имеет свою специфику. Так, после распада СССР, наряду с социально-экономическими проблемами, переживаемыми всеми постсоветскими республиками, появление более 1 миллиона беженцев и вынужденных переселенцев в Азербайджане и потеря на захваченных территориях свыше 300 тысяч рабочих мест еще более усугубило ситуацию в сфере занятости [21]. Ведь большая часть вынужденных переселенцев более 24 лет не имеет постоянной работы и обречена существовать за счет пособий государства.

Решение проблем занятости и социальной защиты вынужденных переселенцев нашло свое отражение в ряде документов стратегического и программного характера.

За минувший период были приняты «Государственная Программа по решению проблем беженцев и вынужденных переселенцев» (утверждена распоряжением Президента Азербайджанской Республики за №895 от 17 сентября 1998 года), «Государственная Программа по улучшению условий жизни и повышению занятости беженцев и вынужденных переселенцев» (утверждена распоряжением Президента Азербайджанской Республики за № 298 от 1 июля 2004 года), сделаны соответствующие дополнения с целью повышения эффективности социальной защиты прав лиц этой категории.

В соответствии с этими программами меры по обеспечению социальной защиты, занятости, образования, условиями жизни и медицинским обслуживанием вынужденных переселенцев, и в первую очередь решению социальных, жилищно-бытовых проблем семей, живущих в тяжелых условиях, осуществляются на основе принципа поэтапности и последовательности. Так, в разделе «Социальная защита беженцев и вынужденных переселенцев» Государственной Программы по решению проблем беженцев и вынужденных переселенцев были предусмотрены и осуществлены следующие мероприятия, касающиеся их занятости [7]:

- предоставление преимуществ беженцам и вынужденным переселенцам при привлечении их на соответствующую работу, прогнозирование этого процесса во время проведения ярмарок труда. В палаточных лагерях, поселках как местах компактного проживания вынужденных переселенцев, а также в городах и районах организованы малые цеха, филиалы производственных участков, других сфер оплачиваемой деятельности, решены вопросы обучения новым профессиям, привлечения международных гуманитарных организаций к работе, осуществляемой в этой области;

- семьям беженцев и вынужденных переселенцев, размещенных в сельских районах, за счет государственного и муниципального земельного фонда в определенном размере выделены для временного использования благоприятные посевные площади, участки для зимовья, пастбища, создана система содействия проведению сельскохозяйственных работ на этих площадях путем обеспечения сельскохозяйственной техникой, топливом, семенами, удобрениями, поливной водой, развития фермерских хозяйств,

предоставления льготных кредитов для развития доходных сфер. Используются проекты Всемирного Банка, международных гуманитарных организаций;

- предоставление преимуществ вынужденным переселенцам при приватизации машин и механизмов на предприятиях и учреждениях оккупированных районов;

- осуществление мер для выдачи невыплаченной заработной платы вынужденным переселенцам, работавших в 1994-1998-ых гг. на предприятиях, учреждениях, в сфере сельского хозяйства;

- обеспечение выплаты с учетом индексации (восстановление покупательной способности) в первую очередь беженцам и вынужденным переселенцам средств по вкладам, вложенным в сберегательные банки до 1 января 1992 года;

- предоставление преимуществ лицам, имеющим статус «беженцев» и «вынужденных переселенцев», в области сохранения их рабочих мест на приватизируемых производственных объектах, предприятиях во время сокращения численности занятых на них;

- с целью ликвидации безработицы среди вынужденных переселенцев и обеспечения занятости на территориях их временного компактного проживания поставлены задачи содействия строительству малых цехов по переработке молока, первичной переработке фруктов и овощей, производству соков, выпечке хлеба, обжигу кирпичей, ковроткачеству, заготовке и сбыту кожевенных изделий, шерсти, созданию агросервисов и торговых центров, виноградных плантаций, а так же выделения предпринимателям, фермерским хозяйствам, функционирующим в новых поселках, соответствующих кредитов;

- определение будущей экономической структуры районов, находящихся под оккупацией, с целью подготовки проекта Программы «Великое возвращение».

Кроме того, предусмотрены меры по привлечению стран-доноров, международных, местных гуманитарных и учрежденных ими организаций к организации подготовительных курсов по различным профессиям и специальностям для вынужденных переселенцев, привлечению их на соответствующие рабочие места посредством ярмарок труда, созданию новых рабочих мест, производственных участков в новых поселках для повышения занятости вынужденных

переселенцев [6].

Меры по социальной защите беженцев и вынужденных переселенцев нашли свое отражение и в программных документах развития Азербайджана в целом. Так, в «Государственной Программе сокращения бедности и устойчивого развития Азербайджанской Республики в 2008-2015-ые годы» особо подчеркнута необходимость продолжения системного претворения в жизнь мероприятий по улучшению условий жизни беженцев и вынужденных переселенцев [8].

В «Плане мероприятий (2011-2015) по реализации Государственной Программы сокращения бедности и устойчивого развития Азербайджанской Республики в 2008-2015-ые годы» поставлена конкретная задача содействия занятости и предпринимательской деятельности вынужденных переселенцев во вновь созданных для них поселках [15].

В «Стратегии Занятости Азербайджанской Республики (2006-2015-ые гг.)», утвержденной распоряжением Президента Азербайджанской Республики за №1068 от 26 октября 2005 года, с целью усиления занятости беженцев и вынужденных переселенцев определены следующие направления деятельности [9]:

- создание новых рабочих мест на территориях временного компактного проживания вынужденных переселенцев, а так же во вновь созданных для них поселках;
- разработка и внедрение механизмов стимулирования работодателей для предоставления рабочих мест с целью обеспечения работой беженцев и вынужденных переселенцев;
- осуществление комплексных мер для занятия малым бизнесом вынужденных переселенцев;
- создание сети интернет на территориях размещения вынужденных переселенцев с целью расширения для них возможностей использования информационных технологий.

В Законе Азербайджанской Республики «О занятости», определяющем правовые, экономические и организационные основы государственной политики в области содействия занятости, а также государственные гарантии в сфере труда и социальной защиты, предоставляются дополнительные гарантии особо нуждающимся в социальной защите и испытывающим трудности при трудоустройстве категориям граждан (молодежи в возрасте до 20 лет, родителям,

воспитывающим несовершеннолетних детей в одиночку, многодетным родителям, а также родителям, воспитывающим детей с ограниченными возможностями здоровья, лицам, которым осталось 2 года до пенсионного возраста, лицам до 18 лет с ограниченными возможностями здоровья, гражданам, освобожденным из мест заключения, вынужденным переселенцам, ветеранам войны, семьям шехидов). Для этих граждан определена квота с условием не более 5% от среднесписочной численности работников на предприятиях в зависимости от ситуации на рынке труда [4, статья 9]. Правила установления квоты для граждан, особо нуждающихся в социальной защите и испытывающих трудности при трудоустройстве, определяются соответствующим органом исполнительной власти [14].

Государственная поддержка обеспечения занятости вынужденных переселенцев осуществляется в основном в двух формах:

1. Совершенствуется практика обеспечения вынужденных переселенцев работой и открываются новые рабочие места для них;
2. Осуществляется выплата соответствующих компенсаций и пособий по безработице вынужденным переселенцам, по определенным причинам потерявшим рабочие места.

В случае невозможности обеспечения вынужденных переселенцев работой, организуется привлечение их к временным и сезонным работам.

В районах компактного проживания вынужденных переселенцев за счет государственного и муниципального земельного фонда временно выделяются земельные участки, выдаются кредиты на льготных условиях, оказывается техническая и другая помощь для занятия сельским хозяйством [2, статьи 4, 6, 7]. Иными словами, проживающим в сельских районах вынужденным переселенцам в установленном законодательством порядке выделяются участки за счет государственных земель с целью временного пользования и аренды. Этот вопрос регулируется «Правилами выделения земельных участков вынужденным переселенцам для занятия сельским хозяйством», утвержденными постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 17 апреля 2000 года. В соответствии с этими Правилами, вынужденным переселенцам, размещенным в городах и районных центрах на территории соответствующих

районов, на основе очередности выдаются земельные участки, при использовании которыми на них распространяются льготы и привилегии в установленном законодательством порядке [13].

В соответствии с постоянно обновляемым за 1994-2016-ые гг. постановлением Кабинета Министров Азербайджанской Республики «О дополнительных мерах по социальной защите вынужденных переселенцев, работавших на финансируемых из бюджета предприятиях, организациях, по независящим от них причинам лишившихся рабочих мест и не обеспеченных работой», срок выдачи среднемесячной заработной платы продлен до 1 января 2017 года.

Указом Президента Азербайджанской Республики от 6 декабря 1999 года был создан Фонд Социального Развития вынужденных переселенцев Азербайджанской Республики и утвержден его Устав. Основная цель Фонда - выделить средства на осуществление мер, обеспечивающих улучшение жилищно-бытовых условий, открытие рабочих мест для вынужденных переселенцев, претворение в жизнь микропроектов по восстановлению социальной инфраструктуры, и обеспечить эффективное и целенаправленное использование этих средств.

Фонд проводит опросы, исследования и готовит конкретные предложения с целью улучшения жилищно-бытовых условий вынужденных переселенцев, создания для них рабочих мест, оказывает необходимую помощь специалистам, неправительственным организациям в подготовке и осуществлении микропроектов, способствует совершенствованию представленных проектов, организует их оценку и принятие, а так же выделяет средства для их осуществления [22]. Высшим органом управления Фондом, действующим как некоммерческая организация, является Наблюдательный Совет Фонда в составе представителей соответствующих государственных структур и международных организаций.

**Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в представленном направлении.** Таким образом, исследования показывают, что сформировавшаяся в соответствии с международными нормами законодательная система по социальной защите вынужденных переселенцев в Азербайджанской Республике, в том числе по обеспечению их занятости, открывает широкие

возможности для решения этих вопросов и свидетельствует о том, что они постоянно находятся в центре внимания государства. Можно положительно оценить работу, проделанную в рамках претворения в жизнь основной цели государственной политики в области обеспечения занятости вынужденных переселенцев, в том числе полного использования их потенциальных возможностей, усиления социальной защиты, повышения уровня жизни.

Однако, несмотря на то, что в рамках политики, осуществляемой в отношении вынужденных переселенцев, достигнут ряд успехов, это не может расцениваться как конечный итог претворяемых в жизнь социальных реформ. Для продолжения этих реформ считем целесообразным дальнейшее совершенствование законодательства, особенно в сфере занятости, профессиональной подготовки и повышения квалификации.

### *Литература*

1. Закон Азербайджанской Республики «О статусе беженцев и вынужденных переселенцев (лиц, перемещенных внутри страны)» // Сборник нормативно-правовых документов о беженцах и вынужденных переселенцах. – Борчалы, 2005. – 543 с.

2. Закон Азербайджанской Республики «О социальной защите вынужденных переселенцев и приравненных к ним лиц». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

3. Закон Азербайджанской Республики «О государственной пошлине» // «Азербайджан» от 28 декабря 2001 г. – №297.

4. Закон Азербайджанской Республики «О занятости» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

5. Налоговый Кодекс Азербайджанской Республики // «Азербайджан» от 1 сентября 2000 года. – №199.

6. Государственная Программа по улучшению жилищных условий и повышению занятости беженцев и вынужденных переселенцев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

7. Государственная Программа по решению проблем беженцев и вынужденных переселенцев // «Собрание законодательства Азербайджанской Республики» (31 сентября 1998 года, № 9, статья 582).



8. Государственная Программа сокращения бедности и устойчивого развития Азербайджанской Республики в 2008-2015-ые годы [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

9. Стратегия занятости Азербайджанской Республики (2006-2015-ые гг.). – Баку, Indigo, 2007. – 145 с.

10. Национальная Программа действий в сфере повышения эффективности защиты прав и свобод человека в Азербайджанской Республике [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

11. Правила предоставления статуса вынужденного переселенца и подтверждающего его удостоверения [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

12. Правила обеспечения вынужденных переселенцев единовременными и постоянными денежными пособиями, продовольственными и промышленными товарами [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

13. Правила выделения земельных участков вынужденным переселенцам для занятия сельским хозяйством [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

14. Правила установления квоты для граждан, особо нуждающихся в социальной защите и испытывающих трудности при трудоустройстве [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

15. План мероприятий по претворению в жизнь Государственной Программы сокращения бедности и устойчивого развития в Азербайджанской Республике (2011-2015-ые гг.). Дополнение 3 [Электронный ресурс] – Режим доступа: [/tadbirlar\\_plani.pdf. www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az/tadbirlar_plani.pdf)

16. Инструкция по распределению месячных пособий, выдаваемых из государственного бюджета вынужденным переселенцам на питание». [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

17. Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики «О мерах по улучшению условий жизни вынужденных переселенцев, занятых на финансируемых из бюджета предприятиях, организациях, и лишившихся работы по независящим от себя причинам». [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

18. Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики «Об освобождении от платы за учебу вынужденных переселенцев, получающих образование на платной основе в государственных высших и средних учебных заведениях [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

19. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики «Об освобождении от платы за учебу вынужденных переселенцев, получающих образование на платной основе в государственных высших и средних учебных заведениях [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

20. Указ Президента Азербайджанской Республики «Об обеспечении замены коммунальных, транспортных и других услуг на пособия» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.president.az/>

21. Мехбалиев С.С. Государственное регулирование рынка труда в странах СНГ. – Баку: «Тахсил» ППИ, 2003. – 290 с.

22. Фонд социального развития для ВПЛ Азербайджанской республики [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://sfdi.gov.az>

23. State committee of the republic of azerbaijan on deals of refugees and internally displaced persons [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/26.html](http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/26.html)

24. Азербайджанский Государственный комитет статистики [Электронный ресурс] – Режим доступа: [www.stat.gov.az](http://www.stat.gov.az).

1. Zakon Azerbaydzhanskoy Respublyky «O statuse bezhentsev y vynuzhdennykh pereselentsev (lyts, peremeshchennykh vnutry strany)» // Sbornyk normatyvno-pravovykh dokumentov o bezhentsakh y vynuzhdennykh pereselentsakh. – Borchaly, 2005. – 543 s.

2. Zakon Azerbaydzhanskoy Respublyky «O sotsyal'noy zashchite vynuzhdennykh pereselentsev y pryavnennykh k nym lyts». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>

3. Zakon Azerbaydzhanskoy Respublyky «O hosudarstvennoy poshlyne» // «Azerbaydzhан» ot 28 dekabrya 2001 h. – #297.

4. Zakon Azerbaydzhanskoy Respublyky «O zanyatosty» [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>

5. Nalohovy Kodeks Azerbaydzhanskoy Respublyky // «Azerbaydzhан» ot 1 sentyabrya 2000 hoda. – #199.

6. Hosudarstvennaya Prohramma po uluchshenyuu zhylyshchnykh uslovyu y povыshenyuu zanyatosty bezhentsev y vynuzhdennykh pereselentsev [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>
7. Hosudarstvennaya Prohramma po reshenyyu problem bezhentsev y vynuzhdennykh pereselentsev // «Sobranye zakonodatel'stva Azerbaydzhanskoy Respublyky» (31 sentyabrya 1998 hoda, # 9, stat'ya 582).
8. Hosudarstvennaya Prohramma sokrashchenyya bednosty y ustoychyvoho razvytyya Azerbaydzhanskoy Respublyky v 2008-2015-ыe hody [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>
9. Stratehyua zanyatosty Azerbaydzhanskoy Respublyky (2006-2015-ыe hh.). – Baku, Indigo, 2007. – 145 с.
10. Natsyonal'naya Prohramma deystvyu v sfere povыshenyya эffektyvnosty zashchyты prav y svobod cheloveka v Azerbaydzhanskoy Respublyke [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>
11. Pravyla predostavlenyya statusa vynuzhdennoho pereselentsa y podtverzhdayushcheho eho udostoverenyya [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)
12. Pravyla obespechenyya vynuzhdennykh pereselentsev edynovremennymu y postoyannymu denezhnymu posobyuyamu, prodovol'stvennymu y promыshlennymu tovaramy [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)
13. Pravyla vydelenyya zemel'nykh uchastkov vynuzhdennym pereselentsam dlya zanyatyua sel'skym khozyaystvom [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)
14. Pravyla ustanovlenyya kvoty dlya hrazhdan, osobo nuzhdayushchyhsya v sotsyal'noy zashchyte y uspyтыvayushchykh trudnosty pry trudoustroystve [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)
15. Plan meropryyatyy po pretvorenyyu v zhyzn' Hosudarstvennoy Prohrammy sokrashchenyya bednosty y ustoychyvoho razvytyya v Azerbaydzhanskoy Respublyke (2011-2015-ыe hh.). Dopolnenye 3 [Электронныи resurs] – Rezhym dostupa: [/tadbirlar\\_plani.pdf. www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az/tadbirlar_plani.pdf)
16. Ynstruktsyya po raspredelenyyu mesyachnykh posobyu, vydavaemykh yz hosudarstvennoho byudzheta vynuzhdennym

pereselentsam na pytanye». [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

17. Postanovlenye Kabineta Mynystrov Azerbaydzhanskoj Respublyky «O merakh po uluchshenyuu uslovyuu zhyzny vynuzhdennykh pereselentsev, zanyatykh na fynansyruemykh yz byudzheta predpnyatyyakh, orhanyzatsyyakh, y lyshyvshykh sya raboty po nezavysyashchym ot sebya prychnam». [www.refugees-idps-committee.gov.az](http://www.refugees-idps-committee.gov.az)

18. Postanovlenye Kabineta Mynystrov Azerbaydzhanskoj Respublyky «Ob osvobozhdenyy ot platy za uchebu vynuzhdennykh pereselentsev, poluchayushchykh obrazovanye na platnoy osnove v hosudarstvennykh vysshykh y srednykh uchebnykh zavedenyuyakh [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>

19. Rasporyazhenye Prezydenta Azerbaydzhanskoj Respublyky «Ob osvobozhdenyy ot platy za uchebu vynuzhdennykh pereselentsev, poluchayushchykh obrazovanye na platnoy osnove v hosudarstvennykh vysshykh y srednykh uchebnykh zavedenyuyakh [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>

20. Ukaz Prezydenta Azerbaydzhanskoj Respublyky «Ob obespechenyyu zameny kommunal'nykh, transportnykh y druhykh usluh na posobyuu» [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: <http://ru.president.az/>

21. Mekhbalyev S.S. Hosudarstvennoe rehulyrovanye rynka truda v stranakh SNH. – Baku: «Takh syl» PPU, 2003. – 290 s.

22. Fond sotsyal'noho razvytyya dlya VPL Azerbaydzhanskoj respublyky [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: <http://sfdi.gov.az>

23. State committee of the republic of azerbaijan on deals of refugees and internally displaced persons [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: [www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/26.html](http://www.refugees-idps-committee.gov.az/az/pages/26.html)

24. Azerbaydzhansky Hosudarstvennyy komitet statystyky [Электронны ресурсы] – Rezhym dostupa: [www.stat.gov.az](http://www.stat.gov.az).

**Рецензент:** *Матлаб Махмудов доктор философии,, зав.отделом «Проблемы рынка труда и занятости» НИУЦ по труду и социальным проблемам при Министерстве Труда и социальной защиты населения Азербайджанской Республики*

21.02.2017

**ПРОГНОЗУВАННЯ ОБСЯГУ НАДХОДЖЕНЬ ПОДАТКУ НА  
ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ  
УКРАЇНИ МЕТОДОМ КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО  
АНАЛІЗУ**

У статті здійснено прогнозування обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України на 2016-2017 рр. за допомогою економіко-математичних методів, а саме методу кореляційно-регресійного аналізу. Визначені фактори прямого впливу на обсяг надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету, а саме: фінансовий результат підприємств до оподаткування, кількість платників податку на прибуток та обсяг наданих пільг з податку на прибуток підприємств. За допомогою коефіцієнта кореляції встановлено щільність зв'язку між обсягом надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету та факторами прямого впливу на нього. На основі побудованої моделі запропоновані заходи, що забезпечать збільшення обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету у майбутньому.

**Ключові слова:** податок на прибуток підприємств, прогнозування обсягу надходжень у бюджет, коефіцієнт кореляції, регресійний аналіз.

*Хомутенко Алла, Бзова Юлія*

**ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ОБЪЕМА ПОСТУПЛЕНИЙ НАЛОГА  
НА ПРИБЫЛЬ ПРЕДПРИЯТИЙ В ГОСУДАРСТВЕННЫЙ  
БЮДЖЕТ УКРАИНЫ МЕТОДОМ КОРРЕЛЯЦИОННО-  
РЕГРЕССИОННОГО АНАЛИЗА**

В статье осуществлено прогнозирование объема поступлений налога на прибыль предприятий в Государственный бюджет Украины на 2016-2017 гг. с помощью экономико-математических методов, а именно метода корреляционно-регрессионного анализа. Определены факторы прямого влияния на объем поступлений налога на прибыль

предприятий в бюджет, а именно: финансовый результат предприятий до налогообложения, количество плательщиков налога на прибыль и объем предоставленных льгот по налогу на прибыль предприятий. С помощью коэффициента корреляции установлена теснота связи между объемом поступлений налога на прибыль предприятий в бюджет и факторами прямого воздействия на него. На основе построенной модели предложены пути, которые обеспечат увеличение объема поступлений налога на прибыль предприятий в бюджет в будущем.

**Ключевые слова:** налог на прибыль предприятий, прогнозирование объема поступлений в бюджет, коэффициент корреляции, регрессионный анализ.

*Khomutenko Alla, Bzova Yu.*

## **REVENUE FORECASTING CORPORATE INCOME TAX TO THE STATE BUDGET OF UKRAINE BY CORRELATION AND REGRESSION ANALYSIS**

This article deals with revenue forecast corporate income tax to the State Budget of Ukraine for 2016-2017 years using economic and mathematical methods such as the method of correlation and regression analysis. The factors of directly impact on revenues corporate income tax in the budget such as the financial results before taxes, the number of corporate income tax payers and the extent of benefits of corporate income tax were determined. Using the correlation coefficient the density of connection between the revenues corporate income tax in the budget and factors directly influence it was established. Based on the constructed model the measures which will provide the increase of revenue forecast corporate income tax to the budget in the future were proposed.

**Keywords:** corporate income tax, forecasting revenues in the budget, correlation coefficient, regression analysis.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** Податок на прибуток підприємств є одним з основних бюджетоутворюючих податків, тому прогнозування обсягу його надходжень до Державного бюджету України за нинішньої економічної ситуації в країні є основою для визначення ефективних моделей управління державним

бюджетом в частині податкових надходжень.

На сьогоднішньому етапі розвитку нашої держави основним мотивом економічної політики повинна бути орієнтація держави на зростання добробуту суспільства, активізацію підприємницької діяльності та підвищення інвестиційної привабливості країни. Саме тому своєчасність критичного аналізу факторів, що впливають на динаміку надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України є пріоритетним завданням бюджетно-податкової політики.

**Аналіз наукових публікацій з теми дослідження та виділення невирішених проблем.** Дослідження впливу фіскальної політики та моделювання податкових доходів бюджету, у світовій та вітчизняній практиці проводили такі вчені, як В. Л. Андрущенко, О. Бланшар, В. П. Вишневський, І. О. Власюк, Р. Гуд, А. Гупта, П. Еггервал, І. Г. Лук'яненко, Дж. Сарджент, Д. М. Серебрянський, О. О. Спиридонов та ін. Водночас, незважаючи на значний науковий доробок вказаних учених у дослідження механізмів функціонування податку на прибуток, умови сьогодення диктують необхідність трансформації структури податкової системи та постійного пошуку оптимальної фіскальної політики, зокрема щодо оподаткування прибутку підприємств, яка відповідала б рівню розвитку економічної системи, етапу накопичення прибутку, його розподілу та використання [1].

**Мета статті** полягає у прогнозуванні обсягу надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України на 2016-2017 рр. за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

**Виклад основного матеріалу.** З метою підвищення рівня достовірності здійснених прогнозів обсягу надходжень податок на прибуток підприємств до Державного бюджету України необхідно дослідити фактори, що здійснюють найбільший вплив на цю величину. Як відомо, на обсяг надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України впливає ряд факторів, які, залежно від рівня впливу, можна поділити на дві групи: фактори прямого та опосередкованого впливу. До факторів прямого впливу можна віднести: кількість платників податку на прибуток, фінансові результати підприємств до оподаткування, обсяг наданих пільг з податку на прибуток, втрати бюджету від надання пільг з податку на

прибуток, ставки податку на прибуток, рівень інфляції в країні тощо. А от обсяг капітальних інвестицій, обсяг коштів інвестованих у інноваційну діяльність, кількість впроваджених нових технологічних процесів на підприємствах, індекс цін виробників промислової продукції та ще багато інших факторів відносять до факторів опосередкованого впливу.

Зазначимо, що як прямі, так і непрямі фактори можуть здійснювати досить значний вплив на обсяг надходжень податку на прибуток до бюджету. Наприклад, такий фактор прямого впливу як фінансовий результат підприємств до оподаткування є об'єктом оподаткування податком на прибуток, а його грошове вираження – базою оподаткування. Чим більше підприємства отримують прибутку, тим більше податку з нього надійде у бюджет і навпаки. А за допомогою фактору непрямого впливу – капітальних інвестицій, підприємства мають змогу вкласти кошти в основний капітал, модернізувати своє обладнання, розширювати виробництво та завдяки цьому виробляти більш якісну і конкурентоспроможну продукцію за меншою собівартістю, що дозволить нарощувати обсяг продажу та отримувати більшу виручку від реалізації продукції, а отже й більший прибуток і, в кінцевому підсумку, більшу суму сплаченого до бюджету податку на прибуток.

У рамках даного дослідження за допомогою можливостей Excel побудуємо багатофакторну статистичну модель прогнозування обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України на 2016-2017 рр. в основу якої будуть закладені фактори прямого впливу на обсяг надходжень податку на прибуток, а саме: фінансовий результат підприємств до оподаткування, кількість платників податку на прибуток та обсяг наданих пільг з цього податку (табл. 1).

Наступним кроком у побудові багатофакторної моделі є встановлення щільності зв'язку між обсягом надходжень податку на прибуток до державного бюджету та зазначеними факторами, що дозволить нам зрозуміти чи правильно вони підібрані та який вони мають вплив на прогнозований показник. Для вирішення цього завдання скористаємося методом економічного прогнозування «кореляція».



Таблиця 1

Вихідні дані для побудови багатофакторної статистичної моделі прогнозування обсягу надходжень податку на прибуток підприємств (складено авторами за даними [2, 3])

| Роки | Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн. | Кількість платників податку на прибуток, тис. осіб | Обсяг наданих пільг з податку на прибуток підприємств, млн. грн. | Обсяг надходжень податку на прибуток, млн. грн. |
|------|--|--|--|---|
| 2010 | 56 356,00  | 456,3  | 26 991,14  | 39 969,21                                       |
| 2011 | 122 210,00                                       | 496,2  | 42 988,81  | 54 739,44                                       |
| 2012 | 101 884,70                                       | 506,4  | 20 309,06  | 55 349,75                                       |
| 2013 | 29 283,20  | 520,1  | 8 785,67   | 54 318,42                                       |
| 2014 | -523 587,00                                      | 504,3  | 7 247,00   | 39 941,95                                       |
| 2015 | -340 126,60                                      | 523,6  | 27 707,03  | 34 776,33                                       |

Відмітимо, що кореляція (від лат. *correlatio* – співвідношення) – це статистична залежність між випадковими величинами, що носить імовірнісний характер [4]. Таким чином коефіцієнт кореляції між показниками можна розрахувати за формулою 1:

$$Correl(x, y) = \frac{\sum (x - \bar{x}) \times (y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \times \sum (y - \bar{y})^2}}, \quad (1)$$

де  $x$  і  $y$  – вибіркові значення результуючого показника (масив 1) і вибіркові значення показника-фактора (масив 2).

Необхідно враховувати, що коефіцієнт кореляції набуває значення від  $-1$  до  $+1$ . Якщо коефіцієнт кореляції по модулю менше  $0,30$ , то зв'язок між ознаками слабкий; якщо від  $0,30$  до  $0,70$  – зв'язок помірний; якщо більше  $0,70$  – зв'язок сильний або щільний, а коли коефіцієнт кореляції рівний  $1$  – зв'язок функціональний [4].

З урахуванням зазначеного за допомогою інструменту «Кореляція» пакету Excel «Аналіз даних» розрахуємо коефіцієнти кореляції (табл. 2).

Таблиця 2

## Коефіцієнти парної кореляції

| Показники   | Обсяги надходжень податку на прибуток підприємств | Фінансовий результат до оподаткування | Кількість платників податку на прибуток | Сума пільг з податку на прибуток |
|---|---|---------------------------------------|---|----------------------------------|
| Обсяги надходжень податку на прибуток підприємств | 1   |                                       |   |                                  |
| Фінансовий результат до оподаткування             | 0,911294667                                       | 1                                     |   |                                  |
| Кількість платників податку на прибуток           | 0,922849981                                       | -0,344573577                          | 1                                       |                                  |
| Сума пільг з податку на прибуток                  | 0,154304393                                       | 0,431789667                           | 0,720743188                             | 1                                |

Як свідчать дані таблиці 2 коефіцієнт кореляції між обсягом надходжень податку на прибуток підприємств та фінансовим результатом до оподаткування і кількістю платників податку на прибуток складає 0,91 та 0,92 відповідно. Отже, між даними факторами існує сильний зв'язок. А ось між обсягом надходжень податку на прибуток та обсягом наданих пільг з даного податку коефіцієнт кореляції складає 0,15, що свідчить про слабкий зв'язок між даними факторами. Достовірно сказати, чому саме вийшов такий коефіцієнт неможливо, але можемо зробити припущення, що зменшення обсягу наданих пільг не мало великого позитивного впливу на обсяг надходжень податку на прибуток у бюджет через поглиблення економічної кризи у країні й тому обсяг надходжень даного податку не зріс, а навпаки зменшився приблизно в 1,4 рази. Але на нашу думку, обсяг наданих пільг з податку на прибуток все ж таки має значний вплив на надходження податку до бюджету, адже чим більше надається пільг, тим менше у бюджет буде надходити коштів від даного податку. Саме тому, доцільно здійснити прогнозування обсягу надходжень податку на прибуток до бюджету з урахуванням обсягу наданих пільг з даного податку.

Таким чином, дослідивши щільність зв'язку між обсягом надходжень податку на прибуток та факторами прямого впливу на нього, побудуємо регресійну модель обсягу надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України у 2016-2017 рр.

Припустимо, що обсяг надходжень податку на прибуток буде виражений наступним рівнянням 2:

$$ППП_t = f(F_1; F_2; F_3)_t + \sigma_t, \quad (2)$$

де  $ППП_t$  – обсяг надходжень податку на прибуток у наступному періоді (у 2016-2017 рр.);

$f(F_1; F_2; F_3)_t$  – функція від величини фінансового результату до оподаткування, кількості платників податку на прибуток та обсягу наданих пільг з податку на прибуток у наступному періоді (у 2016-2017 рр.);

$\sigma_t$  – випадкова помилка між фактичними значеннями і значеннями, які розраховані за моделлю в періоді  $t$ .

Для побудови моделі скористаємось інструментом «Регресія» пакету Excel «Аналіз даних». Регресійна статистика (табл. 3) свідчить про досить тісний зв'язок між вихідними даними та регресійною моделлю, адже основні показники регресійної статистики є позитивними та приблизно дорівнюють 1: множинний R – 0,996, R-квадрат – 0,992, нормований R-квадрат – 0,969. Такі результати свідчать про адекватність моделі та правильний вибір факторів.

Таблиця 3

Регресійна статистика

| Показники            | Значення    |
|----------------------|-------------|
| Множинний R          | 0,996164133 |
| R-квадрат            | 0,99234298  |
| Нормований R-квадрат | 0,96937192  |
| Стандартна похибка   | 1703,542565 |
| Спостереження        | 5           |

Для того, щоб представити рівняння залежності обсягу надходжень податку на прибуток підприємств у 2016 р. від величини фінансового результату до оподаткування, кількості платників податку на прибуток та обсягу наданих пільг з даного податку, необхідно розглянути результати дисперсійного аналізу (табл. 4).

Таблиця 4

Дисперсійний аналіз фінансового результату до оподаткування, ставки податку на прибуток та обсягу наданих пільг з податку на прибуток

| Показники                                      | Коефіцієнти   | Стандартна похибка | t-статистика | P-значення | Нижні 95%      | Верхні 95% |
|--|---------------|--------------------|--------------|------------|----------------|------------|
| Y-перетин                                      | 200385,23     | 41729,209          | 4,8020       | 0,1307     | -<br>329834,64 | 730605,1   |
| Фінансовий результат до оподаткування (F1)     | 0,0334        | 0,0032             | 10,2924      | 0,0616     | -0,0078        | 0,0747     |
| Кількість платників податку на прибуток (F2)   | -<br>279,8626 | 80,9297            | -3,4581      | 0,1792     | -<br>1308,1716 | 748,4464   |
| Обсяг наданих пільг з податку на прибуток (F3) | -0,2669       | 0,0675             | -3,9547      | 0,1577     | -1,1246        | 0,5907     |

З таблиці 4 видно, що необхідні нам коефіцієнти для побудови багатофакторної моделі становлять: Y-перетин – 200385,23, F1 – 0,03, F2 – -279,86 та F3 – -0,27.

Отже, в результаті регресійного аналізу можемо представити рівняння (3) залежності обсягу надходжень податку на прибуток підприємств у 2016-2017 рр. від величини фінансового результату до оподаткування, кількості платників податку на прибуток та обсягу наданих пільг з податку на прибуток, яке має вигляд:

$$III_{i,t} = 200385,23 + 0,03 \times (F_1)_{i,t} - 279,86 \times (F_2)_{i,t} - 0,27 \times (F_3)_{i,t} , (3)$$

де  $ППП_t$  – обсяг надходжень податку на прибуток у наступному періоді (у 2016-2017 рр.);

$(F_1)_t$  – обсяг фінансового результату до оподаткування, у наступному періоді (у 2016-2017 рр.);

$(F_2)_t$  – кількість платників податку на прибуток у наступному періоді (у 2016-2017 рр.);

$(F_3)_t$  – обсяг наданих пільг з податку на прибуток у наступному періоді (у 2016-2017 рр.)

Рівняння 3 є багатофакторною моделлю залежності обсягу надходжень податку на прибуток підприємств у 2016-2017 рр. від величини фінансового результату до оподаткування, кількості платників податку на прибуток та обсягу наданих пільг з податку на прибуток у 2016-2017 рр.

Для того, щоб отримати прогнозоване значення обсягу надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України у 2016-2017 рр. спрогнозуємо значення величини фінансового результату до оподаткування, кількості платників податку на прибуток та обсягу наданих пільг з податку на прибуток у 2016-2017 рр. за допомогою вбудованої в Ексел функції «Тенденція» (табл. 5).

Таблиця 5

Визначення прогнозного значення факторів прямого впливу на обсяг надходжень податку на прибуток до бюджету у 2016-2017 рр. (складено авторами за даними [2, 3])

| Роки | Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн. | Кількість платників податку на прибуток, тис. осіб | Обсяг наданих пільг з податку на прибуток підприємств, млн. грн. |
|------|--|--|--|
| 1    | 2  | 3  | 4  |
| 2010 | 56 356,00  | 456,3  | 26 991,14  |
| 2011 | 122 210,00                                       | 496,2  | 42 988,81  |
| 2012 | 101 884,70                                       | 506,4  | 20 309,06  |
| 2013 | 29 283,20  | 520,1  | 8 785,67   |
| 2014 | -523 587,00                                      | 504,3  | 7 247,00   |

Продовж. табл. 5

| 1           | 2                  | 3            | 4                |
|-------------|--------------------|--------------|------------------|
| 2015        | -340 126,60        | 523,6        | 27 707,03        |
| <u>2016</u> | <u>-305 236,50</u> | <u>538,6</u> | <u>10 821,18</u> |
| <u>2017</u> | <u>-123 176,32</u> | <u>549,3</u> | <u>7 530,63</u>  |

Наступним кроком у прогнозуванні обсягу надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України у 2016 р. є підстановка у рівняння 3 отриманих прогнозних значень факторів впливу:

$$III_{2016} = 200385,23 + 0,03 \times (-305236,50) - 279,86 \times 538,6 - 0,27 \times 10821,18 = 37537,82$$

Таким чином, проведений аналіз показав, що якщо у 2016 р. збитковість українських підприємств зменшиться і становитиме - 305236,50 млн. грн., обсяг наданих пільг з податку на прибуток також зменшиться та складе 10821,18 млн. грн., а кількість платників податку на прибуток навпаки зросте до 538,6 тис. осіб, то обсяг надходжень податку на прибуток підприємств до Державного бюджету України у 2016 р. становитиме 37537,82 млн. грн., що є позитивною тенденцією у порівнянні із обсягом надходжень в минулі роки.

Аналогічно отримані прогнозні значення факторів впливу на обсяг надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України у 2017 р. підставимо у рівняння 3:

$$III_{2017} = 200385,23 + 0,03 \times (-123176,32) - 279,86 \times 549,3 - 0,27 \times 7530,63 = 40929,57$$

Отже, якщо у 2017 р. збитковість українських підприємств у порівнянні з минулими роками також зменшиться та становитиме - 123176,32 млн. грн., обсяг наданих пільг з податку на прибуток у порівнянні з минулими роками ще більше зменшиться і складе 7530,63 млн. грн., а кількість платників податку на прибуток знову зросте до 549,3 тис. осіб, а, то обсяг надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України у 2017 році становитиме 40929,57 млн. гривень.

**Висновки і пропозиції.** За результатами проведеного прогнозування за допомогою багатofакторної статистичної моделі ми дійшли висновку, що для забезпечення збільшення обсягу надходжень податку на прибуток підприємств до бюджету в Україні необхідно здійснити наступні заходи:

1) подолати кризу українського бізнесу, шляхом стимулювання підприємницької діяльності, послаблення податкового навантаження на підприємства, залученням інвестицій. Такі заходи допоможуть українським підприємствам поступово подолати збитковість та наростити прибуток;

2) створити всі необхідні умови для ведення бізнесу та його розвитку для платників, що перебувають на загальній системі оподаткування, шляхом пониження фіскального тиску та підвищення регулюючого потенціалу та таким чином заохотити до реєстрації на загальній системі більшу кількість платників;

3) зменшити обсяг наданих пільг з податку на прибуток, шляхом зміни діючої системи пільг. Пільги повинні мати цільовий інвестиційний характер, а не сприяти ухиленню від сплати податку. Зміна системи пільг у бік цільового інвестування дозволить підприємствам розвивати свою діяльність та збільшити обсяг надходжень податку на прибуток до бюджету.

Вважаємо, що практичне впровадження зазначених заходів у комплексі дозволить не лише підвищити фіскальний потенціал податку на прибуток підприємств, а й посилити його регулюючу роль.

### *Література*

1. Сидорович М. Я. Особливості моделювання надходжень податку на прибуток підприємств на сучасному етапі розвитку фінансової системи України [Електронний ресурс] / М. Я. Сидорович // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Екон. науки. – 2010. – Т. 107. – С. 78-85. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/naukma/Econ/2010\\_107/14\\_sydorovych\\_mja.pdf](http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Econ/2010_107/14_sydorovych_mja.pdf)

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>

4. Черевата Р. Ю. Прогнозування надходжень податку на прибуток підприємств методом кореляційно-регресійного аналізу [Електронний ресурс] / Р. Ю. Черевата // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2014. – Вип. 11(1). – С. 298-306. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof\\_2014\\_11\(1\)\\_\\_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2014_11(1)__40)

1. Sydorovych M.Ya. (2010), “Features of modeling of enterprise profit tax revenues on the contemporary stage of development of financial system of Ukraine”, *Naukovi zapysky*, [Online], vol. 107, available at: [http://www.nbuv.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/naukma/Econ/2010\\_107/14\\_sydorovych\\_mja.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Econ/2010_107/14_sydorovych_mja.pdf) (Accessed 16 December 2016).

2. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 16 December 2016).

3. The official website of the State Fiscal Service of Ukraine (2016), available at: <http://sfs.gov.ua/> (Accessed 16 December 2016).

4. Cherevata R. Yu. (2014), “Revenue forecasting corporate income tax by correlation and regression analysis”, *Ekonomichni nauky*, [Online], vol. 1, no. 11, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof\\_2014\\_11\(1\)\\_\\_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2014_11(1)__40) (Accessed 16 December 2016).

**Рецензент:** Волохова І.С., д.е.н., доцент, зав. кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

14.01.2017



## **ТЕОРІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ: ЗНАЧЕННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ЛІДЕРСТВА**

В статті розглянуто роль освіти як чинника забезпечення інтелектуального лідерства та теоретичні підходи до розуміння освіти як суспільного блага. Проведено ретроспективний аналіз поглядів на освіту в контексті досягнення лідерських позицій національними економіками. Виокремлено фактори забезпечення інтелектуального лідерства, серед яких система освіти визначена як провідна. Систематизовано погляди науковців на роль освіти у формуванні національного багатства, розглянуто моделі визначення ваги інтелектуального ресурсу.

**Ключові слова:** освіта, система освіти, вища освіта, лідерство, інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал.

*Цимбал Людмила*

## **ТЕОРИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ЗНАЧЕНИЕ В ООБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЛИДЕРСТВА**

В статье рассмотрена роль образования как фактора обеспечения интеллектуального лидерства и теоретические подходы к пониманию образования как общественного блага. Проведен ретроспективный анализ взглядов на образование в контексте достижения лидерских позиций национальними економіками. Выделены факторы обеспечения интеллектуального лидерства, среди которых система образования определена как ведущая. Систематизированы взгляды ученых на роль образования в формировании национального богатства, рассмотрены модели определения веса интеллектуального ресурса.

**Ключевые слова:** образование, система образования, высшее образование, лидерство, интеллектуальные ресурсы, интеллектуальный капитал.

## **THEORIES OF DEVELOPMENT OF EDUCATION: IN ENSURING THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS LEADERSHIP**

In the article the role of education as a factor in providing intellectual leadership and theoretical approaches to the understanding of education as a public good. A retrospective analysis of views on education in the context of achieving the leadership position of national economies. Thesis there is determined factors providing intellectual leadership, including the education system is defined as leading. Systematized scientific views on the role of education in shaping national wealth, the model weights are considered intellectual property.

**Keywords:** education, education system, higher education, leadership, intellectual resources, intellectual capital.

**Постановка проблеми.** Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, передбачають посилення уваги до соціальної сфери, особливо до вищої та професійно-технічної освіти. Важлива роль вищої освіти в розвитку суспільства на сучасному етапі не викликає заперечень і є визначальною. Особливої уваги заслуговують знання людини, які змінюють свою роль і стають основним засобом виробництва в епоху становлення суспільства знань. Основним завданням застосування знань стає не їх відтворення, а вміння їх творчого застосування, адаптації до швидких змін та нових умов функціонування. Саме це стає причиною активного реформування сфери освіти в усьому світі.

Освіта відіграє ключову роль у формуванні інтелектуального потенціалу нації та, як наслідок, просування національної економіки на глобальній арені. Лідерство країн може проявлятися в різних формах і на різних рівнях. Так, в літературі знаходимо форми лідерства залежно від сфери реалізації, суб'єкта та ін. В попередніх роботах нами визначалися рівні лідерства та форми його економічного прояву: індивідуальний, організаційний, національний, міжнародний, глобальний [9].

В основі лідерства досить часто лежить використання різного роду ресурсів. Розвиток суспільства майже на всіх етапах ґрунтувався

на наявності чи відсутності природних ресурсів. Експорт природних ресурсів у необробленому вигляді стає передумовою формування національного доходу ресурсом забезпечених держав. Системи та технології обробки ресурсів є причиною багатства країн, малозабезпечених ресурсами. Технології збереження, економії ресурсів та їх заміни стають основними конкурентними перевагами в сучасному світі. Виснаження ресурсів, їх надзвичайно висока вартість формують необхідність пошуку нових форм їх застосування, та, що особливо актуально, пошуку альтернативних джерел походження цих ресурсів. Це спричиняє розвиток технологій і передбачає наявність значного масиву інформації. Інформація та можливість її практичного застосування стає необхідним підґрунтям розвитку. Саме освіта, як основна сфера продукування інформації, стає в цьому випадку основою забезпечення економічного розвитку суспільства та обґрунтування лідерських позицій.

Таким чином, причиною зміни ролі знань в сучасному суспільстві стає формування нової суспільної парадигми та прискорення науково-технічного прогресу. За таких умов змінюється попит на людські ресурси та суттєво збільшується попит на висококваліфіковану робочу силу, яка здатна забезпечувати не тільки фізичне виконання робіт, але і інтелектуальні функції.

**Мета** статті полягає у визначенні ролі освіти як передумови досягнення інтелектуального лідерства.

**Ступінь дослідження проблеми.** Осмислення ролі освіти для забезпечення національного багатства є ідеєю великої кількості наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Так, зростання національної економіки та роль освіти досліджувалися в працях Е.Денісона, Дж.Манківа, Д.Ромера, Д.Вейла, А.Сміта, Г.Беккера та ін. Сутність інтелектуального капіталу та його формування в рамках системи освіти висвітлювалися в роботах Ю.Полунєєва, О.Грішнєвої, І.Каленюк, В.Кременя, І.Радіонової. Проте малодослідженим залишається питання забезпечення інтелектуального лідерства та роль освіти в цьому процесі.

**Виклад основного матеріалу.** Зміна суспільної парадигми в сучасних умовах господарювання приводить до необхідності напрацювання нових механізмів взаємодії між елементами національних економік та міжнародних взаємовідносин.

Домінуючою тенденцією розвитку на початку третього тисячоліття стає глобалізація, що виражається через посилення залежності між економіками та зростання ролі інформатизації економічних взаємовідносин. Швидкість економічних процесів, зміна структури виробництва призводять до необхідності нового теоретичного осмислення передумов розвитку національної економіки та її лідерства на глобальному ринку.

В сучасному світі освіта сприймається не просто як частина соціальної сфери, а в якості важливої складової частини економічної системи суспільства, стратегічного і ефективного інструменту розв'язання соціально-економічних проблем суспільства, важливого фактору створення валового національного продукту країни. Метою освітянської діяльності є не просто надання якісних освітніх послуг, а і формування стратегічних підвалин економічного прогресу: формування і використання висококваліфікованих людських ресурсів та економічного розвитку суспільства за рахунок активізації наукових досліджень та впровадження їх у виробництво. Ефективне функціонування освітньої системи виступає необхідним чинником суспільного прогресу. В підтвердження цього можна привести висловлювання А. Маршала, що економічна вигода від використання одного великого промислового відкриття достатня для покриття витрат на освіту цілого міста.

Саме від освіти залежить рівень розвитку суспільства та забезпечення довгострокового стійкого розвитку країни. Від формування наукового потенціалу залежить можливість країни формувати національну конкурентоспроможність. Сучасні економічні процеси проходять на новій, технологічній основі з урахуванням зростання вимог до освіти в сфері формування людського капіталу. На систему вищої освіти покладається завдання не тільки надати знання, уміння і навички, які необхідні для виконання виробничих завдань, а і в умовах науково-технічного прогресу до якості робочої сили, уміння аналізувати інформацію, творчо осмислювати та професійно використовувати отримані знання. Інноваційні процеси в економіці потребують постійного оновлення знань та обґрунтування обраних методів роботи з метою збільшення цілеспрямованості та ефективності роботи. Саме не рівень освіти, а уміння ефективно використовувати накопичений освітній потенціал стає вимогою

сьогодення до працівників та системи вищої освіти.

Значення освіти у формуванні економіки знань було визначено у розвинених країнах майже 20 років тому. Так, ще у 1998 році у Великобританії була розроблена програма «Building the Knowledge Driven Economy» (Формування економіки знань), основною метою якої було визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності в умовах зростання ролі інформаційних технологій та поширення знань.

В науковій літературі вже давно актуальною є проблема дослідження рівня впливу освіти та вищої освіти, зокрема, на рівень та темпи росту національної економіки (Е.Денісон [1], В. Брокбенк, Д. Парсон та інші).

Так, наприклад, Е. Денісон розраховував, що за період із 1970 року по 1985 рік за рахунок освіти щорічне економічне зростання ФРН підвищилось на 2%, Японії – на 3,3%, Нідерландів – 5%, Франції – 6%, Італії – 7%, Великобританії – 12%, а для Аргентини зростання відбулося аж на 16,5%. [2].

Окрім цього, дослідженнями науковців визначено прямо пропорційну залежність між економічним розвитком країни та якісним станом капіталу, як людського, так і фізичного [3].

При цьому думка про виключне значення трудових навичок у формуванні національного доходу була висловлена ще в XVII столітті У.Петті [14]. Ця ідея набуває розвитку в працях А. Сміта, який включив до основного капіталу суспільства знання та кваліфікацію [19].

На початку XX століття серед науковців поширюється думка, що набуті людиною здібності до праці варто розглядати як капітал в людській формі. Такі відомі економісти як Ж.Б. Сей, Н.Сеніор, Дж. Міль, І. Фішер під людським капіталом розуміють і здатність виконувати роботу, і її інтелектуальну складову, тобто сукупність знань та навиків, які дають можливість виконувати певну роботу та забезпечують певний рівень доходу. Згідно з цією думкою час і праця, вкладені в освіту, можуть розглядатися як певного роду інвестиції.

Роль освіти в формуванні людського капіталу важко переоцінити. Людський капітал, в свою чергу є необхідною передумовою функціонування суспільства знань та забезпечення інтелектуального лідерства. Ці питання знайшли своє відображення в

роботах Дж. Мінцера, Т.У. Шульца, Г.Беккера в 50-60-х роках ХХ століття. Вплив рівня освіти на національну економіку на макрорівні виражається в моделях Т.У.Шульца, Е.Денісона.

Капіталовкладення в освіту вже давно розглядаються як інвестиції в людський капітал, які можуть приносити вигоду. Ще Адамом Смітом був зроблений висновок, що витрати на освіту людини можна розглядати подібно до вкладень в речовий капітал, як інвестиції у майбутнє. Проте рівень фінансування освіти в різних країнах суттєво відрізняється [4].

На початку 60-х Т.Шульц висловлював думку, що для слаборозвинених країн витрати на освіту та сільське господарство набагато важливіші та ефективніші, ніж витрати на розвиток промисловості, будівництво заводів та машин. На його думку «інвестиції в людину підвищують не тільки рівень результативності праці, але і економічну цінність його часу» [20]. Вже на початку 70-х Т.Шульц доводить, що здатність використовувати інформацію для економічного зростання обумовлена рівнем освіти населення. Згідно з його моделями на накопичення людського фактору використовується  $\frac{3}{4}$  загальної величини виробленої продукції, тоді як більш ранні теорії відтворення передбачали лише  $\frac{1}{2}$  частину.

Моделі, які відображають вплив освіти на економічний добробут розроблені великою кількістю науковців. Так, вплив зростання якості робочої сили на економічне зростання відображається в моделях Денісона, Шульца, Беккера, Лукаса та ін.

Одним із перших науковців, які розраховували економічну ефективність освіти був Г.Беккер. Згідно з його розрахунками віддача від вкладень в освіту знаходиться на рівні 12-14% річного прибутку. Ці розрахунки були зроблені на основі врахування доходів які отримані завдяки вищій освіті та безпосередніх витрат і втрачених заробітків. В своїх роботах Г. Беккер визначив принципи теорії інвестицій в людський капітал та розвиток людини [6, С.94]. При цьому Беккер визначав необхідність інвестування в самоосвіту. Такі самоінвестиції покликані компенсувати недостатність державного фінансування освіти. Роберт Лукас в своїй моделі розділяв економіку на два сектори: виробництво товарів та формування людського капіталу.

Розвиток теорії людського капіталу як основи формування економіки знань, яка в свою чергу є основою постіндустріального суспільства знайшли своє відображення і в ХХІ столітті. Це було обґрунтовано в роботах М. Кастельса, П.Дракера, Д.Белла, Е.Тоффлера та ін. [12, С.40].

На сучасному етапі поширеною є думка, що підвищення рівня освіти впливає на економічне зростання та національну економіку не тільки напряму, але і опосередковано – через зростання ефективності та результативності науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Це може ставати передумовою науково-технологічного лідерства, яке є формою прояву інтелектуалізації економічної діяльності. Цим певною мірою можна пояснити збільшення глобальних диспропорцій розвитку між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. В основі економіки розвинених країн лежить наукомістке виробництво, яке стає і пріоритетним напрямом розвитку і результатом інтелектуальної діяльності.

При цьому існують системи оцінки впливу людського та фізичного капіталів на рівень доходу на душу населення. Так, в розширеній моделі Солоу, яка була розроблена для визначення капіталу як інвестиційного ресурсу було визначено що ступінь впливу на дохід на душу населення для різних груп країн різний. За підрахунками деяких дослідників працівники з вищою освітою створюють близько 56% внутрішнього валового продукту [7].

У Доповіді Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) «Карта 2001 – до економіки знань» визначено рейтинг країн за рівнем інвестицій в інтелектуальний капітал [15]. До першої десятки увійшли країни, у ВВП яких переважають наукоємні види економічної діяльності – США, Швейцарія, Ірландія, Нідерланди, Угорщина, Канада, Бельгія, Великобританія, Південна Корея.

За даними Світового Банку зростання доданої вартості в наукоємних галузях більшості країн ОЕСР за останні 10-15 років в середньому знаходиться на рівні 3%, при цьому темпи загального економічного зростання знаходилися на рівні 2,3%. Таким чином можна говорити про випереджаючий розвиток наукоємних галузей в країнах з розвинутою економікою. Так, частка цих галузей в сукупній доданій вартості країн збільшилася: в Німеччині з 51% до 60%, у Великобританії відповідно з 45% до 51%, а у Фінляндії – з 34% до 42% [16].

При цьому набуває поширення думка, що в освітньому процесі не повинна бути задіяна виключно молодь, а це стає процесом всього життя. Це в свою чергу призводить до збільшення витрат на освіту. Так, в США, частка витрат на освіту у ВВП за третину століття подвоїлась. В абсолютних показниках вона перевищує витрати на оборону [21, С.14].

Визначальну роль освіти підтверджують також дослідження новозеландських вчених, які стверджують, що на економічне зростання впливають видатки на освіту і досягнення в освіті, а недостатнє фінансування сфери освіти є однією із основних причин відставання розвитку найбідніших країн. При цьому вони визначали, що якість освіти вимірюється рівнем підготовки викладачів, їх заробітної плати та співвідношенням кількості учнів на одного учителя і це, в свою чергу, впливає на рівень майбутніх доходів того, хто навчається. Одним із важливих чинників конкурентоспроможності працівників на ринку праці було визначено необхідність навчання впродовж всього життя. А також визначено вплив міграції людського капіталу на розвиток регіонів, зокрема його відплив може призвести до тривалого занепаду країни еміграції та виникнення економічної кризи. При цьому рівень міграції людського капіталу визначається рівнем попиту на нього, тобто мігрує з місць, де він не користується попитом в місця його концентрації [5].

Дослідження науковців підтверджують пряму залежність між якісним станом людського та фізичного капіталів та розвитком економіки, що характерно для високорозвинених країн [3].

Аналізуючи праці науковців щодо суті та функцій людського капіталу можна виокремити два основні напрями досліджень. Якщо ранні праці та дослідження орієнтувалися на загальне значення освіти для розвитку суспільства, то пізніші дослідження значну увагу приділяються не тільки освіті в загальному значенні, а визначають її вплив на рівень національного доходу. Таким чином можемо говорити про зростання ролі вищої освіти в сучасному суспільстві. Умови функціонування ринку на сучасному етапі розвитку суспільства визначають за необхідне постійне підвищення рівня освіченості населення та продукування не тільки знань у загальному розумінні, а і їх генерацію, нове осмислення, пошук нових форм і методів застосування і реалізації. Ця думка знаходить підтвердження у



функціонуванні економік розвинених країн через фінансування та державні видатки на утримання системи освіти. Аналіз державних фінансів вказує на зміну структури витрат в інформаційній економіці. Державні видатки можна розділити на дві групи: до першої відносимо видатки на силові структури і державне управління, друга – включає в себе видатки на освіту, культуру, охорону здоров'я. Саме в розвинених країнах співвідношення першої та другої групи видатків становить 1:6 [13, С.33].

Проблеми функціонування системи вищої освіти повинні стати першочерговими для вирішення при формування державної стратегії довгострокового розвитку.

Згідно з дослідженнями, людський капітал впливає на зростання економіки через позитивні зовнішні ефекти та екстерналії, а не через підвищення продуктивності праці. До таких позитивних зовнішніх ефектів відносимо поширення знань у всій економіці та формування умов для поширення і використання новітніх прогресивних технологій [17, С.26-27, С.30].

Проте, можливість таких ефектів була передбачена. Ще Е.Денісон вважав тільки наявність освіти не виключним фактором для зростання рівня доходів. В своїх працях він зазначав, що лише 60% різниці в заробітках людей залежить від рівня освіти, а 40% визначаються здібностями людини застосовувати набуті знання та навички [2].

Значення освіти для забезпечення розвитку економіки та її лідерських позицій важко переоцінити і в наш час. Сучасні науковці визначають знання і науку як найбільш впливовий чинник розвитку (Р.Лукас, П.Ромер, Г.Манків, Д.Ромер, Д.Уейл, Д.Скрім). Думки науковців сходяться на тому, що основною тенденцією буде надлишок ресурсів, а не їх дефіцит, проте роль чинників виробництва буде зменшуватися. Основну увагу вони звертають на орієнтацію на людські ресурси та їх знання [11].

Таким чином в першу чергу змінюється роль людини в процесі суспільного відтворення та економічного зростання. Диспозиція чинників виробництва формується в рамках переходу до нової моделі економічного зростання, яка ґрунтується на асиметриях.

З одного боку накопичується дефіцит ресурсів, а з іншого – існує їх надлишок. Так, енергетичні, продовольчі, матеріальні ресурси

загалом мають вичерпний характер, в той же час людські ресурси мають тенденцію до збільшення, змінюється також їх якісна характеристика.

Досягнення лідерських позицій можливе лише за умови забезпечення передумов розвитку інтелектуального капіталу. При цьому успішні економіки використовують як власний потенціал, так і інтелектуальний капітал інших країн. Це потребує уніфікації вимог до вищої освіти, перехід до єдиного стандарту навчання, який би дав можливість зарахування дипломів про підготовку фахівців у різних країнах світу. Окрім того, відбуваються процеси формування глобального освітнього середовища і ринку освітніх послуг. На думку науковців глобалізація є досить складним процесом для реалізації у сфері вищої освіти. Так, у працях віце-канцлера Кенсінгтонського університету П. Скотта зазначено, що глобалізація стає найбільшим викликом для історії існування та функціонування вищої школи [18, С.3]. На думку П.Скотта особливо актуальними питаннями в процесі глобалізації стають поширення культур, стандартизація навчання (спричинена поширенням та розвитком інформаційно-комунікативних технологій, появою глобальних наукових досліджень та дослідницьких мереж), обмеження бюджетних можливостей розвинених країн.

Подібної думки притримується Д. Деланті, який зазначає, що в нових умовах вищі навчальні заклади повинні знайти нові форми роботи, щоб забезпечити свою «конвертованість» [8]. Проте, він притримується думки, що університет по своїй суті вже став глобальною структурою, яка реалізує свої можливості в тристоронніх взаємостосунках із урядовими установами, багатонаціональними корпораціями та науково-дослідними практичними організаціями.

Глобалізація вищої освіти на думку В. Кременя пов'язана із «вступом людства на перетині тисячоліть до нового типу цивілізації, опануванням нового способу мислення й різновидом прогресу» [10]. У зв'язку з цим виключної пріоритетності набувають «наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта, як сфера, що олюднює знання».

Окрім глобалізаційних процесів нові вимоги до освіти висувуються в результаті бурхливого розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Сьогодні, без використання комп'ютерної техніки, мережі Інтернет неможливий активний розвиток освіти і,

особливо, її перехід на новий якісний рівень. Використання інформаційно-комунікативних технологій дає можливість максимально швидко оновлювати інформацію та, відповідно, знання. В результаті цього висувуються нові вимоги до знань та умінь, які виносять на перше місце не скільки їх наявність, стільки уміння їх творчого осмислення та застосування. Всі ці вимоги та зміни в системі освіти спричиняють підвищення її ролі та, відповідно, зміну форм функціонування системи освіти, яка з одного боку вимагає посилення індивідуалізації навчання, а з іншого – набуває все більше масового характеру.

Таким чином, роль вищої освіти у формуванні нового суспільства та у забезпеченні конкурентоспроможності національної економіки неопіненна. Глобальне лідерство визначається і ставленням держави до власної системи освіти. Тільки держави, які віддають належне пріоритетності освіти та, відповідно, формують підґрунтя для фінансового забезпечення системи освіти мають можливість забезпечувати конкурентні позиції в сучасному світі.

### *Література*

1. Accounting for Slower Economic Growth: United States in the 1970's by Edward F. Denison (Hardcover - May 1980)
2. Denison E. The Sources of economic Growth in the United States and the Alternatives before us. – N.Y. 1962. – С. 69-70
3. Mankiv G., Romer D., Weil D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. – P.419
4. Wilson T., Skinner A.S. Essays on Adam Smith. – Oxford University Press. – 1975. – P.662
5. The Knowledge Economy, a Submission to the New Zealand Government by the Minister for Information Technology's IT Advisory Group. August 1999.
6. Беккер Г. Человеческое поведение: экономический поход. – М.: ГУВШЭ. – 2003. – 672с.
7. Бескид Й. Фінансовий механізм вищої школи в умовах ринку // Фінанси України. – 2003. – №8. – С.103-106
8. Деланти Д. Новые модели университетов. [Электронный ресурс]. – режим доступа: <http://socio.tamp.ru/1.htm>

9. Каленюк І.С., Цимбал Л.І. Форми прояву інтелектуального лідерства // Економіка України -- №3. – 2016. – С.29-41

10. Кремень В. Філософія освіти ХХІ ст. // Персонал. – 2003. – № 1. – С. 8-13.

11. Макбурни Г. Глобализация: новая парадигма политики высшего образования // Высшее образование в Европе. – Т. XXVI. – 2001. – №1. – С.46-55 [Электронный ресурс]. – режим доступа: [technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc](http://technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc)

12. Матюшок В.М. Современные тенденции информатизации и экономическое развитие / Под ред.. В.М.Матюшка. – М.: Изд-во РУДН, 2006.

13. Осадчая И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства // МЭиМО. – 2009. – №5. – С.31-42.

14. Петти У. Экономические и статистические работы. – М. – 1940. – 342с.

15. Полунєєв Ю. Agnitio est prosperitas: від економіки товару до економіки знання // Дзеркало тижня. – 2005. – №19.

16. Проект Концепції відкритого проекту «Стратегія розвитку в Україні інформаційного суспільства та суспільства, що ґрунтується на знаннях» Всеукраїнської громадської організації «Українська Федерація Інформатики». / [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.ufi.org.ua/proj\\_conc.html](http://www.ufi.org.ua/proj_conc.html)

17. Радіонова І. Економічне зростання з участю людського капіталу // Економіка України. – 2009. – №1. – С.19-30.

18. Скотт П. Глобализация и университет // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3–8.

19. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. – ЭКСМПО. – 2007. – 960с.

20. Управление человеческими ресурсами / под ред.. М.Пула, М.Уорнера. – СПб: Питер – 2002

21. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса. Учебное пособие. – М.: Изд-во «Права человека». – 2008. – 636 с.

1. Accounting for Slower Economic Growth: United States in the 1970's by Edward F. Denison (Hardcover - May 1980)

2. Denison E. The Sources of economic Growth in the United

States and the Alternatives before us. – N.Y. 1962. – C. 69-70

3. Mankiv G., Romer D., Weil D. A Contribution to the Empirics of Economic Growth. – P.419

4. T. Wilson and A.S.Skinner. Essays on Adam Smith. – Oxford University Press. – 1975. – P.662

5. The Knowledge Economy, a Submission to the New Zealand Government by the Minister for Information Technology's IT Advisory Group. August 1999.

6. Bekker H. Chelovecheskoe povedenye: ekonomychesky pokhod. – M.: HUVShЭ. – 2003. – 672 s.

7. Beskyd Y. Finansovy mekhanizm vyshchoyi shkoly v umovakh rynku // Finansy Ukrayiny. – 2003. – #8. – S.103-106

8. Delanty D. Новые modely unyversytetov. [Электронны resurs]. – rezhym dostupa: <http://socio.tamp.ru/1.htm>

9. Kalenyuk I.S., Tsymbal L.I. Formy proyavu intelektual'noho liderstva // Ekonomika Ukrayiny -- #3. – 2016. – S.29-41

10. Kremen' V. Filosofiya osvity XXI st. // Personal. – 2003. – # 1. – S. 8-13.

11. Makburny H. Hlobalyzatsyya: novaya paradyhma polytyky vyssheho obrazovanyya // Vysshee obrazovanye v Evrope. – T. XXVI. – 2001. – #1. – S.46-55 [Электронны resurs]. – rezhym dostupa: [technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc](http://technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc)

12. Matyushok V.M. Sovremennyye tendentsyy ynformatyzatsyy y ekonomycheskoe razvytye / Pod red.. V.M.Matyushka. – M.: Yzd-vo RUDN, 2006.

13. Osadchaya Y. Postyndustrial'naya ekonomyka: menyaet'sya ly rol' hosudarstva // МЭМО. – 2009. – #5. – S.31-42.

14. Petty U. Ekonomycheskiye y statystycheskiye raboty. – M. – 1940. – 342 s.

15. Polunyeyev Yu. Agnitio est prosperitas: vid ekonomiky tovaru do ekonomiky znannya // Dzerkalo tyzhnya. – 2005. – #19.

16. Proekt Kontseptsiyi vidkrytoho proektu «Stratehiya rozvytku v Ukrayini informatsynoho suspil'stva ta suspil'stva, shcho gruntuyet'sya na znannyakh» Vseukrayins'koyi hromads'koyi orhanizatsiyi «Ukrayins'ka Federatsiya Informatyky». / [Elektronny resurs] – Rezhym dostupu: [http://www.ufi.org.ua/proj\\_conc.html](http://www.ufi.org.ua/proj_conc.html)

17. Radionova I. Ekonomichne zrostannya z uchastyu lyuds'koho kapitalu // *Ekonomika Ukrayiny*. – 2009. – #1. – S.19-30.
18. Skott P. Hlobalyzatsyya y unyversytet // *VVSh «Alma Mater»*. – 2000. – # 4. – S. 3–8.
19. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychnakh bohat'stva narodov. – M. – ЭКСМРО. – 2007. – 960s.
20. Upravlyenye chelovecheskymy resursamy / pod red.. M.Pula, M.Uornera. – SPb: Pyter – 2002
21. Chelovecheskoe razvytye: novoe yzmerenye sotsyal'no-ekonomycheskoho prohressa. Uchebnoe posobyе. – M.: Yzd-vo «Prava cheloveka». – 2008. – 636 s.
6. Bekker H. Chelovecheskoe povedenye: ekonomycheskyy pokhod. – M.: HUVShЭ. – 2003. – 672s.
7. Beskyd Y. Finansovy mekhanizm vyshchoyi shkoly v umovakh rynku // *Finansy Ukrayiny*. – 2003. – #8. – S.103-106
8. Delanty D. Новые modely unyversytetov. [Электронны resurs]. – rezhy m dostupa: <http://socio.tamp.ru/1.htm>
9. Kalenyuk I.S., Tsymbal L.I. Formy proyavu intelektual'noho liderstva // *Ekonomika Ukrayiny* -- #3. – 2016. – S.29-41
10. Kremen' V. Filosofiya osvity XXI st. // *Personal*. – 2003. – # 1. – S. 8-13.
11. Makburny H. Hlobalyzatsyya: novaya paradyhma polytyky vyssheho obrazovanyya // *Vыsshee obrazovanye v Evrope*. – T. XXVI. – 2001. – #1. – S.46-55 [Электронны resurs]. – rezhy m dostupa: [technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc](http://technical.bmstu.ru/istoch/reforma/glob.doc)
12. Matyushok V.M. Sovremennyye tendentsyy ynformatyzatsyy y ekonomycheskoe razvytye / Pod red.. V.M.Matyushka. – M.: Yzd-vo RUDN, 2006.
13. Osadchaya Y. Postyndustrial'naya ekonomyka: menyaet'sya ly rol' hosudarstva // *МЭуМО*. – 2009. – #5. – S.31-42.
14. Petty U. Экономыcheskye y statystycheskye raboty. – M. – 1940. – 342s.
15. Polunyeyev Yu. Agnitio est prosperitas: vid ekonomiky tovaru do ekonomiky znannya // *Dzerkalo tyzhnya*. – 2005. – #19.
16. Proekt Kontseptsiyi vidkrytoho proektu «Stratehiya rozvytku v Ukrayini informatsiynoho suspil'stva ta suspil'stva, shcho gruntuyet'sya na

znannyakh» Vseukrayins'koyi hromads'koyi orhanizatsiyi «Ukrayins'ka Federatsiya Informatyky». / [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [http://www.ufi.org.ua/proj\\_conc.html](http://www.ufi.org.ua/proj_conc.html)

17. Radionova I. Ekonomichne zrostannya z uchastyu lyuds'koho kapitalu // Ekonomika Ukrayiny. – 2009. – #1. – S.19-30.

18. Skott P. Hlobalyzatsyya y unyversytet // VVSh «Alma Mater». – 2000. – # 4. – S. 3–8.

19. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychnakh bohat'stva narodov. – M. – ЭКСМРО. – 2007. – 960s.

20. Upravlenye chelovecheskymy resursamy / pod red.. M.Pula, M.Uornera. – SPb: Pyter – 2002

21. Chelovecheskoe razvytye: novoe yzmerenye sotsyal'no-ekonomycheskoho prohressa. Uchebnoe posobyе. – M.: Yzd-vo «Prava cheloveka». – 2008. – 636 s.

*Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

24.02.2017

УДК 332.1

*Чебан Роман, Гейко Людмила*

## **КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНІВ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ**

У статті розглянуті різні підходи до визначення поняття конкурентоспроможності регіонів та можливі методи оцінки економічної конкурентоспроможності регіону за різними методологіями. Проведено аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених на суть міжрегіональної конкуренції, досліджено різницю між конкурентоздатністю та конкурентними перевагами, проведено дослідження факторного та інтегрального підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів.

**Ключові слова:** регіон, конкурентоспроможність, конкурентні

переваги, чинники конкурентоспроможності регіонів, методи оцінки конкурентоспроможності, розвиток регіонів.

*Чебан Роман, Гейко Людмила*

## **КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ РЕГИОНОВ И МЕТОДЫ ЕЁ ОЦЕНКИ**

В статье рассмотрены различные подходы к определению понятия конкурентоспособности регионов и возможные методы оценки экономической конкурентоспособности региона по разным методологиям. Проведен анализ взглядов отечественных и зарубежных учёных на суть межрегиональной конкуренции, исследовано различие между конкурентоспособностью и конкурентными преимуществами, проведено исследование факторного и интегрального подходов к оценке конкурентоспособности регионов.

**Ключевые слова:** регион, конкурентоспособность, конкурентные преимущества, факторы конкурентоспособности регионов, методы оценки конкуренции, развитие регионов.

*Cheban Roman, Geiko Liudmyla*

## **COMPETITIVENESS OF REGIONS AND METHODS OF ITS EVALUATION**

This article discusses various approaches to the definition of regional competitiveness and possible methods of assessing the economic competitiveness of the region on different methodologies. The author analyzes the work of domestic and foreign scientists and their views on the nature of inter-regional competition, making conclusions about the difference between competitiveness and competitive advantages that evaluates factor and integrated approaches to assessing competitiveness of regions.

**Keywords:** region, competitive advantages, factors of regional competitiveness, methods of advantages of competitiveness, development of the region.



**Постановка проблеми.** Процеси глобалізації формують відповідні імперативи конкурентоспроможної економіки, що, в свою чергу, суттєво привертають увагу не тільки до міжнародного аспекту конкуренції, а й до конкуренції регіонів всередині країни. Процеси, що відбуваються, істотно змінюють роль окремих регіонів в національній та світовій економіках. Вони як самостійні соціально-економічні системи поступово набувають значення не тільки в рамках національної економіки, а й в світових конкурентних процесах. Відповідно, в цих умовах конкурентоспроможність економіки країни, значною мірою обумовлена неоднорідністю економічного простору і взаємодією регіональних економік. Значення конкурентоспроможності регіонів істотно зростає в умовах історично сформованої спеціалізації регіональних економік, наявних можливостей використання їх природно-ресурсного потенціалу та переваг географічного розташування для зовнішньоекономічного співробітництва [2, с. 96-107].

Особливе значення конкурентоспроможність регіонів набуває на тлі тривалої системної кризи і загальної стагнації економіки. В таких умовах дослідження методів оцінки конкурентоспроможності регіонів є актуальним.

**Аналіз останніх досліджень.** Наукове осмислення проблеми конкурентоспроможності регіону здійснюється у вітчизняній економічній науці в умовах найскладніших трансформаційних процесів, коли відбувається руйнування старих відносин, перетворення деяких із них в інші відносини шляхом придбання нового змісту і виникнення абсолютно нових економічних відносин, що не існували в колишній економіці. При цьому особливу роль в науковому знанні грає категорія «конкурентоспроможність регіону». Йдеться саме про конкурентоспроможність, а не про участь регіону в реальній конкуренції. Питанню конкурентоспроможності регіонів та її оцінці присвячені наукові статті український та зарубіжних вчених Аксьонової І.В., Захарченко С.В., Ковальської Л.Л., Кузьміна О.Є., Серова І.А. Тарасова О.О, Фатхутдінова Р.А. та інш. Але проблема остається не вирішеною до кінця і потребує подальших досліджень.

**Мета статті.** Конкурентоспроможність регіону проявляється в його здатності стабільно виробляти конкурентоспроможні товари і послуги, можливості забезпечити збереження та підвищення рівня

життя населення. Досягнути цього можливо при використанні існуючих конкурентних переваг регіону та розвитку нових. У сучасних умовах розвитку України увагу до себе притягують економіки окремих регіонів та їх конкурентоспроможність. Але методологія вивчення конкурентоспроможності регіону, умови її формування та інші проблеми, пов'язані з цим економічним явищем, далекі від їх вирішення. З огляду на це метою статті є дослідження змісту конкурентоспроможності регіону та методів її оцінки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Регіональну конкурентоспроможність можливо визначити, як здатність території виробляти продукцію і надавати послуги, які відповідають вимогам зарубіжних ринків, і одночасно підтримувати високий і стабільний рівень доходів населення. У більш широкому визначенні регіональна конкурентоспроможність - це можливість регіонів забезпечувати порівняно високі доходи і рівень зайнятості населення в умовах міжнародної конкуренції. Іншими словами, щоб регіон був конкурентоспроможним, дуже важливо забезпечити кількість і якість робочих місць.

Необхідність забезпечення високої конкурентоспроможності регіонів обумовлена наступними обставинами :

а) включенням механізму ринкової конкуренції, що розділив регіони за їх конкурентними перевагами і недоліками;

б) виявилася різна адаптація до ринку регіонів з різною структурою економіки та різним менталітетом населення і влади;

в) значно ослабла регулююча роль держави, що призвело до скорочення державних інвестицій в регіональний розвиток, скасування більшості регіональних економічних і соціальних компенсаторів;

г) стала позначатися фактична нерівність різних регіонів України в економічних відносинах із столицею [1, с.146-162].

Конкурентоспроможність регіону – це здатність економіки регіону адаптуватися та успішно передбачати загрози та ризики зовнішнього та внутрішнього характеру шляхом створення нових економічних можливостей за допомогою використання стійких конкурентних переваг регіону, можливість визначати його роль і місце в економічному просторі країни та на світовому ринку товарів і послуг, тобто це є здатність регіону випереджати інші регіони за

окремими соціально-економічними показниками.

До базових ознак конкурентоспроможності відносяться наявність у регіону розвиненої системи продуктивних сил, що включає в себе природні багатства (розвідані, використовувані), науковий потенціал, рівень застосування досягнень технічного прогресу на підприємствах регіону, що створює загальний рівень технологічного забезпечення господарювання в певному регіоні, ступінь освітнього рівня жителів певної території та ін.

Конкурентоспроможність регіону необхідно відрізнити від конкурентних переваг, хоча останні в деякій мірі визначають конкурентний потенціал, але не тотожні поняттю конкурентоспроможності регіону. При цьому конкурентні переваги розглядаються як географічні, кліматичні, природні особливості певного регіону, як його закріплена багаторічними процесами роль в природному і технологічному поділі праці країни.

Чинники, що забезпечують конкурентоспроможність регіону – це система господарювання в ньому: ефективність управління економікою, швидкість і простота протікання економічних процесів, в тому числі фінансових, товарних та інших. До цих же ознак відноситься весь процес формування і здійснення господарського механізму, який включає в себе не тільки суто економічні складові, а й політичне оформлення та соціальні характеристики.

Облік чинників конкурентоспроможності регіону при розробці та використанні на практиці управлінських, господарських, політичних та інших рішень, спрямованих на забезпечення конкурентної позиції регіону, повинен крім усього передбачати їх аналіз з точки зору впливу на готовність конкурентних переваг регіону до реалізації. Це необхідно для своєчасного і адекватного пристосування до змін, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі регіону на основі відбору і посилення впливу «потрібних» чинників на активізацію регіональних конкурентних переваг. При цьому в залежності від характеру зміни конкурентного середовища може виникнути потреба в активізації тих чи інших реальних конкурентних переваг, а також у створенні умов для перетворення потенційних переваг в реальні і на цій основі забезпечення конкурентоспроможності регіону. У зв'язку з цими особливостями забезпечення конкурентоспроможності регіону в

класифікації нами передбачені групи факторів, концентруючи реальні конкурентні переваги та потенційні конкурентні чинники регіону. Вплив різних факторів може викликати появу простого ефекту (наприклад, субсидування або інше інвестування, збільшення виробничої потужності, реконструкція підприємства, - можуть виступати фактором збільшення економічної потужності галузі, територіального комплексу регіону) або більш складних ефектів, в тому числі синергетичних ефектів.

Сукупний ефект від взаємного комбінованого впливу двох або декількох факторів може перевершити простий сумарний ефект від впливу кожного окремого фактора. На цій основі виникає синергетичний, додатковий ефект зростання (зниження) конкурентоспроможності регіону. При цьому виникають умови для виходу конкурентоспроможності на якісно новий рівень. На основі представленої класифікації може здійснюватися побудова методик факторного аналізу конкурентоспроможності регіону.

Стабільний та плинний розвиток регіональної економіки має пряму залежність від наявності відповідного наукового, кадрового, технічного, а також соціально-економічного потенціалу, тому що це визначає привабливість регіону для інвестицій у реконструкції існуючих виробництв та розміщення нових, а тим самим - для створення додаткових робочих місць. У свою чергу, зростання рівня зайнятості населення визначає його соціально-економічне благополуччя та поліпшення фінансово-бюджетного стану регіону.

У ринковому просторі країни приплив капіталу визначається переважно перспективами регіону та його конкурентними можливостями, а не залежить від централізовано прийнятих галузевих рішень. Кожен регіон має можливість оцінити свої конкурентні позиції з метою сприяння залученню регіону до здійснення програм територіальної організації і розміщення продуктивних сил. Підприємницький капітал має перевагу спрямовуватися в ті райони, а також сфери діяльності, де присутні кращі можливості для розміщення конкурентоспроможного виробництва і організації прибуткового бізнесу.

Існують факторний та інтегральний підходи до оцінки відносної конкурентоспроможності регіонів. Інтегральна оцінка переважно базується на оцінці основних показників регіонів, що

відображають його економічний розвиток (інноваційна та інвестиційна діяльність регіону, розвиток ринків), природно-екологічний потенціал (площа регіону, викиди забруднюючих речовин в атмосферу, наявність природних ресурсів), демографічне становище (чисельність населення, середній вік населення, рівень зайнятості, середня заробітна платня) та інші аспекти.

Вчені-економісти Ю. В. Сімачова, С. Н. Смірнова, А.А. Чулок, Л.С. Засімова зазначають, що методами оцінювання конкурентоспроможності регіону в залежності від особливостей цілей оцінки можуть бути обрані як інтегральні, так і часткові показники конкурентоздатності. Згідно з методикою вищезазначених вчених, для інтегральної оцінки конкурентоздатності регіону потрібно розрахувати два зведені індекси, такі як:

а) індекс інституційного розвитку регіона (інвестиційний клімат, підприємницький клімат, рівень освіченості трудових ресурсів, туристична привабливість регіону, рівень розвитку інфраструктури, ресурсна забезпеченість).

б) індекс конкурентоспроможності підприємства (інвестиційна активність підприємств, інноваційна активність підприємств, фінансовий стан підприємства, диверсифікація галузей регіону, корпоративний розвиток);

На думку Ковальської Л.Л. [4], здійснювати оцінювання конкурентоспроможності регіону можливо за допомогою трьохрівневого комплексного підходу, що складається з розрахунку трьох груп показників:

а) конкурентні переваги регіону (стан людських, природних, фінансових та інвестиційних ресурсів)

б) рівень соціального розвитку (стан і рівень охорони здоров'я населення; загальний розвиток соціального середовища; матеріальний добробут населення; добробут, умови та рівень життя населення, фінансування людського капіталу; рівень освіти населення; екологічний стан; розвиток ринку праці; демографічна ситуація)

в) рівень зовнішньоекономічної активності та відкритості регіону (рівень покриття експортом імпорту, частка імпорту у валовому регіональному продукті, частка експорту у валовому регіональному продукті, загальна відкритість економіки регіону)

Тарасова О.О. вважає, що оцінка конкурентоспроможності

регіону може здійснюватися за допомогою використання спеціального комплексного інтегрального підходу до оцінки конкурентоздатності регіону, який в цілому спирається на сім груп показників: наявність й ефективність використання ресурсів регіону; інноваційний рівень розвитку регіону; рівень життя населення; рівень інвестиційної привабливості регіону; наявність новітніх основних засобів; споживання окремих видів енергетичних матеріалів; розвиток малих підприємств [5, с.53].

Методика оцінки конкурентоздатності Тарасової О.О. складається з трьох основних етапів, а саме: розрахунку сіми груп показників, визначення інтегрального показника окремо за кожним регіоном та віднесення регіонів до однієї з чотирьох груп [5, с.55]. З точки зору вченої показник регіональної конкурентоздатності є комплексним показником, що поєднує три рівні конкурентоздатності: мікрорівень, мезорівень та макрорівень.

Захарченко С.В. пропонує здійснювати дослідження конкурентоспроможності господарства регіонів та чинників її зростання на 5-х станах [6, с.55] :

а) аналіз управління процесами контролю і підвищення конкурентоспроможності регіонів;

б) оцінка конкурентних позицій регіонів на макрорегіональному, міжнародному та національному ринках;

в) оцінка потенціалу конкурентоспроможності міст обласного підпорядкування та адміністративних районів;

г) аналіз регіональних чинників конкурентоспроможності регіонів;

д) визначення рівня розвитку структури господарства регіонів, зокрема промисловості.

У дослідженнях Ушвицького Л.І. та Парахіної В.Н. [7, с. 15-21] йдеться про підхід, заснований на трудовому потенціалі. Вчені вважають, що головним суб'єктом регіону є населення, а регіон являє собою середовище, де населення може реалізувати свої економічні інтереси та задовольняє свої особисті потреби. Науковці розробили систему показників конкурентоздатності, що представлена основними трьома групами:

а) рівень життя населення;

б) інвестиційна привабливість регіону.

в) ефективність функціонування господарського механізму регіону.

На базі вищезазначених показників визначається інтегральний рівень конкурентоспроможності регіону. Дослідження свідчить, що використання запропонованої Ушвіцким Л.І. та Парахінім В.Н. методики розрахунку інтегрального коефіцієнта конкурентоспроможності регіону дозволяє достовірно оцінити рівень конкурентоспроможності регіону і визначити пріоритетні напрямки по розробці під егідою держави програм підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Вчені Аксьонова І.В. та Серова І.А. пропонують розраховувати конкурентоспроможність регіонів за допомогою інтегрального показника, що розраховується на базі системи економічних індикаторів та характеризує економічні, соціальні, демографічні, екологічні та інші процеси регіону та мають ряд критеріїв, тобто допустимих значень, перевищення яких загрожує конкурентоспроможності та економічній безпеці регіону [8, с.59-61].

Фатхутдинов Р. А. пропонує оцінювати конкурентоздатність регіону комплексно, як суму конкурентоспроможності показників соціально-економічного розвитку з урахуванням їх значущості [9, с.504.] З точки зору Фатхутдинова Р.А. системність полягає у тому, що кінцевою метою регіональної діяльності є підвищення якості та рівня життя населення та регіон з одного боку є підсистемою більш високого рівня, а з іншого – глобальною системою для підсистем, що входять в неї.

Філобокова Л.Ю. у [10] пропонує використання комплексного показника, на основі якого буде здійснюватися оцінка рівня конкурентоспроможності регіону. Показник сформовано із сукупності декількох агрегованих показників, що разом можуть відображати певні аспекти потенційних можливостей усієї соціально-економічної системи загалом. Запропонована система локальних показників вимірювання зовнішньої конкурентоспроможності регіону складається, на його погляд, з наступних груп показників [10]:

- а) показники рівнів інноваційної мобільності регіонів;
- б) показники потенціалу та економічної активності регіону;
- в) економіко-фінансовий розвиток регіону;
- г) природно-екологічний потенціал регіону;

д) ресурсний потенціал регіону.

Внутрішню конкурентоспроможність соціально-економічної системи регіону Філобокова Л.Ю. пропонує оцінювати за допомогою показників потенціалу регіональної мобільності, показників рівнів інвестиційної привабливості регіону та іміджу регіону [10].

Кузьмін О.Є. вважає, що конкурентоспроможність регіону визначається конкурентоспроможністю товарів і організацій в ньому [11, с.86]. Оскільки регіон є підсистемою системи вищого рівня – країни, його конкурентоспроможність та ефективність функціонування буде залежати від якості та інтенсивності впливу на нього з боку системи (країни). Для оцінювання конкурентоспроможності регіону вчений пропонує таку формулу [11, с.88]:

$$K_{кр} = \sum_{i=1}^n b_i K_i \quad (1)$$

$$K_i = \frac{П_{кр}}{П_n} \quad (2)$$

де  $b_i$  – показник значення вагомості  $i$ -го чинника конкурентоспроможності;

$K_i$  – конкурентоспроможність  $i$ -го чинника;

$П_{кр}$  – абсолютне значення  $i$ -го чинника;

$П_n$  – нормативне значення (краще у світі чи планове)  $i$ -го чинника.

Отже, Кузьмін О.Є. в основу методики закладає значення того чи іншого чинника. Чинники можуть здійснювати позитивний чи негативний вплив на забезпечення конкурентоспроможності регіону, дозволяють визначити рівень кореляції між конкурентоспроможностями регіонів. Однак оцінювання цього впливу не дає змоги визначити рівень конкурентоспроможності регіону та не дозволяє кількісно його оцінити, що зменшує цінність даного методичного підходу.

Безугла В. вважає, що одним із основних показників формування виробничого капіталу у регіоні та рівня його конкурентоспроможності є валова додана вартість, створена в регіоні в розрахунку на одну особу [12, с.64-68]. Виходячи з цього,



розрахунковий індекс конкурентоспроможності регіону можна отримати з відношення його власної валової доданої вартості у розрахунку на одну особу до валової доданої вартості у розрахунку на одну особу в Україні, тобто:

$$I_1 = \frac{ВДВ_p}{ВДВ_y}, \quad (3)$$

де  $I$  – індекс конкурентоспроможності регіону;

$ВДВ_p$  – валова додана вартість у розрахунку на одну особу в регіоні;

$ВДВ_y$  – валова додана вартість у розрахунку на одну особу в Україні.

Для інтегрального аналізу конкурентоспроможності регіону потрібно обрати групи оцінювальних показників. Наприклад, виробничий потенціал, соціально-демографічний потенціал, інвестиційний потенціал, підприємницький потенціал, фінансовий потенціал, природно-ресурсний потенціал.

Для кожної групи обираються найбільш важливі показники та проводиться ранжирування регіонів за усіма показниками обраних груп показників. Після цього для окремого регіону розраховуються інтегральні показники по групах оцінювальних показників:

$$I_r = \sqrt{R_{r1}^2 + R_{r2}^2 + \dots + R_{rm}^2}, \quad (4)$$

де  $r$  – група показників;

$m$  – кількість показників у групі;

$I_r$  – інтегральний показник по групі показників  $r$ ;

$R_{r1,r2\dots rm}$  – рангове значення кожного показника  $m$  у групі оцінювальних показників  $r$  серед усіх оцінюваних регіонів.

Розраховані інтегральні показники по кожній групі узагальнюються в єдиному інтегральному показнику для конкретного регіону, який і визначить його конкурентоздатність. Для цього використовується формула (5):

$$I_i = \sqrt{I_{r1}^2 + I_{r2}^2 + \dots + I_{rk}^2}, \quad (5)$$

де  $i$  – номер (назва) регіону;  
 $k$  – кількість обраних груп оцінювальних показників;  
 $I_i$  – інтегральний показник конкурентоздатності регіону  $i$ ;  
 $I_{r1,r2,\dots,rk}$  – інтегральні показники по обраним групам оцінюваних показників.

Після цього проводиться порівняння регіональних інтегральних показників. Регіони за найменшими інтегральними показниками матимуть найбільшу конкурентоспроможність.

Розглянуті наукові підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону та наведені методики мають спільні риси, а саме: використовують запропоновані авторами групи ключових показників, які деталізуються в системі різнопланових показників. Найбільш часто використовуються наступні групи показників: показники рівня життя населення, показники інвестиційної привабливості регіону, система показників економічного потенціалу регіону, система показників регіональної ефективності, система показників конкурентних переваг. Наявність різних підходів до вибору показників оцінки конкурентоспроможності регіонів визначається, передусім, різними цілями, що їх ставили перед собою різні автори. Проте автори наведених методик спільні в своїй думці і пропонують визначати інтегральний показник, який порівнюється з визначеними критеріями чи допустимими значеннями.

**Висновки.** Конкурентоспроможність регіону обумовлюється його здатністю забезпечити високий рівень життя населення та потужностями виробництва продукції.

Дослідження конкурентоспроможності регіону і її формування як особливого економічного явища практично тільки починається в економічній науці. Більшість авторів, які вивчають конкурентні процеси регіонів або їх складових частин, лише формують підходи до розуміння цього складного явища. Однак вже зараз ясно, що конкурентоспроможність може розглядатися тільки на основі розуміння конкурентного потенціалу певного регіону, соціальних і політичних передумов, господарського облаштування даного регіону.

Головним аспектом для оцінки конкурентоспроможності регіону є адекватний вибір показників для розрахунку інтегрального показника. Основними характеристиками їх повинні бути порівнянність і уніфікованість, тобто дані показники мають бути загально використовувані та загально обчислювальні незалежно від виду діяльності суб'єкта господарювання чи регіону його розташування. Вихідною базою для відбору оцінювальних показників, на нашу думку, можуть бути щорічні статистичні збірники

### *Література*

1. Смирнов В.В. К вопросу повышения конкурентоспособности региона в условиях нестабильной экономики / В.В. Смирнов // Аудит и финансовый анализ. – 2008. – № 2. – С. 146-162
2. Сидорова Н.И. Возможности использования налоговых инструментов для регулирования регионального развития / Н.И. Сидорова // Проблемы прогнозирования. – 2003. – № 1. – С. 96-107
3. Завьялов, П. С. Проблемы международной конкурентоспособности товаропроизводителей / П. С. Завьялов // Маркетинг. – 1996. – № 5. – С. 21-32
4. Ковальська Л.Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів держави [Електроний ресурс] – Режим доступу:  
[http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc\\_Gum/En/RE/2008\\_5\\_2/index.html](http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_2/index.html)
5. Тарасова О.О. Інтегральні оцінки визначення конкурентоспроможності регіону / О.О. Тарасова // Прометей. Регіональний зб. наук, праць з економіки. Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 3. – Донецьк, 2006. – С. 52-55
6. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність регіонів та чинники її зростання (па прикладі Вінницької області) / С. В. Захарченко // Економічні науки : зб. наук. пр. Луцьк, нац. техн. ун-ту; серія : Регіональна економіка. – Луцьк: ЛНТУ, 2008. – Вип. 5(17). – С. 49-59
7. Ушвицкий Л.И. Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние / Л.И. Ушвицкий, В.Н. Парахипа // Сб. науч. трудов СевКавГТУ. Серия

«Экономика». – 2005. – № 1. – С. 15-21.

8. Аксьонова І.В., Серова І.А. Визначення конкурентоспроможності регіону та система показників її оцінки / І. В. Аксьонова, І.А. Серова // Бізнесінформ. – 2011. – №7. – С. 59-61

9. Фатхутдинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность : учеб. / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика». – 2005. – 504 с.

10. Филобокова Л.Ю. Комплексная оценка конкурентоспособности региона / Л.Ю. Филобокова // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2011. – №2 (26)

11. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Підручник. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 86 с.

12. Безугла В.О. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 64-68

1. Smyrnov, V.V. К вопросу повышения конкурентоспособности региона в условиях нестабильной экономики / V. V. Smyrnov // Аудит у фінансовий аналіз. – 2008. – № 2. – С. 146–162.

2. Sydorova, N. Y. Vozmozhnosti yspolzovaniya nalohovikh ynstrumentov dlya rehulyrovaniya rehionalnogo razvytiya / N. Y. Sydorova // Problemi prohnozyrovaniya. – 2003. – № 1. – С. 96–107.

3. Zavyalov, P. S. Problemi mezhdunarodnoy konkurentosposobnosti tovaroproyzvoditeley / P.S. Zav'yalov // Marketynh. – 1996. – № 5. – С. 21–32.

4. Kovalska L. L. Metodychni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti rehioniv derzhavy [Elektronnyy resurs] / L.L. Kovalska – Rezhym dostupu: [http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc\\_Gum/En/RE/2008\\_5\\_2/index.html](http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_2/index.html).

5. Tarasova O. O. Intehralni otsinky vyznachennya konkurentospromozhnosti rehionu / O.O. Tarasova // Prometey. Rehionalnyy zb. nauk, prats z ekonomiky. Donetskyy ekonomiko-humanitarnyy instytut MON Ukrayiny; Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen' NAN Ukrayiny. - Vyp. 3. - Donetsk, 2006. – С. 52-55

6. Zakharchenko S. V. Konkurentospromozhnist rehioniv ta chynnyky yiyi zrostannya (na prykladi Vinnytskoyi oblasti) / S. V.

Zakharchenko // Ekonomichni nauky : zb. nauk. pr. Lutsk, nats. tekhn. un-tu; seriya : Rehionalna ekonomika. – Lutsk: LNTU, 2008. – Vyp. 5(17). – S. 49-59

7 Ushvytskyy L.Y. Konkurentosposobnost rehyona kak novaya realyya: sushchnost, metodi otsenky, sovremennoe sostoyanye / L.Y. Ushvytskyy, V.N. Parakhypa // Sb. nauch. trudov SevKavHTU. Seryya «Ekonomyka». – 2005. – № 1. – S. 15—21

8. Aks'onova I.V., Serova I.A. Vyznachennya konkurentospromozhnosti rehionu ta systema pokaznykiv yiyi otsinky / I.V. Aks'onova, I.A. Serova // Bizpesinform. – 2011. – № 7. – S. 59-61

9. Fatkhutdynov R.A. Stratehicheskaya konkurentosposobnost : ucheb. / R.A. Fatkhutdynov. – M. : ZAO «Yzdatelstvo «Ekonomyka». – 2005. – 504 s.

10. Fylobokova L.Yu. Kompleksnaya otsenka konkurentosposobnosti rehyona / L.Yu. Fylobokova // Rehyonalnaya ekonomyka y upravlenye: elektronniy nauchniy zhurnal, 2011. –2 (26)

11. Kuzmin O.Ye., Horbal N.I. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu pidpryyemstva: Pidruchnyk. – Lviv: Kompakt-LV, 2005. – 86 s.

12. Bezuhla V.O. Analiz konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrayiny // Rehionalna ekonomika. – 2004. – № 4. – S. 64–68.

**Рецензент:** Балджи М. Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

29.11.2016

## **ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ**

У роботі надане визначення оборотних активів та управління ними. Визначений ряд проблем, пов'язаних з недостатньою увагою до управління оборотними активами. Проаналізовані існуючі підходи науковців до структурних елементів управління оборотними активами. А саме окреслені функції, принципи та методи управління оборотними активами, визначені завдання, політика та система управління оборотними активами. Охарактеризовані стратегії управління оборотними активами з оцінкою їх практичного застосування. Визначені етапи процесу управління оборотними активами. Автор узагальнюючи теоретичні нароби науковців доходить висновку про необхідність науковообґрутованого та комплексного управління оборотними активами з метою забезпечення конкурентоспроможності та платоспроможності підприємства.

**Ключові слова:** управління, оборотні активи, функції, методи, принципи, стратегії, процес управління оборотними активами.

*Яковенко Елена*

## **ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМИ АКТИВАМИ**

В работе дано определение оборотных активов и управления ими. Определен ряд проблем, связанных с недостаточным вниманием к управлению оборотными активами. Проанализированы существующие подходы ученых к структурным элементам управления оборотными активами. А именно выделены функции, принципы и методы управления оборотными активами, определены задачи, политика и система управления оборотными активами. Охарактеризованы стратегии управления оборотными активами с оценкой их практического применения. Определены этапы процесса

управления оборотными активами. Автор обобщая теоретические наработки ученых пришла к выводу о необходимости научного обоснования и комплексного управления оборотными активами с целью обеспечения конкурентоспособности и платежеспособности предприятия.

**Ключевые слова:** управление, оборотные активы, функции, методы, принципы, стратегии, процесс управления оборотными активами.

*Yakovenko Olena*

## **THEORETICAL ASPECTS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS**

The paper provides a definition of current assets and management. It identified a number of problems associated with the lack of attention to the management of current assets. Scientists analyzed existing approaches to the structural elements of circulating assets management. Namely delineated functions, principles and methods of management of current assets, defined objectives, policies and current assets management system. We characterize the strategy of management of current assets and assessing their practical application. The stages of current assets management process is defined. By generalizing the theoretical achievements scientists came to the conclusion that scientific and integrated management of current assets with a view of ensuring the competitiveness and the company's solvency.

**Keywords:** management, current assets, functions, methods, principles, strategies, current assets management.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** З огляду на складний економічний стан в Україні, продовження інфляційних процесів, спад виробництва, кожне підприємство прагне до зміцнення свого економічного становища, однією із складових якого є ефективне управління своїми ресурсами, в тому числі і оборотними.

Оборотні активи займають провідне місце у складі ресурсного потенціалу підприємств. Ефективність управління оборотними активами впливає на безперервний процес реалізації та виготовлення продукції, платоспроможність, конкурентоспроможність, ліквідність

та економічну стійкість підприємства. Саме тому суб'єкти господарювання повинні ефективно вести свою політику щодо оборотних активів, визначати потребу в них, шукати нові джерела їх поповнення, вивчати проблеми ефективності їх використання. Ефективне управління оборотними активами підприємства дозволяє виявити наявні резерви прискорення оборотності та збільшити їх використання в господарському обороті.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми теоретичного та практичного обґрунтування управління оборотними активами, зокрема, їх стану, руху, джерелам формування та ефективного їх використанню присвячено ряд наукових праць таких відомих вчених-економістів, як: І. Бланк, Т. Григор'єва, П. Круш, О. Лиса, А. Садеков тощо. В останній час значний внесок у дослідження проблем управління оборотними активами зробили такі вчені, як О. Бобирь, Г. Дукаль, В. Кодацький та ін.

Незважаючи на достатньо глибокі всебічні дослідження питань оборотних активів, сьогодні пошук науковців обмежується обґрунтуванням окремих характеристик, які визначають процес управління оборотними активами, авторами пропонуються окремі напрямки вдосконалення управління ними. І досі немає узагальненого бачення, що ж саме повинне включати в себе управління оборотними активами, щоб насправді бути ефективним.

**Завданням дослідження** є вивчення сучасних теоретичних досліджень та підходів авторів з проблематики наповнення та вдосконалення управління оборотними активами, їх систематизація для більшої деталізації системи вдосконалення управління оборотними активами.

#### **Виклад основного матеріалу/**

Оборотні активи – це активи підприємства, поновлювані з певною регулярністю для забезпечення поточної діяльності, тобто це вкладення, які, як правило, обертаються протягом року або одного виробничого циклу.

П(С)БО 2 «Баланс» визначає оборотні активи як грошові кошти та їх еквіваленти, які не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу, або протягом дванадцяти місяців з дати балансу [1].



Рух фінансових коштів (тобто потік оборотних активів) опосередковує рух матеріальних потоків до підприємства-споживача. Купуючи партію необхідних матеріальних ресурсів, підприємство-споживач платить за неї постачальнику певну суму фінансових ресурсів, тобто воно пов'язує свої оборотні фонди з цією партією матеріальних ресурсів. І якщо у підприємства немає в достатній кількості вільних оборотних активів, щоб сплатити постачальнику за чергову партію матеріальних ресурсів, необхідних для забезпечення безперебійного процесу виробництва, то тоді зупиниться матеріальний потік і підприємства-споживача. Аналогічна ситуація буде мати місце, і коли підприємство-виробник не зможе реалізувати вироблену ним готову продукцію іншим споживачам з такої ж причини, що у покупців немає вільних обігових коштів. І тут теж загальмується матеріальний потік випущеної вже готової продукції - підприємство просто «затоварені» своїми збутовими запасами. Тому дуже важливо, щоб керівництво протягом року здійснювало ефективне управління на підприємстві фінансовими і матеріальними потоками, власними обіговими активами [2, с. 23].

Управління оборотними активами підприємств визначається науковцями як комплексний вид функціонального управління, що інтегрує у своєму складі як формування, так і використання цієї групи активів [ 3, с. 305–321; 4, с. 199–214 та ін.].

Отже, управління оборотними активами є комплексом заходів, що спрямовані на забезпечення умов оптимізації та безперервності процесу їх обороту, формування достатнього їх обсягу, раціональної структури й ефективної організації їх використання.

Недосконалість управління оборотними активами може призвести підприємство до наступних економічних проблем:

- недостатність грошових коштів для здійснення операційної діяльності унаслідок високого рівня дебіторської заборгованості і високоліквідних активів. Наявність значної частки простроченої дебіторської заборгованості виступає причиною зниження власних кредитних можливостей підприємства. У свою чергу заморожування засобів в розрахунках приводить і до неможливості підприємства інвестувати частину чистих операційних доходів в короткострокові фінансові інвестиції.

- низький рівень рентабельності оборотних коштів. Основна

причина цього полягає у тому, що вітчизняні товаровиробники у якості пріоритету зростання доходу від реалізації вибирають ціновий чинник, а не випуск нової конкурентоспроможної продукції, різні методи стимулювання попиту і збуту продукції, упровадження нових технологій виробництва (економічніше доцільних), залучення високо кваліфікованих фахівців у області технології виробництва, збуту продукції і фінансів.

- наявність зайвих виробничих запасів або їх недостатня кількість. Це виникає унаслідок недосконалості процесу нормування (планування) виробничих запасів за їх структурними складовими, що дозволяють враховувати ринковий попит на продукцію, позицію конкурентів, стан портфеля замовлень, взаємостосунки з постачальниками. Недостатня кількість сировини і матеріалів може привести до недовиконання виробничої програми, а в окремих галузях промисловості і до зупинки виробництва. У свою чергу надлишок сировини і матеріалів, готової продукції супроводжується додатковими складськими витратами, втратою вартості товарно-матеріальних цінностей унаслідок їх зберігання і не використання в строк [5, с. 495].

Кожна з перерахованих проблем може призвести до втрати ліквідності, зниження рентабельності, зниження платоспроможності, скорочення об'ємів виробництва, зниження якості продукції, її фізичного псування або морального старіння, зростанню витрат на зберігання надлишків запасів, втрати постачальників чи споживачів в наслідок недотримання строків, зниження ринкової вартості підприємства тощо.

Тобто, неналежне управління оборотними активами знижує ефективність діяльності підприємства, а отже, і його прибутковість. Тому підприємства повинні прагнути побудови найефективнішої політики управління оборотними активами.

Управління оборотними активами полягає в забезпеченні безперервності процесу виробництва і реалізації продукції з найменшим розміром оборотних активів. Тобто, оборотні активи повинні бути розподілені за усіма стадіями кругообігу у відповідній формі і в мінімальному, але достатньому обсязі.

Як зокрема зазначає і О. Лиса, основними завданнями управління оборотними активами на підприємстві є:

- організація та оцінка управління матеріальними та фінансовими потоками на підприємстві;
- виявлення оптимальної потреби в оборотних засобах;
- виявлення співвідношення джерел формування оборотних засобів;
- організація управління операційною та фінансовою діяльністю, що забезпечує конкурентоспроможність. [6, с. 88]

Політика управління оборотними активами, на думку В. Ковальова [7] повинна забезпечити пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності та ефективністю роботи. Це зводиться до вирішення двох важливих завдань.

1. Забезпечення платоспроможності. Така умова відсутня, якщо підприємство не в змозі оплачувати рахунки, виконувати зобов'язання. Підприємство, яке не має достатнього рівня оборотних активів, може зіткнутися з ризиком неплатоспроможності.

2. Забезпечення прийняттого обсягу, структури і рентабельності активів. Відомо, що різні рівні різних поточних активів по-різному впливають на прибуток. Наприклад, високий рівень виробничо-матеріальних запасів, потребує відповідно значних поточних витрат, в той час як широкий асортимент готової продукції надалі може сприяти підвищенню обсягів реалізації і збільшенню доходів (хоча і має ризик її псування). Кожне управлінське рішення, пов'язане з визначенням рівня грошових коштів, дебіторської заборгованості та виробничих запасів, повинно бути розглянуто як з позиції рентабельності даного виду активів, так і з позиції оптимальної структури оборотних активів.

Під системою управління оборотними активами необхідно усвідомлювати сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на об'єкт управління, шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства [8, с. 32-36].

Планування як функція управління оборотними активами займає важливе місце. В ході планування господарюючий суб'єкт на основі аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації оцінює стан оборотних активів, їх структуру та величину, визначає напрямки

найбільш ефективного використання.

Оборотні активи потребують організації, яка допоможе підвищити їх ефективність. Для цього необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити склад и структуру оборотних активів;
- встановити потребу виробництва в оборотних активів;
- визначити джерела формування оборотних активів;
- грамотно розпоряджатися и маневрувати оборотними активами

[9, с.103].

Аналітична функція забезпечує проведення постійного аналізу стану оборотних активів та всіх їх складових, порівняння обсягів оборотних активів з поточними зобов'язаннями, дослідження їх динаміки, здійснення аналізу факторів, які впливають на стан оборотних активів.

Відповідно і функція контролю є обов'язковою при управлінні оборотними активами. Основними завданнями організації контролю оборотних активів є:

1. Визначення відповідних повноважень суб'єктів в сфері контролю за оборотними активами.
2. Розробка організаційно-розпорядчих документів, які будуть регламентувати порядок проведення контролю.
3. Організація правового, технічного та методологічного забезпечення роботи суб'єктів контролю оборотних активів.
4. Розробка форм звітності за результатами проведення контролю оборотних активів.
5. Організація юридичної відповідальності.

Реалізація процесу управління оборотними активами базується на наступних принципах:

- принцип взаємопов'язаності. Згідно цього принципу, управління оборотними активами здійснюється у межах загальної системи управління фінансами підприємств, оскільки будь-яке управлінське рішення прямо або опосередковано впливає на ефективність діяльності підприємств;
- принцип своєчасності. Враховуючи цей принцип кожне управлінське рішення щодо формування та використання кожної складової оборотних активів має прийматися своєчасно та на основі отримання оперативної достовірної інформації;

- принцип координації. Даний принцип спрямовуватиме управлінців підприємств на досягнення узгодженості управлінських рішень у сфері оборотних активів з рішеннями щодо поточних зобов'язань;
- принцип безперервності. У межах такого принципу, управління оборотними активами розглядається як постійний процес, який забезпечує прийняття ряду управлінських рішень, що впливають на ліквідність та платоспроможність підприємства;
- принцип оптимальності. Виходячи з цього принципу, кожне управлінське рішення щодо визначення обсягів оборотних активів та всіх їх складових направляється на знаходження їх оптимального розміру;
- принцип раціональності. Цей принцип означає, що усі складові оборотних активів повинні бути раціонально розміщені між стадіями відтворювального процесу підприємства [10, с. 272]

У теорії та практиці виокремлюють наступні методи управління оборотними активами:

- метод коефіцієнтів;
- нормування;
- метод АВС;
- оптимізація [11].

Найбільш поширеним є метод нормування. Під нормуванням оборотних коштів розуміють процес визначення мінімальної, але достатньої (для нормального протікання виробничого процесу) величини оборотних активів на підприємстві, тобто це встановлення економічно обґрунтованих (планових) норм запасу і нормативів за елементами оборотних активів.

Величина нормативу не є постійною. Розмір власних оборотних активів залежить від обсягу виробництва; умов постачання і збуту; асортименту продукції, що виробляється; застосовуваних форм розрахунків. Слід зазначити, що це один з найбільш мінливих показників поточної фінансової діяльності.

Нормування оборотних активів здійснюється в грошовому вираженні. В основу визначення потреби в них покладений кошторис витрат на виробництво продукції на планований період.

Значення нормування оборотних коштів полягає у наступних засадах.

1. Правильність визначення їх нормативу забезпечує

безперервність процесу виробництва.

2. Здатність до ефективного використання на кожному підприємстві.

3. Від встановленого нормативу залежить виконання плану виробництва, реалізації продукції, прибутку та рівня рентабельності [12, с. 12].

Багато авторів [13 та ін.] вважає, що управління оборотними активами буде ефективним тільки за умов, якщо воно буде побудоване на стратегічних засадах.

Стратегія управління оборотними активами – це управлінська діяльність, спрямована на досягнення стратегічної цілі підприємства через процес формування обсягів, структури обігового капіталу, джерел його фінансування та вартості залучення коштів, ефективне використання [14].

Стратегія управління обіговими капіталом є безперервним процесом, який можна поділити на п'ять етапів [13]:

Перший етап – це отримання інформації для оцінки реального стану обігових коштів на підприємстві.

Другий етап – це визначення цілей стратегії та основних проблем, на вирішення яких вона буде спрямована.

Третій етап – розробка альтернативних стратегій розвитку.

Четвертий етап – оцінка запропонованих стратегій та вибір стратегії, яка відповідає вимогам підприємства та цілям його розвитку.

П'ятий етап – складання програми стратегії та контроль за її реалізацією.

Формування стратегії управління оборотним капіталом найбільшою мірою залежить від трьох критеріїв: 1 – мінімізація вартості капіталу, що залежить від вибору способу оптимізації джерел фінансування оборотного капіталу; 2 – максимізація платоспроможності підприємства, що залежить від вибору моделі управління оборотним капіталом підприємства; 3 – спрямований на максимізацію рентабельності оборотного капіталу, який базується на результатах рішень попередніх завдань із залучення власного і позикового капіталу та їх різних комбінацій.

У науковій літературі є деякі розбіжності щодо кількості основних типів стратегій. Так, автори [15] вказують на наявність чотирьох стратегій: ідеальної, агресивної, консервативної та

компромісної, а Г. Роганова [16] розширює їх до ідеальної, агресивної, консервативної та компромісної помірної (компромісної), консервативної, вкрай консервативної та стратегії самофінансування.

Ідеальна стратегія передбачає, що джерелами покриття необоротних активів є довгострокові зобов'язання, оборотні активи дорівнюють поточним зобов'язанням, а чисті оборотні активи дорівнюють нулю. Ця стратегія характеризується постійними обсягами запасів, грошових коштів, поточних фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості. Є найбільш ризикованою та майже не зустрічається на практиці.

За агресивної стратегії довгострокові зобов'язання є джерелами покриття необоротних активів та постійної частини оборотних активів, а чисті оборотні активи дорівнюють постійній частині оборотних активів. Характеризується створенням лише мінімально необхідних обсягів запасів, грошових коштів, проведенням жорсткої кредитної політики, а тому призводить до фінансових витрат через зниження обсягів реалізації. Ризик високий, що позначається на рідкому її застосуванні на практиці.

Консервативна стратегія полягає у фінансуванні майже всіх активів за рахунок довгострокових джерел, чисті оборотні активи при цьому дорівнюють оборотним активам. Стратегія характеризується створенням значних резервів запасів, грошових коштів, проведенням ліберальної кредитної політики, а тому знижує ефективність використання оборотних активів. Стратегія безризикова в плані втрати ліквідності та майже не має ризику порушення безперервності виробництва, проте носить штучний характер.

Компромісна стратегія полягає у фінансуванні необоротних активів, постійної частини оборотних активів і приблизно половини змінної частини оборотних активів за рахунок довгострокових джерел, чисті оборотні активи дорівнюють сумі постійної частини оборотних активів та половині змінної частини оборотних активів. Характеризується тим, що в окремі періоди підприємство може мати надлишкові обсяги запасів, грошових коштів. Найбільш оптимальна з погляду ризиків, тому і найбільш часто зустрічається на практиці.

Різні автори шукають найоптимальніші шляхи процесу управління оборотними активами. Так, наприклад, І. Бланк [3, с. 310–321] формує чітку послідовність етапів здійснення політики

управління оборотними активами, яка в цілому полягає в проведенні аналізу динаміки, складу і структури оборотних активів, показників ефективності їх використання; формуванні необхідного обсягу оборотних активів; раціоналізації й оптимізації структури джерел їх фінансування. Розглянемо більш детально іншу структуру [17, с. 71-72], за якою у процесі управління оборотними активами виділено п'ять етапів.

1. Аналіз оборотних активів. Метою цього аналізу є виявлення тенденцій динаміки загального їх обсягу і складу, а також вивчення ефективності їх використання.

На першому етапі аналізу розглядається динаміка загального обсягу оборотних активів підприємства - темпи зміни загальної суми оборотних активів у зіставленні з темпами зміни обсягу реалізації товарів; питомої ваги оборотних активів в загальній сумі активів підприємства.

На другому етапі аналізу розглядається динаміка складу оборотних активів підприємства в розрізі наступних їх видів: а) кошти, авансовані в товарні запаси; б) кошти, абстрактні в дебіторську заборгованість; в) грошові кошти; г) інші види оборотних активів. У процесі цього аналізу розраховуються і вивчаються темпи зміни їх суми, а також питома вага окремих видів оборотних активів у загальній їх сумі. Аналіз складу оборотних активів підприємства за окремими з видів дозволяє оцінити рівень їх ліквідності.

На третьому етапі аналізу вивчається ефективність використання оборотних активів підприємства. Ця ефективність характеризується трьома важливішими показниками - коефіцієнт оборотності оборотних активів; періодом обороту оборотних активів; рівнем рентабельності оборотних активів.

2. Оптимізація структури оборотних активів. Процес оптимізації охоплює два основних етапи.

На першому етапі оптимізації на підприємстві розраховуються нормативи окремих видів оборотних активів, в першу чергу засобів, що авансуються в товарні запаси, які відволікаються у дебіторську заборгованість і збережених у формі залишків грошових коштів.

На другому етапі оптимізації структура оборотних активів уточнюється з позиції їх ліквідності. З метою управління ліквідністю оборотні активи підприємства поділяються на три групи: а) активи в



готових засобах платежу (грошові кошти в касі, на розрахункових рахунках і в інших формах; короткотермінові фінансові вкладення); б) активи в швидколіквідній формі (короткострокова дебіторська заборгованість за поточними господарськими операціями); в) активи в слаболіквідній формі (товарні запаси; запаси матеріалів; запаси малоцінних і швидкозношуваних предметів; безнадійна дебіторська заборгованість, інші види).

3. Забезпечення прискорення оборотності оборотних активів. Прискорення оборотності оборотних активів дозволяє підприємству істотно знизити потребу в них, так як між швидкістю обороту цих активів і їх розміром існує обернено пропорційна залежність.

4. Забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів. Як і будь-який інший вид активів, оборотні активи повинні приносити підприємству певний прибуток. Цей прибуток генерується в процесі обслуговування оборотними активами всієї господарської діяльності підприємства.

5. Забезпечення мінімізації втрат оборотних активів в процесі їх використання. Всі види оборотних активів в тій чи іншій мірі схильні до ризику втрат. Так, грошові активи в значній мірі схильні до ризику інфляційних втрат; короткострокові фінансові вкладення - до ризику втрати частини доходу у зв'язку з несприятливою кон'юнктурою фінансового ринку, а також ризику втрат від інфляції; дебіторська заборгованість - ризику неповернення або несвоєчасного повернення, а також ризику інфляційних втрат; запаси товарів та інших матеріальних цінностей – втрат від природних втрат і ін. Тому процес управління оборотними активами повинен бути спрямований на мінімізацію ризику їх втрат, особливо в умовах дії інфляційних чинників.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Управління оборотними активами підприємства відіграє важливу роль у діяльності підприємства, оскільки від нього залежить подальша фінансова стабільність, конкурентоспроможність, платоспроможність підприємства. Розглянуті теоретичні пропозиції авторів, щодо підвищення ефективності управління оборотними активами підприємств надали змогу комплексного їх бачення та дозволили зробити висновок, що управління оборотними активами повинне бути науковообґрунтованим, має носити системний характер, враховуючи

такі його складові, як мету, завдання, функції, стратегію, мати чітку послідовність етапів здійснення політики управління оборотними активами.

Бажано, щоб при управлінні оборотними активами підприємства використовували б і таку функцію, як прогнозування. Управління оборотними активами постійно потребує дослідження й прогнозування обсягу його оборотних активів на наступні роки. Прогноз вказує на можливість того чи іншого шляху розвитку в майбутньому, заздалегідь передбачити зростання обсягів виробництва, чи подорожчання сировини тощо, а отже, і своєчасне переструктурування оборотних активів для оптимального їх використання.

Кожна складова оборотних активів має досить велике значення у формуванні капіталу підприємства, тому вимагає окремого економічного дослідження та пошуку шляхів щодо ефективного управління ними.

Подальшого дослідження потребують і такі окремі практичні складові підвищення ефективності управління оборотними активами як: контроль за якістю зберігання запасів, перевірка фінансового становища постачальників і підрядників перед укладенням договорів, періодична оцінка ризику оборотних активів і прогнозування їх зміни, вкладання зайвих грошових коштів в оборот діяльності підприємства, застосування способів страхування несвоєчасно погашається боргу (застава, порука, банківська гарантія, хеджування) та ін.

### *Література*

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
2. Хорин А.Н. Анализ оборотного капитала / А.Н. Хорин // Бух. учет. – 2012. – № 6. – С.23-26.
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. – М. : Омега-Л, 2011. – 656 с.
4. Круш П.В. Капітал, основні та оборотні засоби підприємства / П.В. Круш, О.В. Клименко, В.І. Подвігіна, В.О. Гулевич. – К. : Центр

учбової літератури, 2008. – 328 с.

5. Косова Т. Д. Оцінка впливу розміщення оборотних коштів на ліквідність підприємств / Т. Д. Косова, Г.О. Роганова // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. пр. – Вип. 240. – Т.П. Дніпропетровськ: ДНУ. 2008. – С. 493-502.

6. Лиса О. В. Особливості визначення потреби підприємства в оборотному капіталі / О. В. Лиса. – Д.: ДНУ, 2006. – 603 с.

7. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент / В. В. Ковалев – М.: Финансы и статистика, 2010. – 768 с.

8. Баранова В. Г. Теоретичні засади управління оборотним капіталом / В.Г. Баранова, С.М. Гоцуляк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2008. – № 30. – С. 32-36.

9. Безрукова Т.Л. Управление оборотными активами / Т.Л. Безрукова, И.И. Шанин, А.П. Якунина // Успехи современного естествознания. – 2015. – №1. – С. 102-105.

10. Кодацький В.П. Шляхи ефективного управління оборотними активами промислових підприємств / В.П. Кодацький // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 271-274.

11. Ящук Д.Л. Дослідження методології управління оборотними активами машинобудівних підприємств в умовах кризи /Д.Л. Ящук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010\\_32/10ydlsof.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010_32/10ydlsof.pdf)

12. Григор'єва Т. Ю. Управління оборотними засобами підприємств: підручник / Т. Ю. Григор'єва – К.: Либідь, 2010. – 383 с.

13. Бобирь О. І. Стратегія підприємства в управлінні обіговими коштами / О. І. Бобирь, А. А. Стеценко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.rusnauka.com/8\\_NIT\\_2008/Tethis/Economics/27134.doc.htm](http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/27134.doc.htm).

14. Дукаль Г. С. Управління обіговим капіталом та його вплив на фінансовий стан підприємств / Г. С. Дукаль // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem\\_biol/nvnltu/19\\_1/181\\_Dukal\\_19\\_1.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/19_1/181_Dukal_19_1.pdf)

15. Садеков А.А. Управління оборотними коштами торговельних підприємств в сучасних умовах / А.А. Садеков, К.А. Колодяжна: монографія. – Донецьк: Східний видавничий дім. – 2013 – 170 с.

16. Роганова Г.О. Стратегія фінансування оборотних активів: позиція персоналів / Г.О. Роганова // Економічний часопис ХХІ. 3-4 (1). – 2013. – С.82–85.

17. Смольянова Е. Л. Управление оборотными активами в системе управления предприятием / Е. Л. Смольянова // Экономинфо. – 2005. - № 3. – С. 69-72.

1. Polozhennia (standart) bukhgalterskogo obliku 2 «Balans», zatverdzhene Nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.03.1999 r. – № 87 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://search.ligazakon.ua>

2. Khorin A. N. Analiz oborotnogo kapitala / A. N. Khorin // Bukh. uch. – 2012. – № 6. – S. 23-26.

3. Blank I. A. Osnovy finansovogo menedzhmenta / I. A. Blank. – М.: Omega-L, 2011. – 656 s.

4. Krush P.V. Kapital, osnovni ta oborotni zasoby pidpriemstva / P. V. Krush, O.V. Klymenko, V.I. Podvigina, V.O.Gulevich. – К.: Tsentр uchbovoi literatury, 2008, - 328 s.

5. Kosova T.D. Otsinka vplyvu rozmishchennia oborotnykh koshtiv na likvidnist pidpriemstv / T. D. Kosova, G. O. Roganova // Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zb. nauk. pr. – Vyp. 240. – Т.Р. Dnipropetrovsk: DNU, 2008. – S. 493-502.

6. Lysa O. V. Osoblyvosti vyznachennia potreby pidpriemstva v oborotnomu kapitali / O. V. Lysa. – D.: DNU, 2006. – 603 s.

7. Kovalev V.V. Vvedenie v finansovyy menedzhment / V.V. Kovalev – М.: Finansy i statistika, 2010. – 768 s.

8. Baranova V.G. Teoretychni zasady upravlinnia oborotnym kapitalom / V.G. Baranova, S.M. Gotsuliak // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. – Odesa: ODEU, 2008. – № 30. – S. 32-36.

9. Bezrukova T.L. Upravleniye oborotnymi aktivami / T.L. Bezrukova, S.S. Shanin, A. P. Yakunina // Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya. – 2015. – № 1. – S. 102-105.

10. Kodatskii V.P. Shliahy efektyvnogo upravlinnia oborotnymy aktyvamy promyslovykh pidpriemstv / V.P. Kodatskii // Aktualni problemy ekonomiky/ - 2010. – № 4. – S. 271-274.

11. Yashchuk D.L. Doslidzhennia metodologii upravlinnia oborotnymy aktyvamy mashynobudivnykh pidpriemstv v umovakh kryzy / D.L. Yashchuk // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:

[http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010\\_32/10ydlsof.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010_32/10ydlsof.pdf)

12. Grygorieva T.Yu. Upravlinnia oborotnymy zapasamy pidpriumstv: pidruchnyk / T.Yu. Grygorieva – K.: Lybid, 2010. – 383 s.

13. Bobyr O.I. Strategiiia pidpriumstva v upravlinni oborotnymy koshtamy / O.I. Bobyr, A.A. Stetcenko // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.rusnauka.com/8\\_NIT\\_2008/Tethis/Economics/27134.doc.htm](http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Economics/27134.doc.htm).

14. Dukal G. S. Upravlinnia obigovym kapitalom ta yogo vplyv na finansovyi stan pidpriumstv / G. S. Dukal // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem\\_biol/nvnltu/19\\_1/181\\_Dukal\\_19\\_1.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/19_1/181_Dukal_19_1.pdf)

15. Sadekov A.A. Upravlinnia oborotnymy koshtamy torgovelynykh pidpriumstv v suchasnykh umovakh / A.A. Sadekov, K.A. Kolodiazna: monografiia. – Donetsk: Skhidnyi vydavnychy dim. – 2013. – 170 s.

16. Roganova G. O. Strategiiia finansuvannia oborotnykh aktyviv:pozytsiia personalistiv / G. O. Roganova // Ekonomichnyi chasopys XXI. 3-4 (1). – 2013. – S.82–85.

17. Smolyanova E. L. Upravlenie oborotnymi aktivami v sisteme upravleniya predpriatiem / E. L. Smolyanova // Ekonominfo. – 2005. - № 3. – S. 69-72.

***Рецензент:** Балджи М. Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету*

29.11.2016

## НАШІ АВТОРИ

*Балджи Марина Дмитрівна* – д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

*Бахшалієв Каміль Гахраман огли* – докторант Академії державного управління при Президентові Азербайджану

*Бзова Юлія Ігорівна* – студентка, Одеський національний економічний університет

*Бужилова Анастасія Андріївна* – магістр Одеського національного економічного університету

*Гейко Людмила Михайлівна* – к.е.н., доцент кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

*Гумбатов Гумбат* – диссертант Науково-дослідного і навчального центру з питань праці та соціальних проблем, Міністерство праці та соціального захисту населення Азербайджанської Республіки

*Маммадова Говхар Мехран гизи* – Азербайджанський державний аграрний університет

*Мігелік Марія Євгеніївна* – магістр Одеського національного економічного університету

*Прохоров Кирило Євгенійович* – IT-розробник, магістр Одеського національного економічного університету

*Сана Імран* – докторант Бакинського Державного Університету

*Траченко Людмила Анатоліївна* – к.е.н, доцент кафедри експертизи товарів та послуг Одеського національного економічного університету

*Фарат Олександра Володимирівна* – к.е.н, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів, Національний університет «Львівська політехніка»

*Халілова Веселе* – дисертант, НДУЦ з праці і соціальних проблем Міністерства праці і соціального захисту населення Азербайджанської Республіки

*Хомутенко Алла Віталіївна* – к.е.н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

*Цимбал Людмила Іванівна* – к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

*Чебан Роман Віорелович* – студент, Одеський національний економічний університет

*Яковенко Олена Іванівна* – к.пед.н., ст. викл. кафедри управління підприємницькою і туристичною діяльністю, Ізмаїльський державний гуманітарний університет

***ШАНОВНІ МОЛОДІ ВЧЕНІ!***

Запрошуємо вас прийняти участь у

**Всеукраїнській науково-практичній конференції  
молодих вчених  
«МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ  
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ»,**

Конференція відбудеться **24 березня 2017 року** в Одеському  
національному економічному університеті

**Мета заходу:** обговорення наукових і практичних проблем  
економічного розвитку в контексті вирішення проблем суспільства.

Заявку просимо надсилати до  
**15 березня 2017 року**  
на електронну адресу:  
**[rmv.oneu@gmail.com](mailto:rmv.oneu@gmail.com)**



**РОБОТА КОНФЕРЕНЦІЇ БУДЕ ПРОХОДИТИ  
ЗА ТАКИМИ ТЕМАТИЧНИМИ НАПРЯМКАМИ:**

- 1. Інноваційний розвиток та відтворення суспільного капіталу**
- 2. Проблеми управління бізнес-процесами в сучасних умовах**
- 3. Сучасний стан і перспективи інноваційного розвитку підприємств України**
- 4. Сучасні проблеми ринку праці та соціальної політики в умовах інноваційних трансформацій**
- 5. Перспективи розвитку фінансового та реального секторів економіки**
- 6. Розвиток теорії та практики маркетингу на початку XXI століття**
- 7. Організаційно-економічне забезпечення механізму управління туристсько-рекреаційними комплексами**
- 8. Напрямки розвитку обліку, контролю та економічного аналізу в умовах поглиблення інноваційно-інвестиційних процесів в Україні**
- 9. Міжнародна конкуренто-спроможність підприємств і регіонів: питання теорії та практики**
- 10. Інноваційні моделі управління ризиками банків в умовах трансформаційних перетворень процесів фінансової інтеграції та глобалізації**

## **ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**Звєряков М.І.** – доктор екон. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ОНЕУ

**Ковальов А.І.** – доктор екон. наук, професор, проректор з наукової роботи ОНЕУ

**Балджи М.Д.** – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу, головний редактор збірника «Науковий вісник ОНЕУ»

**Жданова Л.Л.** – доктор екон. наук, професор кафедри загальної економічної теорії та економічної політики ОНЕУ

**Герасименко В.Г.** – канд. екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та управління туризмом ОНЕУ

**Карпов В.А.** – канд. екон. наук, професор, начальник НДЧ ОНЕУ

**Коваленко В.В.** – доктор екон. наук, професор кафедри банківської справи ОНЕУ

**Козак Ю.Г.** – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри міжнародних економічних відносин ОНЕУ

**Литовченко І.Л.** – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри маркетингу ОНЕУ

**Лоханова Н.О.** – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ОНЕУ

**Никифоренко В.Г.** – доктор екон. наук, професор, зав. кафедри управління персоналом і економіки праці ОНЕУ

**Світлична О.С.** – канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку ОНЕУ

**Сталінська О.В.** – доктор екон. наук, професор кафедри економіки підприємства ОНЕУ

**Шелудько С.А.** – викладач кафедри банківської справи ОНЕУ, Голова Ради молодих вчених ОНЕУ

**ЗАЯВА НА УЧАСТЬ**  
**у Всеукраїнській науково-практичній конференції**  
**молодих вчених**  
**«Мікро-, мезо- та макроекономічні аспекти**  
**інноваційного розвитку економіки»**

|  |   |                             |
|--|---|-----------------------------|
| Прізвище   |   |                             |
| Ім'я   |   |                             |
| По батькові  |   |                             |
| Науковий ступінь                                       |   |                             |
| Вчене звання   |   |                             |
| Установа   |   |                             |
| Посада   |   |                             |
| Науковий керівник (для аспірантів)                     |   |                             |
| Назва доповіді   |   |                             |
| Тематичний напрям №                                    |   |                             |
| Форма участі:  | <input type="checkbox"/> доповідь на секційному засіданні (до 10 хв.) |                             |
|  | <input type="checkbox"/> дистанційна участь                           |                             |
| Потреба у технічних засобах                            | мультимедійний проектор   |                             |
|  | <input type="checkbox"/> так  | <input type="checkbox"/> ні |
| Необхідність готелю (оплачується учасником самостійно) | <input type="checkbox"/> так  |                             |
|  | <input type="checkbox"/> ні   |                             |
| Е-mail:  |   |                             |
| Телефон  |   |                             |
| Дата заповнення  |   |                             |
| Дата приїзду   |   |                             |
| Дата від'їзду  |   |                             |

**АДРЕСА**  
**організаційного комітету**

Одеський національний економічний  
університет,  
Рада молодих вчених,  
вул. Преображенська, 8  
65082, м. Одеса, Україна  
+38 (048) 723-05-89

**Координатор:**  
***Шелудько Сергій Андрійович*** –  
+ 38-093-835-69-75  
rmv.oneu@gmail.com

Робочі мови конференції – українська,  
англійська, російська

**УЧАСТЬ У КОНФЕРЕНЦІЇ**  
**БЕЗКОШТОВНА**

**За результатами роботи науково-практичної конференції  
планується видання окремого випуску збірника наукових праць**

***«Науковий вісник Одеського національного економічного  
університету»***

**УВАГА! Статті магістрів приймаються до друку тільки у  
співавторстві з науковим керівником**

### **УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ СТАТТІ**

Учасники конференції можуть подати статті для публікації в *«Науковому віснику Одеського національного економічного університету»*, який входить до переліку провідних рецензованих наукових журналів.

Збірник має ISSN і входить у міжнародні наукометричні бази даних.

Вимоги до оформлення статей та супровідних документів подані на сайті:

**<http://n-visnik.oneu.edu.ua>**

**За інформацією про публікацію статті звертатися за телефоном:**

**+38(0482) 32-77-95 – редакція збірника  
(вівторок з 13.00)**

## ДЛЯ ПОДАТОК

## ДЛЯ ПОДАТОК

## ДЛЯ ПОДАТОК



## ДЛЯ ПОДАТОК

## ДЛЯ ПОДАТК

## ДЛЯ ПОДАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК  
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ**  
*Збірник наукових праць*

**Наукове видання**

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей  
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією  
Вченої ради Одеського національного економічного університету  
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № \_\_\_\_\_  
Підписано до друку 27.02.2017  
Формат 60 x 84 1/16  
Тираж 100 прим.  
Папір офсетний. Друк офсетний.  
Ум. друк. арк. 12,5